

Jelenkor

E SZÁMUNK SZERZŐI.

ALAKSZA AMBRUS
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS
CSÁKVÁRI JÁNOS
CSÁNYI LÁSZLÓ
CSIKI OTTÓ
CSORBA GYÓZÓ
CSORDÁS JÁNOS
DEBITZKY ISTVÁN
ÉRDI GYÓZÓ
FÁBIÁN ISTVÁN
GALAMBOSI LÁSZLÓ
GYENIS JÓZSEF
HALÁSZ REZSÓ
KELLE SÁNDOR
KENDE SÁNDOR
KINCSES JÓZSEF
KOLTA FERENC
LANTOS FERENC
LOVÁSZ PÁL
MÉSZÁROS FERENC
MUSZTY LÁSZLÓ
NEMES ISTVÁN
PÁKOLITZ ISTVÁN
PÁL JÓZSEF
PÁLINKÁS GYÖRGY
PÉCZELY LÁSZLÓ
RAB FERENC
RATKÓ JÓZSEF
SIMON EMIL
SOMOGYI PÁL
SZÉKELY JÚLIA
TÜSKÉS TIBOR
VAS KÁROLY
VINCZE GYÓZÓ

Jelenkor

a Baranya megyei Tanács és a Hazafias Népfőnt
Baranya megyei Bizottságának irodalmi-művészeti
folyóirata.

Szerkesztőbizottság: Gyenis József, Kolta Ferenc, Mészáros Ferenc (felelős szerkesztő),
Pál József, Paulusz Elemér, Takács Gyula, Simon Béla, Vargha Károly.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Pécs, Széchenyi-tér 16. Tel.: 25-06. Postafiók 24.
Szerkesztőségi és kiadóhivatali órák: minden kedden, csütörtökön és pénteken
17—20 óráig.

1958. december hó

A „JELENKOR” kéthavonta jelenik meg.

Évi előfizetési díj: 48,— Ft, példányonkénti ár: 8,— Ft. Csekk számla: OTP 349—803.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza.

T A R T A L O M :

<i>Mészáros Ferenc</i> : A művelődéspolitikai irányelvek szellemében (cikk) — — — — —	1
<i>Somogyi Pál</i> : Emlékezés Steinmetz Miklósról — — — — —	7
<i>Alaksza Ambrus</i> : Gyógyul az értelem (vers) — — — — —	9
<i>Takács Imre</i> : Egy síhederhez, Cellerthegeyi filozófia, Majorban (versek) — — — — —	10
<i>Gyenis József</i> : Erkölcsök a pusztán (elbeszélés) — — — — —	13
<i>Pál József</i> : Állt ott és nem tudta, Változatok (versek) — — — — —	19
<i>Fábián István</i> : Modernség a mai nyugati irodalomban (tanulmány) — — — — —	21
<i>Pákolitz István</i> : Szeptemberi citera (versek) — — — — —	26
<i>Kolta Ferenc</i> : Véletlen találkozás (karcolat) — — — — —	28
<i>Bárdosi Németh János</i> : Mennyei Kísértet (dráma egy felvonásban) — — — — —	31
<i>Kende Sándor</i> : A legszebb lány (novella) — — — — —	39
<i>Csorba Győző</i> : Szerelem, Tavasz, Nyárárszaka. A csöndből. Két vágy (versek) — — — — —	44
<i>Csányi László</i> : Találkozás (karcolat) — — — — —	47
<i>Gálambosi László</i> : Hirosima (vers) — — — — —	49
<i>Csordás János</i> : A fiú tűnődése apjának lecsukott szeme előtt (vers) — — — — —	54
<i>Simon Emil</i> : Vízűkör (vers) — — — — —	55
<i>Ratkó József</i> : Földművesek éneke (vers) — — — — —	56
<i>Lovász Pál</i> : Egy atomfegyvergyár alapkövére (vers) — — — — —	56
<i>Csákvári János</i> : Rekvirálás 18-ban (elbeszélés) — — — — —	57
<i>Pálincás György</i> : Mese Gerlicéről (novella) — — — — —	63
PILLANATKÉPEK	
<i>Rab Ferenc</i> : Jegyzetek emberekről — — — — —	63
<i>Csiki Ottó</i> : Kaland és halál — — — — —	70
DOKUMENTUMOK	
Egy kiadatlan Möricz-levél (t. t.) — — — — —	74
Möricz Zsigmond levele Berze Nagy Jánoshoz (k. f.) — — — — —	75

Ára: 8,— Ft

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Baranya megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya és a Jelenkor Szerkesztőbizottsága irodalmi, képzőművészeti pályázatot hirdet

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG 40. ÉVFORDULÓJA TISZTELETÉRE az alábbi témakörökből:

1. A tanácsköztársaság napjai.
2. A nemzetközi munkásmozgalom; a békemozgalom.
3. A magyar munkásmozgalom.
4. A szocialista országépítés.

A pályaművek szocialista-realista művészi módon mutassák be a tanácsköztársaság, a magyar és nemzetközi munkásmozgalom harcát; a szocialista országépítés hétköznappjait; neveljék a művek népünket történelmi múltunk helyes megismerésére, megbecsülésére; segítsék az új, a szocialista ember tudatformálását; szolgálják a művek azt a célt, hogy a haladó hagyományok örökségének büszke vállalása és a szocializmus építésében elért sikereink erőt adjanak a szocialista átalakulás harcaiban.

A pályázaton nyomtatásban még meg nem jelent, illetve kiállításon nem szerepelt művekkel lehet részt venni.

A pályázatra be lehet küldeni *regényt, drámát, elbeszélőkölteményt, novellát, verset*; illetve *olaj, szobor, akvarell, vagy grafikai munkát*.

A megyei tanács vb. 10 000 Ft-ot biztosít az irodalmi, és 10 000 Ft-ot a képzőművészeti alkotások díjazására.

A bíráló bizottság a legjobb műveket 5 000 Ft-ig jutalmazza. A bizottságban részt vesz az Irodalmi Tanács és a Képzőművészeti Alap képviselője is.

A pályadíjak a szerzői jogdíjat nem érintik.

A pályázatok jeligések. A jeligével ellátott borítékban feltüntetendő a pályázó neve és lakcíme.

A pályaműveket a Baranya megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztály címére kell beküldeni. (Pécs, Széchenyi tér 9.)

BEKÜLDÉSI HATÁRIDŐ: 1959. FEBRUÁR 24.

A pályadíjak ünnepélyes átadása: 1959. március 21.

Pécs, 1958. október 27.

Megyei Tanács VB.
Művelődésügyi Osztálya
Jelenkor Szerkesztőbizottsága

MŰVÉSZET

Debitzky István: Az 1958-as képzőművészeti kiállítások — — — — —	77
Székely Júlia: Bartók pedagógiai módszere — — — — —	81
Kincses József: Kard és lant (I. rész), Emlékezés Tinódi Lantos Sebestyénre	89
Egy népszerű pécsi monda változatai (Muszty László tanulmánya) — — —	92
Megjegyzések egy kiállításról (Halász Rezső) — — — — —	95

SZEMLE:

Takáts Gyula: Mézöntő (Tüskés Tibor) — — — — —	98
Várkonyi Nándor: Az üstökös csóvája (Fabián István) — — — — —	101
Berze Nagy János: Magyar népmesetípusok (Muszty László) — — — — —	103
Magyar-délszláv-német népi gyermekjátékok Baranyában (Péczy László) —	105
A török Pécs (Vas Károly) — — — — —	108
Émile Zola két regénye (Nemes István) — — — — —	109

KÉPEK:

Vincze Győző

Lantos Ferenc

Erdi Győző

Kelle Sándor

Képek a II. pécsi országos fotókiállítás anyagából

A címlapon: „Munkásfej” — Kelle Sándor rajza

DRÁMAI PÁLYÁZAT

A SZÍNHÁZ- ÉS FILMMŰVÉSZETI FŐISKOLA igazgatósága nyílt pályázatot hirdet mai témával foglalkozó, a felszabadulás utáni magyar életet ábrázoló háromfelvonásos vagy egyfelvonásos kamaradarabra.

A pályázaton részt vehetnek olyan kezdő, fiatal írók, akiknek darabját még nem mutatták be.

A háromfelvonásos színdarabpályázat

I. díja 5000,— Ft

II. díja 3000,— Ft

III. díja 2000,— Ft

az egyfelvonásos színdarabpályázat

I. díja 3000,— Ft

II. díja 2000,— Ft

III. díja 1000,— Ft

Az I. díjjal jutalmazott darabokat a Főiskola Ódry-Színházában bemutatják.

A szerző nevével és címével ellátott pályázatokat 1959. május 1-ig a Főiskola igazgatóságához (VIII., Vas utca 2/c.) kell beküldeni.

Mészáros Ferenc

A művelődéspolitikai irányelvek szellemében

Négy hónappal ezelőtt jelentek meg a Magyar Szocialista Munkáspárt művelődési politikájának irányelvei. Azóta megkezdődött gyakorlati alkalmazásuk, s nekünk is fel kell vetnünk ezeket a kérdéseket, hogy az irányelvek szellemében megtaláljuk azokat az utakat és lehetőségeket, amelyek révén a párt céljaival azonos irodalom- és művészetpolitikai céljainkat elérhetjük.

A kulturális forradalom egyik tényeként könyvelhetjük el folyóiratunk megjelenését is. Számunkra természetesen igen fontos tény ez, de rögtön meg is állapíthatjuk, hogy ezzel egyidejűleg számos, legalább ilyen fontos tényt is láthatunk, hiszen a mi szűkebb hatókörünk eltörpül az iskolák, művelődési otthonok, színházak, filmszínházak, könyvtárak óriási, hatalmas tömegekre ható tevékenysége mellett. Nem szabad még egyszer elkövetnünk azt a hibát, amit az írók egy része 1956-ban követett el, magának követelve a kulturális élet irányítását. Tudunk hatni bizonyos körben, még hozzá nem lényegtelen területen, a kulturális élet legaktívabb és legbefolyásosabb szereplőinek körében, ezért teljes felelősségtudattal kell végeznünk munkánkat, de nem becsülhetjük túl önmagunk és folyóiratunk szerepét.

Az ország gazdasági, politikai és kulturális tekintetben egyaránt egyik legjelentősebb részén, a Dunántúlon élő írókat, költőket, művészeket hívtuk munkatársul már első számunkban. Folyóiratunk vonzását természetesen csak jóval később tudjuk majd mérlegelni, az első számból is kiderült azonban, hogy egy kevés — szinte természetesnek tekinthető — tartózkodástól eltekintve a dunántúli irodalom és művészet legjobb, legismertebb képviselői szívesen és nagy segítőkészséggel álltak oldalunkra. A mi oldalunkra állni pedig — ahogyan a szerkesztőbizottság az első szám előszavában kifejtette — egyúttal a munkáosztály oldalára állást is jelenti. Ez máris egy, ha nem is túlságosan nagy, de számottevő lépés, amely közelebb visz az irányelvekben megjelölt célokhoz.

Nem véletlen, hogy a Dunántúlon így alakult a helyzet. A konszolidáció folyamata az egész magyar irodalomban zajlik. A vidéki irodalom azonban ebben a fejlődésben megelőzte a budapestit. Ha — csupán a világosabb beszéd kedvéért, a terjengősség kerülése végett — egyszerűsítjük az egyébként eléggé bonyolult képet, abban találjuk a vidéki irodalom egészségesebb légkörének a magyarázatát, hogy a vidéken élő írók, művészek szükségszerűen közelebb állnak a dolgozók, a munkások és a parasztok világához, könnyebben megértik azt, könnyebben megértik és elfogadják következőképpen a dolgozó tömegeket képviselő párt politikáját is. Az erősen iparosodott Dunántúlon, még szűkebbre húzva a kört, Baranyában, ez a hatás még erősebb. Nem látszik tehát lehetetlennek,

hogy az ország más tájainál előbb érzünk el eredményeket pártunk művelődési politikájának segítségével, sőt ezzel egyúttal példát is mutassunk más alkotói kollektíváknak. Ennek mérlegelésével teszi pártunk megyei bizottságának munkaterve is szerkesztőbizottságunk, íróink feladatává, hogy segítsük a szocialista realizmus térhódítását, az írók szocialista szellemű nevelését, művészeti és tudományos életünk pártos bírálatát. Ezeknek a feladatoknak a kiszabása eleve feltételezi, hogy újszülött folyóiratunk és a körülötte csoportosult író-, művész-kollektíva alkalmas is e feladatok megvalósítására. Az azonban kétségtelen, hogy még önmagunk között is sok a tisztázni való.

Elsősorban azt kell tisztáznunk és kertelés nélkül megállapítanunk, hogy a párt művelődési politikája irányelveinek megvalósítása, a kulturális forradalom része a politikai és gazdasági síkon is folyó, sőt túlnyomórésztben már régen eldöntött osztályharcnak. Harc a szocialista kultúráért, — a burzsoá kultúra ellen. Az osztályharc ezen a fronton is a munkásosztály, a munkásosztály pártja vezetésével folyik. Ezzel persze nem mondtunk újat, mégis szükséges nyomatékos megállapítása, mert az ellenforradalom előtt és jóideig utána is a revizionizmus a kulturális forradalomnak ezt a jellegét igyekezett elködösíteni. Eléggé ismerjük azokat a kísérleteket, amelyek tagadták a szocialista kultúráért folyó harc osztályharc jellegét és a szocialista kultúra — burzsoá kultúra valódi ellentétpárja helyére más, hol képtelen, hol látszatra igaznak tűnő ellentétpárokat igyekeztek becsempészni. Ilyen állandó párok: „tisztá“ irodalom — szemben a „tematikus“ (tehát „nem tisztá“) irodalommal; „igazi“ írók és művészek — szemben a dilettánsokkal; írói klikkek — szemben más írói klikkekkel. Alkalmasnak bizonyult a ködösítésre a „népies“-urbánus ellentét is. Mindez a hazug beállítás azonban csak arra jó, hogy vastag ködbe burkolja a tényleges problémát, és e köd mögött szabadon virágozhassek tovább a burzsoá kultúra. A kultúra meghódítása most a szocialista forradalom soron következő feladata, s ezt ugyanolyan következetességgel kell végrehajtani, mint a hatalom megragadását és megszilárdítását, a tőkés tulajdon kisajátítását és a szocialista gazdaság megszervezését. Helyzetünk kedvező volta éppen a politikai és gazdasági téren eddig elért eredményekben rejlik, abban, hogy a munkásosztálynak a hatalom birtokában, a korábbinál sokkal jobb gazdasági helyzetben ma erre is van ereje, s irányító módon tud beleszólni — elsősorban a párt révén — a kulturális munkába is.

Szerkesztőbizottságunk már beköszöntőjében hangsúlyozta, de nem árt ismételtlen hangsúlyozni, hogy ebben az osztályharcban csak a munkásosztály oldalán találhatjuk meg a helyünket. Csak a munkásosztály melletti szilárd helytállás biztosíthatja az irodalom és a művészetek számára a további fejlődést. Akár a burzsoá kultúra pártjára kelni, akár a két kibékíthetetlen ellentét között valahol középen keresni helyet — egyértelmű a fejlődésről, a művészetről való lemondással.

Azt is tisztáznunk kell, hogy az ellentét valóban a szocialista kultúra és a burzsoá kultúra között van, nem feltétlenül az egyiket vagy másikat képviselő személyek között. A nézetek állnak szemben egymással kibékíthetetlen ellentétként, és nem az emberek. Azok az írók, költők, művészek, akik a burzsoázia hatalma idején nőttek és nevelődtek, nehezen szabadulnak meg a beléjük ivódott, sőt úgy is mondhatnánk: „beléjük vert“ burzsoá ideológiától. Ezzel az ideológiával ellenségesen állunk szemben. De nem vagyunk ellenségei annak az írónak, művésznek, aki ezt a szellemi örökséget már maga is terhesnek érzi, és igyekszik megszabadulni tőle. Nemcsak ellenségei nem vagyunk, hanem köte-

lességünk ebben a törekvésében segíteni, megmutatni, hogy hol, miként jelentkezik alkotó munkásságában a burzsoa ideológia káros hatása. Ezért nincs ellentmondás abban, hogy éppen azokat bíráljuk, akikkel együtt akarunk működni. Hiszen mi értelme lenne bírálni azt, akiről tudjuk, hogy javíthatatlan, hogy engesztelhetetlen ellenségünk? Az ilyen ellenséges elemeket nem bíráljuk, hanem leleplezzük, és lehetetlenné tesszük, hogy befolyásukat érvényesíthessék. Együttműködés és bírálat ilyen értelemben rokon fogalom. Sőt azt is hozzá kell tennünk, hogy csakis a jól megalapozott, szilárd eszmeiségű bírálat biztosíthatja az együttműködést. A bírálat nélküli együttműködés legalább olyan hiba lenne, mint az együttműködés megtagadása.

Pártunk művelődési politikájának irányelvei óva intenek az ilyen és hasonló hibáktól. A szocialista kultúra megteremtésének az elvtelen együttműködés épp olyan járhatatlan útja, mint a jószándékú, de még nem marxista írótól, művésztől való szektás elzárkózás.

A művelődési politikát meghatározó irányelvek világosan, egyértelműen mutatnak rá, hogy a kulturális életben jelentkező nagyobb veszély ma a revizionizmus és a burzsoa befolyás. Akadnak, akik ezzel szemben a sematizmust szeretnék megtenni főveszélynek, de nyilvánvaló, hogy ez nem igaz. A sematizmus gyermekbetegségén egyszer átesett már irodalmunk és ha nem is vált immunnissá, azért a sematizmus ma már nem jellemző sajátossága irodalmunknak. Akik mégis erről beszélnek, azok hamis képzettársítás folytán „sematizmus“ néven illetik a szocialista realizmust, és berzenkedésük ez ellen szól. Voltak az ötvenes évek elején olyan hibák, hogy sematikus műveket kiáltottak ki szocialista-realistának. De ez is a gyermekbetegség egyik tünete volt csak. Ma viszont azt lehet beteges tünetnek nevezni, hogy némely író hibás úton igyekszik elkerülni a sematizmus látszatát. Így születnek azután az olyasfajta írások, amelyekből nem lehet kideríteni, hol, mikor, milyen társadalmi rendszerben játszódnak, szereplőik miféle emberek. Széles körben elterjedt ugyanis a sematizmusnak az a felszínes meghatározása, amely szerint sematikus minden írás, amelyben a „vörös csillag, traktor, gépállomás, gyár, üzem, párttitkár, termelőszövetkezet, munkásból lett vezető“ szavak és kifejezések többször szerepelnek. A „sematizmus“ ellen küzdő író tehát nagy buzgalommal kerüli az ezekkel való találkozás lehetőségét, de mivel mindezek a fogalmak ma már uralják (és ez a jó) egész életünket, mivel nem lehet szóbaállni egy paraszttal anélkül, hogy szóba ne kerüljön a szövetkezés, egy munkással anélkül, hogy szóba ne kerüljön a szocializmus egyik vagy másik jellegzetes vívmánya — ez az író kénytelen valami egészen különös, sajátos világot felépíteni, ahol mindezek mégsincsenek, de a tőkés rendszerre jellemző fogalmakat is kerülnie kell, mert akkor kilátszik a lóláb. Inkább kell félnünk attól, hogy ez a torz törekvés árt irodalmunk fejlődésének, mint a sematizmustól. Ez már nem is annyira elvi, mint inkább műhelykérdés. A burzsoa ideológia, a revizionizmus viszont eleven és reális veszély. A burzsoa gondolkodásmód él sokszor még olyan művészen is, aki őszintén és meggyőződéssel vallja magát kommunistának, művészetét pedig szocialista-realistának. Mennyivel inkább él azokban, akik idegenkednek a szocialista realizmustól, s ennek műveikkel is kifejezést adnak! A figyelemelterelő kísérleteket elhárítva erre a veszélyre kell fordítanunk a legnagyobb gondot.

A revizionizmus egyébként olyan széles skálájú problémája az egész nemzetközi munkásmozgalomnak, a munkásosztály forradalmának, hogy egy ilyen cikkben meg sem lehet kísérelni az elemzését. Az azonban mindenképpen hasz-

nos, ha az irodalomban, művészetben (és különösen szűkebb körünkben) tapasztalható néhány megjelenési formáját vázoljuk. Mindenekelőtt a munkásosztálynak, a munkásosztály forradalmának, a forradalom vívmányainak, a szocializmusnak lebecsülése, eltorzítása jellemzi, általában a „harmadik út“ nyílt vagy burkolt hirdetése, annak a fikciónak a vallása, hogy meg lehet állni valahol a kapitalizmus és a szocializmus között. Ilyen hibára mutatott rá pártunk, amikor a „népieseket“ az „örök paraszt“ és a „népi őserő“ dicsőítéséért bírálta. Az „örök paraszt“ természetesen üres szójáték. A saját földjén gazdálkodó kistulajdonosról van itt szó. De ez az életforma korántsem örök. A magántulajdonon alapuló társadalmak egy bizonyos fejlődési fokán jött létre, és csak erre az adott (az egész történelmet tekintve meglehetősen rövid) történelmi szakaszra jellemző. A Szovjetunió kolhozparasztjai már nem sajnálják „örök paraszti“ életformájuk elvesztését, s nálunk is egyre több dolgozó paraszt mond le erről az eszményinek csak néhányak által hirdetett kistulajdonosi létről. A „népi őserő“ viszont azokat hazudtolja meg, akik kitalálták, mert amennyi igaz belőle, az napjainkban éppen a szocializmus megvalósításának egyik fontos tényezője, hiszen éppen a rétegekre szakadozott parasztságnak legfontosabb érdeke, hogy eljussunk az osztály nélküli társadalomig, nem pedig az, hogy a szocialista társadalomban maradjon meg elhatárolt és elmaradott társadalmi rétegeként. Mindenesetre arra jó ez a torz teória, hogy bemutassuk rajta a revizionizmus jellegzetes tünetét: a megállást félúton. A kistulajdonos parasztság ugyanis éppen ott áll. Félig munkás, félig tőkés. Ez is, az is, ez se, az se. Ez az állapot azonban sehogysen lehet stabil. Ahogy elmúlik a társadalmi rendszer, amely szülte, úgy kell eltűnnie ennek a felemás állapotnak is. Ez az, amit a revizionisták tagadnak, s lényegében a kispolgárt teszik meg a társadalom főerejének. Ennek a nézetnek az irodalmi vetületét többek között abban találhatjuk meg, hogy az utóbbi időben is több a társadalmi helyzete szerint kispolgár hős az elbeszélésekben, novellákban, mint a munkás vagy termelőlövözetkező paraszt. De nemcsak ez jellemző az irodalomban jelentkező revizionizmusra, hanem minden olyan tünet, amely a szocialista valóság megkerülésére, ha nem is letagadására, de elhallgatására, ha nem is ellenzésére, de a tőle való idegenkedésre vall.

Érdemes megemlíteni a „formájában nemzeti, tartalmában szocialista“ kultúra kérdését is. Mit jelentsen ez? Hogyan egyeztethető össze a kettő? Fogas kérdés ez annak, aki eddig nemzeti formákat csak nacionalista tartalommal ismert. De maga az élet ad igen egyszerű választ. Nálunk már megvalósulóban van a szocializmus, de népünk szemernyit sem veszített magyarságából. Nemcsak nyelvünk maradt meg magyarnak, hanem megmaradtak jellegzetesen nemzeti kulturális kincseink, megmaradtak (és tegyük hozzá: megtisztultak a ferdítésektől) történelmünk, múltunk, haladó hagyományai, a népi szokások, stb. Akik a szocializmustól a nemzeti létet féltik, összetévesztik a földesurakat és tőkéseket a nemzettel. Az irodalomra, a művészetre már nem is vár más feladat, csak az, hogy híven, torzítás nélkül ábrázolja azt, amit az élet megvalósított és még meg akar valósítani, s máris elmondhatjuk, hogy kultúránk formájában nemzeti és tartalmában szocialista. Ez természetesen nem ilyen egyszerű és sima a gyakorlatban, mert tudjuk, milyen bonyolult az élet és bonyolult a művészi alkotás folyamata is. A múlt rendszerben hivatalosan pártolt, sovinizmussá hegyezett nacionalizmus, a burzsoázia oldaláról még ma is érkező hatások gátolják, lassítják a kibontakozást. De végül is, a kultúra munkásainak, a művészeknek, íróknak kell legjobban tudniok, hogy korábbi történelmünk folyamán a magyar kultúra minden gátló hatás ellenére is újra meg újra felvirágozott, hoyne virá-

gozna tehát fel most, amikor a lehetőségek ezerszerre nagyobbak, s nem vak ösztönösséggel tapogatjuk az utat, mert pártunk tudományos alaposággal kutatta fel és színe kézenfogva vezet rá bennünket?

Az irányelvek egész szelleméből következik, hogy a szocialista jellegnek a művészi alkotás belső tartalmában kell megjelennie. Bár a forma sem teljesen lényegtelen, egy-egy mű megítélésében mindig a mondanivaló, a tartalom határozza meg, hogy szocialistának fogadhatjuk-e el. Nem arról van itt szó, hogy a párt előír egy sor témát, és ami azon kívül esik, tilos ábrázolni. De az igenis követelmény, hogy az életet torzítás nélkül ábrázolja a művész, és az élet jelenségeivel kapcsolatban olyan álláspontot foglaljon el, amilyen álláspontja a szocializmust elismerő és azért küzdő embernek lehet. Az állásfoglalás hiánya nemcsak a pártosság hiányát jelenti, hanem lerontja az alkotás művészi értékét, hitelességét és meggyőző erejét is. Ha elvetjük — mert el kell vetnünk — azt, hogy a művész önmaga kielégítésére alkot, vagy pusztán azért, hogy saját énjének állítson emlékművet, akkor el kell jutnunk addig a következtetésig, hogy az állásfoglalás nélküli műveket alkotó, tehát társadalmi funkciót nem vállaló író lassítja fejlődésünket, gátolja a haladást, bármilyen magas esztétikai igényekkel jelentkezzen is. Gondoljunk csak arra, hogy különösen az ellenforradalom utáni időkben az állásfoglalás következetes mellőzése a negatív állásfoglalás sajátos módszerévé vált. Az sem elég természetesen, hogy „valamilyen“ állásfoglalás legyen a műben, hanem kereken és nyíltan állítjuk fel a követelményt: a szocialista fejlődést igenlő, az emberek szocialista tudatának kialakítását segítő, a burzsoá ideológiával szembenálló állásfoglalásra van szükség. Az is természetesen következik azonban pártunk politikájából, hogy ha egy művész idáig még nem jutott el, s még csak bizonyos kérdésekben tud a mienkkel egyező álláspontot elfoglalni, nem zárkozhatunk el tőle, sőt támogatjuk, abban a reményben, hogy az együttműködés jótékonyan hat további fejlődésére. Tisztában vagyunk azzal, hogy a szocialista kultúra megteremtése nem megy máról holnapra, és a türelmetlenség inkább lassítja, mint gyorsítja az előrehaladást. Fel kell azonban lépünk minden olyan törekvés ellen, amely a „tematikusság“ mumusával próbálja a művészeket szocialista mondanivalójuk kifejezésétől visszariasztani.

A tartalom a legfontosabb, vitatkoznunk kell azonban a művek formájáról is. Az irányelvekben nyíltan felvetődik a közérthetőség kérdése; és ez természetes is, hiszen a burzsoázia és a köréje rakódott szűkebb rétegek monopóliumának a megszüntetése, a nagy tömegek részeltetése a szocialista kultúrában el sem képzelhető másképp, csak úgy, ha a tömegek, a munkások és a parasztok százazrei meg is értik az írók, a költők, a művészek mondanivalóját. Nem úgy értjük ezt, hogy a művészi alkotás szálljon le a hétköznapi átlagára, hogy az élet ábrázolását egyszerűsítsük le néhány közismert sémára. A folyamat kétoldalú. Egyrészt a dolgozó tömegeket kell felemelnünk olyan műveltségi színvonalra, hogy érteni és élvezni tudják az igazi művészi alkotásokat. Ez, mióta a munkáosztály kezében van a hatalom, szüntelenül tartó munka. Az iskolai oktatás, a könyvtárak, a filmszínházak számának növelése, a népművelési tömegmunka sokféle formája mind segíti ezt a törekvést. Népünk műveltségi színvonala a felszabadulás óta eltelt évek során hihetetlenül magasra emelkedett a felszabadulás előtti elmaradottsághoz képest. A dolgozók szociális helyzetének javulása, a munkanélküliség megszűnt, az ingyenes gyógykezelés, üdülés, nem is szólva a mindezzel együttjáró biztonságérzetről és a kultúra iránti növekvő igényről — alapvető feltétele annak, hogy egyre inkább valóban az egész népé legyen nem-

zeti kultúránk. Másrésről azonban arra is szükség van, hogy az irodalomban és a művészetekben éppen a kiváltságos helyzet biztosítását szolgáló tolvajnyelv ellen felvegyük a küzdelmet. Nyíltan fel kell tennünk azt a kérdést, hogy miért magasabbrendű az az irodalom, amelyet nemcsak az átlag olvasó, hanem a irodalom többi munkása sem ért meg, s akik úgy tesznek, mintha értenék, azok is csak sznobizmusból teszik? Ha egy művészi alkotást csak „titkos jelkulcs” segítségével tehetünk érthetővé, akkor az az alkotás a tömegek számára teljeséggel értéktelen. Különösen a költészetben találkozhatunk (szűkebb körünkben is) azzal a jelenséggel, hogy legszívesebben a forma végleteit alkalmazzák költőink. Vagy az Európában legősibb időmértékes formákat, vagy a zilált, amorf „modern”-nek nevezett formákat. Persze ezek a végletek is alkalmasak lehetnek szocialista élményanyag kivetítésére, csak az a baj, hogy míg az egyik többé-kevésbé úgy hat vissza a tartalomra, hogy klasszicizáló, mondhatnánk „konzervatív” tendenciákat kíván, a másik, formarombolásával, ugyancsak ennek megfelelően bizonyos fokig dekadens, nem egyszer „anarchista” vonásokat rejt. Anélkül, hogy valamilyen forma mellett törnének lándzsát — hiszen a szocialista realizmus formanyelvéről még annyira határozottan sem beszélhetünk, mint belső tartalmáról — már az eddigi tapasztalatok alapján is azt mondhatjuk, hogy nem a végletekben lesz a megoldás. Mindenesetre a szocialista realizmusra is érvényes az az esztétikai követelmény, hogy a formának összhangban kell lennie a tartalommal, márpedig a szocialista mondanivaló mindig a szocialista tömegekhez szól, következésképpen az alkalmazott művészi formának a tömegek számára érthetőnek kell lennie. Szubjektíve méltányolható törekvés, hogy minden művész valami mást kíván adni, mint a többi, valami újat, eredetit. De ha az újat, az eredetit abban keresi, amit az eddig letűnt társadalmi rendszerek tudtak alkotni, akkor zsákutcába kerül. Itt van a mi szocialista társadalmi rendünk. Még csak négy évtizede beszélhetünk arról, hogy van szocialista társadalom, hazánkban pedig éppenséggel csak egy évtizede. Miről lehet újat írni, ha nem erről? Az új művészi mondanivalók olyan sokasága és az ezekhez illő formai lehetőségek olyan tarkasága bukkan fel ebben az új társadalomban, mai életünkben, hogy szocialista módon szinte lehetetlen nem újszerűen alkotni, de dekadencia és anarchista formarombolás nélkül.

A társadalmi fejlődés perspektíváit tekintve elmondhatjuk, hogy egy beláthatatlanul hosszú időre szóló új történelmi korszak elején állunk. Az emberiség hozzálátott, hogy új módon formálja történelmét. A mi korunkban lassacskán szánandó és nevetséges, tragikomikus figurává válik az a művész, író vagy költő, aki úgy igyekszik szert tenni a halhatatlanságra, hogy letűnt korok érzésvilágával bajlódik, szegényes belső élményanyagát próbálja rátukmálni az emberiségre, amelynek ma már nincs ideje ezt meghallgatni. A szocialista művészetet sem lehet másképp elképzelni, mint a szocialista társadalmat: magabizónak, erőteljesnek, tudatosnak és harcossnak. A munkásosztály világnézetének, a marxizmus—leninizmusnak a térhódításával elveszti létjogosultságát a miszticizmus, az irracionizmus. A realitás kerül szükségképpen előtérbe, s az új társadalom, a szocializmus embere néhány nemzedék múltán csak úgy tekint majd a burzsoá eszmevilágot tükröző művészekre, mint a tudósok az özönvízelőtti állatvilág megkövült példányaira. Ez a jövő. Egyelőre csak ott tartunk, hogy a szocialista kultúrának még erős és elkeseredett harcot kell vívnia a ma még nálunk is élő és erőteljesen ható burzsoá kultúra ellen. A jövő azonban azé, aki ebben a harcban megtalálja a méltó helyét.

Somogyi Pál

Emlékezés Steinmetz Miklósról

Amikor sikerült megszöknöm Horthyék börtönéből, Pécsre is elvetődtem, amely akkor, 1920 nyarán, jugoszláv megszállás alatt volt. Itt felkerestem Steinmetzékét. Steinmetz István főmérnök nemcsak rokonom, de jó elvtársam is, aki 1919-ben a pécsi bányászokkal önként jött át Kaposvárra megvédeni a proletárdiktatúrát.

Kapujuk előtt megálltam, lecirógattam foltos, kopott ruhámat, majd fel-siettem az első emeletre és becsöngettem. Kékszemű, szőkefürtű fiúcska nyitott ajtót. Csodálkozva végigmért és azt pötyögte:

- Mára nincs krajcárom bácsi, holnap jöjjön.
- Ejnye — gondoltam, — ez a gyerek engem koldusnak néz.
- Hogy hívnak fiam?

Ahogy közelebb álltam hozzá, akaratlanul visszalépett, aztán bátran ki-vágta:

- Steinmetz Miki!
- Úgy, te vagy a Miki?

— Hol jársz kisfiam? — hangzott az anyja hangja, mert valószínűleg meg-sokallta a gyerek távollétét.

Könnyű női lépések közeledtek felénk, majd egy alacsony, kellemesarcú fiatalasszony, az unokanővérem állt előttem. Meglepődve nézett rám, maj össze-csapta a kezét.

- Pali te vagy?! — Megszöktél? Sikerült? Jól van, csak hogy itt vagy!

Bent a lakásban álmélkodó szemek vettek körül. A nagy darab barna férfi, az apa — a kerekded arcú Pirike, a kis szemüveges, komolykodó Hajnal, a Mama, a Miki, az egész család.

Délután Steinmetz elvtárs belém karolt, Miki pedig elmarkolta kissé félre-álló jobb hüvelykujjamat és elkísértek a pártszervezetbe, ahol a politikai mene-kültek ügyeit intézték. Itt a főmérnök és Miki annak rendje-módja szerint leigazoltak...

Miki hazafelé menet kétszer is hozzám fordult:

— Bácsi, hát nem félt átjönni a határon? Hiszen ott katonák vannak puskával!

Másodszor tizenkét év után Moszkvában talákoztam velük. Steinmetzék azóta végigemigráltak a fél világot. Ugyanis az történt, hogy mielőtt Horthyék bevonultak Pécsre, nekik is el kellett hagyniok a szülőföldet. Voltak Jugoszláviá-

ban, Olaszországban, az USA-ban, Argentínában, megtanultak vagy öt nyelvet, de nyugalomra, biztos kenyérre, otthonra sehol sem leltek. Moszkvában végre megtalálták a keresett otthonot, a második hazát.

Nyulánk, pelyhesállú legényke fogadott: Miki. Rögtön megismert, össze-öleleztünk.

— Megnőttél öcsém! Nézd csak, hogy eljárt az idő, egész legény vagy! Hát mi leszel? Mit tanulsz? Mérnök, tiszt, vagy talán pilóta? Itt most nyitva áll előtted a pálya.

— Rádiógyárban dolgozom, műszerész leszek — válaszolta szerényen. Egész estét náluk töltöttem.

Mielőtt eltávoztam, Miki elémállt:

— Pali bátyám, valamivel most is adós maradtál, nem mesélted el, hogy akkor, hogy jöttél át a magyar határon...

Öt év múlva megfériasodva, megedződve, de a régi mosolygós, gyermeken tiszta szemmel, Miklós mint főhadnagy tért vissza a spanyol polgárháborúból, kitüntetéssel a mellén.

1944 őszén levelet kaptam a frontról. Steinmetz Miklós kapitány írta: „Tegnap hajnalban átléptük a magyar határt. A tüskés bokrok között bukácsolva Te jutottál eszembe Pali bátyám... Rohamosan közeledünk az ország szíve felé. Rövid idő múlva beteljesedik régi vágyam, megláthatom Budapestet, elsőik között akarok lenni...“

Télen, amikor a Tájékoztató Iroda jelentésében megpillantottam a nevét, rossz sejtelem markolta össze szívemet. A jelentésben ez állt: „Steinmetz Miklós kapitányt, szovjet parlamentert 1944. december 29-én Vecsésnél a fasiszták meggyilkolták“.

— A Miklóst?! — Szakadt ki belőlem a szó. Megdöbbenve álltam egy ideig, kezemben remegni kezdett az újság. — Meggyilkolták? — suttoztam és szememet ellepte a könny...

Vincze Győző: A kanász

Alaksza Ambrus

Gyógyul az értelem

*Már lábadoznak a csillagok
az éjszaki égen,
s ragyognak egy-egy percre.
Ó térden-*

*állva nézem őket,
karom kitárom, mintha
szélmalom rozszant vitorlája lenne
vagy csüggedt, szélütött inga.*

*Nemrég csak nyögtek, sírtak,
fénytelen betegek voltak,
ültek sápadtan, tördelt, tétova tagokkal
ülték körül a holdat.*

*Ültem így én is, rágódva penészes,
holdatlan reményen.
koporsószegeként csillogott szemem
a fekete, fekete éjben.*

*Ültünk így mi is, fázva, vacogva,
ültünk kriptában, ültünk a mélyben,
ültek a csillagok, ülték halódva
füst között, fagy között, ülték az égen.*

*És rázta szívünket, csillag-szívünket
a nagybeteg mécsesek láza:
nem akadt szérum, nem akadt gyógyszer
a kozmikus, végtelen lázra.*

*Már lábadoznak a csillagok
az éjszakai égen,
s ragyognak néha egy-egy percre.
Ó, térden-*

*állva nézem őket,
karom kitárom, s ujjal érintem fényük.
Ó, lelkem, légy csillag magad is, te is,
hogy énem legyen az énjük.*

Takács Imre

Egy sihederhez

Ifjú karod gyöngesége erősebb az én megcsontosodott
erősségemnél,
barna szemed csillogása többet ér az én elmélyültebb,
szemüveggel mankózott látásomnál,
feszélyezett mozgásodban idealizmus keres nemes formát,
az én é r e t t mozgásomban csak dac van és prózaiság.

Nem tudhatod, mit ér a tisztaságod,
nem tudhatod, mit ér a rózsálló bőr,
a simulni nem akaró haj, alvó érzék,
nem tudhatod, mit érnek a rugalmas, tiszta erek,
a tépetlen ideghálózat, fogékony agy
és az undok éhség, a telhetetlen
étvágy minden iránt — még nem tudhatod...!

Tudom, komoly férfiasságra vágyakozol, türelmetlen vagy,
érni akarsz;
siet a férges gyümölcs is,
levetik az ágak, hogy éljen maga,
csibék csipegetik ki húsát, disznók eszik fel magvát,
vagy elrohad,
míg a többi gyűjtögeti még dús zamatát.

Van, akit még tisztelsz, s szégyelled.
Ne szégyeld azt!
Fogsz hang nélkül vonítani, ha senkid se lesz, akire úgy nézz,
mint most apádra.
Én apámat sajnálni tudtam csak és szeretni,
azért maradt hiányos a lelkem, mint csorba szobor.

Fiatal vagy, egészséges vagy, kigyulladsz a viruló
lányok között,
sírsz is talán: azt hiszed, hogy sose jutsz el a szerelemhez.
Attól ne félj, szeretnek a lányok tégedet,
mint te őket,
csak ne siess, vágyaidat őrizd, és élsz gyönyörűn.

Gellérthegyi filozófia

*Mintha zömök babbüvelyek kúsznának
— lent a sárga
villamosok, embermagokkal telerakva.
Úvegezett divathernyók dúlt
karavánja
vas-síneket nyálaz a dunapartra.*

*Sima hátú bogarak —
személykocsik
kergetőznek, mintha csak játszanának.
Merevedett tartásban nézik őket
a szobrok, a templomok és a házak.*

*Acélhidak izmai kifeszítve
átkötik a két partot, mint a kapsok,
a feszültség rántotta őket
szoros ívbe;
a vizen egy pocakos hajó csattog.*

*Itt ülök a hegyen
és lent a mélyben
liliputi sorsában — zsong a város.
Legkisebb a hangyaember futkosása,
mégis minden kavargást ő irányoz...*

*Ősz közelít, reggente hideg harmat
lepi el a járdákat,
a fű sárgul.
Csak az ember örökké rügyező fa,
mégis ő fél jobban az elmúlástól.*

*Én — kiszáradt inakkal — lehullok majd
a naponként lehulló sok levéllel,
de a törzs egy molekulája
tovább sóhajt,
őrzi, hogy e nemzetben én is éltem.*

*Hatvankilós testem a porba oszlik,
gondolatom nem lesz, és
szavam se lesz,
áram-erő finomabb trolikat visz,
szellemerő alakít tiszta rendet.*

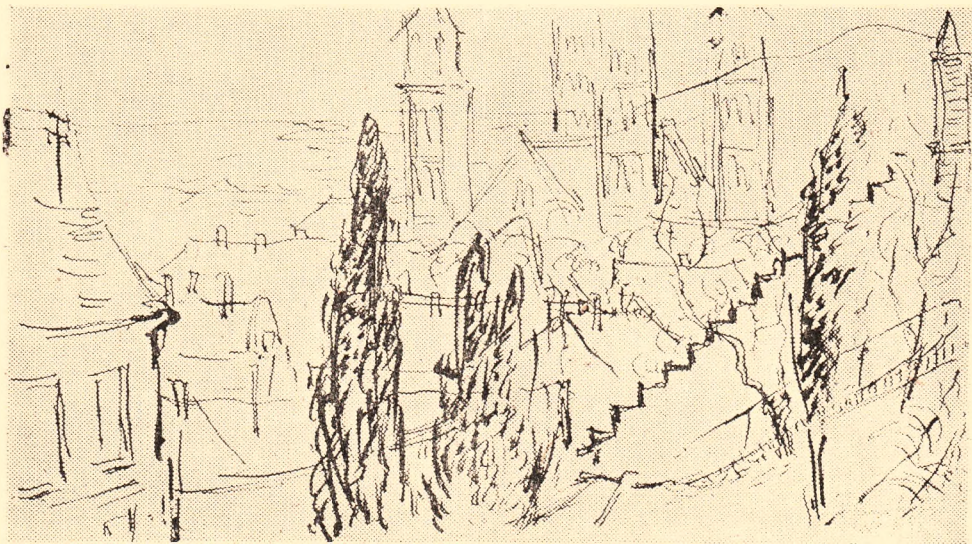
*Itt ülök a hegyen.
De le kell menni
alkalomért, amit a pillanat ad.
Csak nagyálmú tettekben felejtethi
önmagát a romlandó
szerves anyag.*

Majorban

*Leszakadtak a húrok,
rácsapott egy bunkó a citerára,
zörögnek csak a húrok,
a faorsók spirálgöcsébe rántva,*

*elhajítva a ludtoll
nem parancsol táncra bokákat,
vasvillák emelkednek,
sikítózva futnak a lányok,*

*reszket a zenész arca,
körme alatt vérhólyag lüktet —
valaki megbolondult,
öreg Isten, segíts bennünket!*

Vincze Győző: Pécsi tornyok

Gyenis József

Erkölcsök a pusztán

Középtermetű, zömök ember volt az intéző, valamivel túl az ötvenen. Haja, bajusza erősen őszült. Rövid nyakán úgy ült a feje, mintha két válla közé szorult volna. Bajuszát kétoldalt kihúzta és hegyét kissé fölfelé hajlította. Nem lehetett éppen törődött embernek mondani, de azért őszülő haján kívül más is árulkodott koráról.

Felesége 18 évvel volt fiatalabb, de csinos arca után ítélve, bárki 25 évesnek tarthatta. Alig mert enni. Kiadós sétákat tett, mert erősen hízott. Pedig, ha a bosszúság jó fogyókúra, akkor már derékkötő nélkül is karcsúnak láthatná magát, annyit mérgeződött a szobalányok miatt. Munkájukat elvégezték tűrhetően, nem is csípte tolvajlásan őket, egyszerűen nem tudtak nála megmelegedni. Mind elment tőle időnap előtt. Még ez az Eszti tartott ki legtovább, pedig ez is mindössze hat hónapig maradt.

— Mit csináljak? Mit csináljak? — hajtogatta egyre az urának, mikor az ebédet magának kellett felszolgálnia.

— Ne dühöngj, drágám! — vigasztalta az ura — úgysem segít rajtad. De legalább sejted-e már az okát ennek a szokatlan szobalány betegségnek?

— Igen. Dereng valami. Esztit addig faggattam, mielőtt kiadtam a könyvét, hogy kipakolt.

— Mit gondol, nagyságosasszony, talán 20 éves koromban zárdába vonulok? Se tánc, se ünnep, se barátnők, csak mindig a dolog, vagy ha dolgom nincs, akkor elalhatom az eszemet? Hát ebből nekem elég — lármázott amikor elment.

— Hát így állunk — csettintett egyet ujjával az intéző — de ha jól sejtem, inkább a barátok hiányoztak, mint a barátnők. Lám-lám, erre nem is gondoltunk.

— Meg kellene botozni, aki ezt a magányos házat építette, hat kilométer a falu, majdnem négy a puszta, s itt áll magában, az út mentén az intézői lakás, mint valami gémeskút a Hortobágy közepén. Hát lehet ezen segíteni? Te talán tudsz rá orvosságot?

— Majd meglátjuk. Egyelőre igyekezz lányt keríteni, utána kisütünk valamit a marasztalására.

Egy hét múlva új szobalány került a konyhába. Csinos, takaros teremtés Klári és főleg tiszta. Tiszta az arca, a ruhája, hát még milyen ügyes?

— Jaj, csak megmaradna! Valóságos kincs ez a gyerek — áradozott az ura előtt az asszony.

Az intézőt is foglalkoztatta a dolog. Egyszer hintóján kocogott ki a kapásokhoz a határba. Oldalvást végigmérte Ferit, a kocsisát, aki úgy ült a bakon, mintha bronzból öntötték volna. Lábát szorosan összezárva nekitámasztotta a hintó elejének. Kezében megfeszült a gyeplő. Mivel az istrángokat a hátsó ülésről nem lehetett látni, úgy tűnt, mintha a két pejszikő fogakra harapott zablával a kantárszárnál fogva húzná a kocsist, s vele együtt a kocsit is. Igen csak ez segíthet, semmi más — gondolta.

— Te Feri, mióta vagy már a hintón? — kérdezte váratlanul az intéző.

Feri meg sem moccant. Tekintetét mereven előre szegezve válaszolt.

— Elsején múlt egy éve.

— És meddig szeretnél parádéskocsis maradni?

Mi akar ez lenni? — hökkent meg a kérdés hallatára — nem tett ő semmi olyat, amivel magára haragithatta volna gazdáját.

— Na, felelj. Meddig szeretnél parádéskocsis maradni? — ismételte meg a kérdést.

— Hát az az intéző úrtól függ — válaszolta kissé bizonytalanul.

— Okos beszéd. Akkor hát jól figyelj! Addig vagy a kocsisom, ameddig Klári, a szobalány nálunk marad.

— Hőőő — állította meg a lovakat. Hátrafordult a bakon, mindkét kezével rátenyerelt az üléstámlára és az intézőre nézett.

— Tessék csak újra mondani!

— Abban a percben, amikor a Klári felmond és el akar menni tőlünk, el vagy bocsátva. Megértetted?

— Hát nem egészen. Mi közöm nekem a szobalányhoz?

— Éppen az a baj, hogy sok a köz köztetek — mutatott tenyerével kettőjük távolságára sokat sejtetően —, na de menjünk és gondolkozzál!

Az asszony nem tudta, hogy az ura mivel bízta meg a kocsist. Éppen ezért azt hitte egyik délben, hogy valami nagy-nagy fölfedezést tett. Hiába nyomkodta a csengő gombját, Klári nem jött be az ebédlőbe. Házipapucsában elindult keresni. Üres volt a konyha, de nyitva tátongott a padlásajtó. Mit sem sejtve lopakodott föl a lépcsőn. Csak a fejét dugta ki a feljáró nyílásából, de mindjárt vissza is húzódott. Feri éppen mértéket vett hatalmas tenyerével Klári idomairól csendes kuncogás közben. Még egyszer kilesett, vajon jól látott-e és óvatosan, de fürgén letolatott a lépcsőn. A szobában ujját szája elé téve csendet intett.

— Ssss — Feri marasztalja Klárit a padláson — súgta az urának.

— Igazán? Nem is megy az el mostanában tőlünk, meglásd.

Ettől fogva érezte, hogy féltékeny. Féltékeny a parádéskocsisra, aki olyan gondtalanul cicázik a lánnyal, ő meg hervad öreg ura mellett lassú sorvadással. Nyár elején már szóvá is tette.

— Nem tetszik nekem ez a dolog Klári és a kocsis között.

— Ugyan, drágám, örülj neki. Legalább nem unatkoznak és a lány sem vágyik el innen.

— Igaz, de rossz vége is lehet.

— Talán nem is csinálnak semmit, ha együtt vannak.

— Fiam, hogy te milyen butákat tudsz mondani néha — duzzogott az asszony.

Az intéző nem sokat törődött felesége aggodalmával. Az asszonyt annál inkább ingerelte a fiatalok szeretkezése. Újabban mindent elkövetett, hogy

minél kevesebbet lehessenek együtt. Beköszöntött a kánikula, az intező java idejét a cséplőgépek körül töltötte. Egyik délből így szólt a kocsishoz:

— Ebéd után végy magadhoz baltát és jelöld ki a fürdőhelyet, mert vasárnapra vendégek érkeznek.

— Nagyszerű gondolat — lelkendezett az asszony — legalább én is ki-megyek fürödni.

Mindjárt hozzálátott a csomagoláshoz. Szappan, törülköző, fürdőruha, némi uzsonna került a szatyorba, Klárit ellátta délutánra tennivalóval és alig várta, hogy a vízben lehessen. A fürdőhely keresése több időt vett igénybe, mintsem gondolták. Járták a fűzest jó óra hosszat, míg végül is megfelelő helyet találtak. Feri kifogta a lovakat és fához kötötte őket. Majd vállára vette a baltát, ment a bozótosba karót keresni.

A nagyságosasszony meg ezalatt sebtiben hozzálátott az átöltözködéshez. Dehogyan törődött azzal, hogy esetleg a kocsis meglesi a sűrűből. Sőt titokban erre számított. Vagy nagyon mamlasz a fiú, vagy nagyon becsületes, de eddig nemigen tudta közelebb édesgetni magához. Fürdőruhában lefeküdt a pokrócra és várt. Azt hitte, meglepetést okoz a fiúnak és végül is ő lepődött meg, mert nem a fűzesből került elő, hanem a vízből. A sűrűben lerakta ruháját, s míg úrnője reá várakozott, letűzdelte a karók jórészét.

— Lehet fürödni — jelentette — de a jelzésen túl ne tessék ám menni — figyelmeztette az asszonyt.

— Jaj, legalább itt a partoldalon segítsen!

A kocsis megfogta úrnője kezét és levezette a vizig, majd visszament karót vágni. Az asszony vágyakozva nézett utána, a fiú barnára sült bőre alól csak úgy duzzadtak az izmok. Barátai köréből bárkivel hasonlította össze, mindig a kocsis került ki győztesként. Feri mindebből semmit sem vett észre, soha nem gondolt arra, hogy gazdája feleségére vesse a szemét. Meg aztán az apja is oktatta, amikor parádéskocsis lett.

— Fiam, a jó szolga nem lát és nem hall semmit, ha boldogulni akar. Te csak a lovakkal törődj. Ha csókolóznak mögötted, ne fordulj hátra, de legfőképp javallom, hogy ki ne kezdj úri dámákkal, még akkor sem, ha netán ugratnának is néha.

Feri tehát tartotta magát apja tanácsához. Meg volt ő a cseléd- meg a summás lányok között is, és bizony egy-egy vasárnapi tánc alkalmával úgy megforgatta őket, mint a ringlispil. A még hiányzó néhány karót sietve kicsapkodta a bozótból és ment letűzdelni őket. Derékig vízben állva körülnézett, de az asszonyt nem látta sehol. Talán kifeküdt a partra — gondolta. Már csak két karó volt a kezében, mikor a háta mögül elnyújtott, rémült kiáltást hallott.

— Feriii — Feriii —

Villámgyorsan fordult a hang irányába, s tőle mintegy 80 méternyire a vizet csapkodva kiabált az asszony. Hangja bugyborékolásba fúlva hirtelen elhalt.

— A keserves úristenit, csak ez hiányzott — s máris úszni kezdett, hátha még menthető.

Az intézóné, már elérte a karókkal kijelölt helyet, s mint aki nem is tudja, hogy azok a fűzfaágak miért is remegnek a víz sodrában, egyre csak lépkedett tovább a karókon túl. A víz itt sem ért a derekánál feljebb. Le-leguggolt nyakig és várta a fiút a fűzes felől. Az ár egyre lejjebb sodorta. Látta, amint a fiú körülnézett, biztosan őt keresi. Ez a herkules paraszt sohasem veszi észre, ha furfanghoz nem folyamodik — bújt belé az ördög hirtelen — s máris kiabált.

— Feriii — Feriii —

És most, hogy a fiú prüszkölve, fujtatva közeledett feléje, alig várta, hogy átölelhesse a nyakát. Rémületet színelve hol alá merült, hol meg felemelkedett és úgy tett, mint aki már kiáltani sem tud.

A fiú nem finomkodott. Jobb kezével belemarkolt az asszony hajába és vonszolta maga után.

— Álljon meg, eressen el. Van fenék alattunk, csak görcs szorította a lábamat.

Feri szótfogadott, de mikor le akart állni, lába hiába kereste a talajt. Alattuk már mély volt a víz. Egész testével alámerült és húzta az intézőnét is maga után. Hirtelen felrúgta magát és megkezdődött a küzdelem, de most már valóban az életükért. Az asszony először megdermedt a rémülettől, majd vesztetül kapkodni kezdett.

— Maradjon nyugodtan, mert mindketten itt pusztulunk — rázta meg az asszonyt és erélyes mozdulattal a hátára fordította. Az asszony, mint a megszálolt engedelmeskedett. Megnyugtatta a fiú erélyes, nyugodt magatartása. Feri lábait az asszony dereka mellett előre nyújtotta.

— Szorítson magához erősen és tartsa víz fölött a fejét — makogta akadozva és a vizet köpködve. Elengedte az asszony haját és hanyattfeküdt a vizen. Hátúszó mozdulatokkal igyekezett a part felé. Megpróbálta erejét beosztani, de úgy érezte, nem bírja sokáig. Mégis megmenekültek. Teste mederfenékhez ütkezött, talpraállította az asszonyt, aki most már nem számításból, hanem az életöszöntől sarkallva görcsösen átölelte a fiú nyakát. Feri is átkarolta az asszony derekát, úgy támolyogtak ki a vízből. Na, végre! Leültette és mint a zsák dőlt a homokra melléje.

Az asszony sírvafakadt és a fiút babusgatta.

Feri, mi van magával? Úristen, meghalt — nyilalt belé a rémület, és egyre azon erőlködött, hogy hátára fektesse.

A fiú mindent hallott, csak tehetetlen volt a kimerültségtől. Végre sikerült átfordítani, az asszony Feri fejét ölébe vette és törölgette arcáról a homokot. Ahítattal megcsókolta mind a két szemét, most már nemcsak a kívánatos szeretőt, hanem élete megmentőjét is csókolta benne. A fiú lassan erőre kapott, mikor kinyitotta a szemét, nem tudta kikerülni a föléje hajló asszony égő pillantását. Ez kissé magához térítette, erőlködve felült és távolabb húzódott.

— Bocsásson meg, hogy így elanyátlanodtam — dadogta.

Az asszony csak nézte, nézte és nem tudott betelni látásával.

— Talán hazamennénk — javasolta a fiú és elindult keresztül a zátonyon.

Megtört a varázs, az asszony utána ballagott. Feri megkereste ruháját, felöltözött és a lovak szerszámozásához látott. Az asszony csak ült a pokrócon és várt. Újra ravaszkodni kezdett. Mikor a fiú befogott, magához szólította.

— Feri, segítsen nekem, nem tudom levetni a fürdőruhámat.

Felállt, megforgatta magát a fiú előtt kacéran, kövérsége ellenére is arányos teste volt, az izmok nem petyhüdtek még el rajta, mint az öregedőkön, mint az urán. Kezét derekára téve megállt háttal a fiúnak és telt csípőjére mutatott.

— Itt, látja, itt nem akar lejönni rólam ez a vizes vacak — kigombolta az egybeszabott fürdőruha kantárját és előre húzta. — Na segítsen hát — és háttal a fiú elé lépett.

Ferit izgatta az asszony magakelletése, szaporábban szedte a levegőt, az

asszony érezte hátán a fiú meleg leheletét és várta, mikor csókolja meg a nyakát, a vállát, mikor öleli magához vadul, hogy a csontja is ropogjon belé. De a fiú nem esett kísértésbe. Mikor a kritikus ponton túljutottak a fürdőruhával, hátralépett.

— Most már bír vele egyedül is. — Felült a kocsira és behajtatott a bokrok közé.

Az asszony megszégyenülten, szó nélkül ült a kocsis mögé, az úton is hallgatott, csak amikor már látszott az intézői lakás, akkor szólalt meg.

— Feri, megkérem, hogy ne szóljon az uramnak. Megigéri?

— Tessék nyugodtan lenni.

— Még mást is akartam mondani. Maga nem is tudja, milyen jóképű fiú. Csak kicsit mafla. Erős, mint valami fekete bivalybika, legalább olyan jól illik a nyakába a járom is. Hallgassa hát egészséggel a nyikorgását.

A fiú semmivel sem árulta el, hogy hallotta az asszony szavait, csak nagyon melege lett és úgy érezte, hogy égő arcán kiserken a vér szégyenében. Kezében feszült a gyepől, kattogtak a kerekek, levél se rezdült az útmenti fákon, csak a kocsin ülőket rázta a belső vihar.

Az intézőné ettől fogva szerette is meg gyűlölte is a fiút egyszerre, de méginkább gyűlölte a lányt. El is küldhette volna, hogy ne legyen útjában, de mivel indokolja férje előtt? Eddig mindig dicsérte és mindig az volt a baj, hogy a lányok nem maradnak. Most ezt, aki nem akar elmenni, ő zavarja el? Az időre bízott mindent.

Leesett a hó és beállt a hideg, de azért a sár még nem fagyott kőkeményre. Ilyenkor legrosszabb pusztán az út. Az intéző kimélni akarta lovait és gyakran igáslovakat fogatott a hintó elé. Feri ilyenkor otthon maradt. Most, hogy sűrűbben volt az asszony közelében, újra hatalmába kerítette a fiú utáni vágyakozás. Egyik nap kettesben voltak odahaza. Klárit egy levéllel elküldte az állomásra. Oda-vissza legalább egy óra. Az urát csak estére várta haza, mert a gróf hívatta. Pongyolába öltözött és ledőlt a rekamiéra. Feri diót pucolt a konyhában, halkán dudorászott, miközben a sámlin ülve csapkodta a konyhamérleg félkilósával a diószemeket. Magányában a csengő hangja zavarta meg. Kötényéből a kályhakarikát félretolva tűzbe öntötte a dióhéjat és bement a szobába.

— Feri, kérem, legyen szíves fát behozni — rendelkezett az asszony.

A fiú telerakta karját fával és másodszer is becsoszogott a szobába. Az ajtóval szemben volt a rekamié. Az asszony fekve újságot olvasott. Arcát eltakarta, mintha nem is akarná látni a fiút. Egyik lábát felhúzta és elővillant hófehér bőre a félrecsúszot pongyola alól.

— Rakjon a tűzre is — mondta közömbösen.

Hallotta a kályhaajtó csattogását, a piszkavas csörömpölését, majd kis csend lett. De mi ez? Miért nem csukódik a szobaajtó, amint a fiú távozóban beteszi maga után? Leeresztette kezéből az újságot.

Feri éppen megfordította a kulcsot a zárban és elindult a rekamié felé. Az asszony hirtelen felült.

— Mit? — Mit akar? — hebegte.

• A fiú megállt előtte.

— Tudja a bivaly sokat elbír, vastag a bőre, de mégis feltöri olykor a járom, ha nagy a terő. Ilyenkor gyógyítani kell.

Mintha a határban száron lógó kukoricacsövet fosztana, úgy hámozta ki az asszonyt ruhájából. Egy rántással elszakadt a pongyola övje, másik kezével a csipkés fehérneműt markolászta.

— Tudom, hogy játszottál, hát itt vagyok, sikolts, kiabálj. Hadd tudják meg mások is — lihegte.

Az asszony először örült, hogy végre sikerült szikrát csíholni ebből a mamlaszból, de amint látta a vad indulatot szemében, megrémült tőle. Ez már nem szikra volt, nem is láng, hanem egész máglya, amelyen csak elégni lehet.

— Ne, ne így könyörgöm — kuporgott pőrén a falhoz húzódva, nem játszottam, szeretlek.

— De így, ahogy én akarom, — nyalábolta át a fiú.

Az idő megállt körülöttük. Csak a fahasábok pattogtak a tűzön. Hogy meddig heverték egymás mellett, maguk sem tudták. Akkor szállt el fejükből a mámor, amikor valaki lenyomta a kilincset.

— Bent vagy drágám? — kérdezte az intéző az ajtón túlról.

— Úristen, az uram. Menj, menj ott az ablak — súgta a fiúnak, közben kapkodta a ruháit magára és kiszólt az urának.

— Jövök fiam, várj egy kicsit.

A fiú megrázta fejét és hangosan mondta:

— Megyek. De csak arra, amerről bejöttem, — azzal elfordította a kulcsot és szélesre tárta az ajtót gazdája előtt.

Az intéző úr ott állt a küszöbön és hármójuk közül a legnagyobb zavarban volt. Kétség nem fért hozzá, hogy itt mi történt. Ha barátaihoz igazodna, akkor most odalépne a szekrényhez, kivenné belőle kis Frommer pisztolyát és vagy a másik kettőt lőné agyon, vagy önmagát. Neki egyikhez sem volt ereje. Bebotorkált a szobába, s hogy meg ne fulladjon, keménygallérját letépte nyakáról. Pillantása a tükörrre esett. Meglátta maga mögött a kocsisát, aki úgy állt ott az ajtóban, mint gránit a kripta fölött. Kissé erőtt vett magán és az asszonyhoz fordult:

— Drágám, nem is mondtad, hogy te is el akarsz menni. Még szerencse, hogy Feri téged is marasztalt.

— Feri fiam, te eridj haza és beretválkozz meg, mert a gróf úrékhoz megyünk. Ünnepség lesz ma este náluk — azzal kituszkolta a szobából.

— És én?

— Te? Te pedig teríts és adj ebédet.

Tálalás után leült az asztalhoz feleségével szemben, és bár a tálban ott gőzölgött már a leves, nem nyúlt hozzá.

— Miért nem eszel? Mire vársz? — kérdezte az asszony.

— Rossz szobalány vagy drágám, nem adtál szalvétát elém, pedig az nagyon fontos, nehogy foltot ejtsek a ruhámon.

Az asszony még aznap felmondott Klárinak, mert a fiút egészen magáénak akarta, Feri pedig másnap hajnalban keltegette az apját csendesen:

— Édesapám, vegye fel az ünneplős ruháját és fogjon be helyettem a hintó elé. Én majd elterelgetem a maga ökreit.

Pál József

Állt ott és nem tudta

Állt és seprűjén pihent ökle. Két
vizenyős szeme maga volt a sötét,
pipája pöfékelt, kék füstpamacs
böfögött száján, — s az ősz, e nagy ravasz
ködöt, sarat, mocskot szórt oda köré,
s kopasz faágat a kalapja fölé.

Állt és nem tudta, hogy én figyelem,
s mint ökle seprűjén, úgy pihent fejem,
oly mozdulatlan aludt az öklömön,
hogy kívülről ez maga volt a közöny.
Pedig háborogtam, feszes indulat
feszített belül a bordáim alatt: —
bánthatja-e szívét, mint most itt nekem,
hogy mért van tejutakból rács egemen,
amikor már hü szolgálom lett az anyag, —
s mért gyermek még, csak tipeg az öntudat?

Változatok

Két szem mered rám, két ablaküveg
szobám faláról minden délután.
A kutja mély és — no, ki méri meg,
hogy mélyén meddig ér a táj,
a változatlan s mindig változó?
A változatlan: lomha hegytaraj,
a változó a lomb, az ég: a szín
s a visszatérő vidám fecskeraj
az ég magasra ívelt boltjain.

S a kutja mély és — no, ki méri meg,
hogy mélyén meddig ér a táj?

A változatlan s mindig változó
szemem mélyét, mondd csak, ki méri meg
s ki tudja, hogy a néha borongó
fény társtalanul fel miből remeg,
hogy milyen nap, vagy tükör küldi fel,
mert mind, vagy részben visszatükrözi
a külső világ hulló fényeit.

*S a kutja mély és — no, ki méri meg,
 hogy mélyén meddig ér a táj?*

*S hogy milyen nap, vagy tükör küldi fel?
 A kör is önmagába visszatér —
 s e körben ismét önmagára lel
 és méri meg, hogy önmaga mit ér.*

*S a kutja mély és — no, ki méri meg,
 hogy mélyén meddig ér a táj?*

Alaksza Ambrus

A ragyogószeműek

*Ötven leány lesi a szót,
 fejet hajt, fölfigyel, jegyez,
 ötvenszeresen szűrte a csend,
 s félszáz a lélegzésnyi nesz.*

*És minden arc fölött fehér
 vászonvirágok nyílnak,
 s hol itt, hol ottan mozdul a
 gyengéd kamilla illat.*

*Csinosak? szépek? királynők,
 a szépség, fönség nagy talány;
 egy szürke rím is bonyolult gond,
 de tarka rét ötven leány.*

*Csak azt tudom. — s elmondom én
 felhőnek, víznek, fűnek —
 tanulnak mind az ötvenen,
 és ragyogó szeműek.*

Fábián István

Modernség a mai nyugati irodalomban

(Az 1. számunkban közölt tanulmány befejező része)

Holthusen tanulmánya a tágabb lélegzetű irodalomért lelkesedik, amely betűszerintibb értelemben valósítja meg a világirodalom gondolatát, mint Goethe valaha hitte. Szerinte nemcsak Európában és Észak-Amerikában hajolnak egyre többen Rilke, Kafka, Wilder, Eliot, Sartre, Camus, Heidegger, Jaspers, Freud és Jung könyvei fölé, hanem Japánban, Indiában és Dél-Amerikában is. „A mi nagy újdonságunk — fejezi be sorait Holthusen — az ósrégi, őse emberi és a régmúlt igazsága, s ebbe foglalva minden olyan lény határozott szolidaritásának igazsága, aki emberarcot visel.“

A két háború közötti években a lírán kívül a regényben és a színpadon is jelentkeztek formabontó törekvések, de inkább csak a beavatottak foglalkoztak velük. Ebben az időben hirdette Thomas Mann egyik novellája végén, hogy „mindennek a levegőben kell lebegnie“, és tetszett Franz Kafkának az a regény, amelyben a „dolgok elveszítik szép körvonalukat“. Ez a minden területen futótűzként elharapózó forrongás a képzőművészetben megsemmisítette a három dimenziós teret, a szokásos formákat, a zenében a harmóniát és dallamot, az irodalomban pedig a valóság mögött vagy fölött rejtező, igazinak vallott létezését akarta kifejezni ködös, elmosódó sejtetéssel, álomszerű ringással, vagy — mint az egyik magyar kritikus írta — az „óriási vegetatív burjánzás látomásosságának éreztetésével“.

A formaváltás viharainak elvonulása után napjainkban az irodalmi művek mondanivalója vált ki heves ellentmondást vagy hangos sikert. Lázadás, anarchia, cinizmus, nihilizmus, féktelen individualizmus, elembertelenedés: mondják a kritikusok; szürrealizmus, expresszionizmus, egzisztencializmus, menekülés az agyonszervezett társadalomból, a technika és ésszerűség nyomasztó unalmából, kitörés a reménytelenség magányából, felszabadulás a céltalan élet és a szorongó aggodalom levegőhiányából: felelik az írók és művészek.

A mai modernséget *kissé* bolondnak jelöli a roueni kisasszony, s meghatározása ebben is pontos. Ma már csak *kissé* bolond a modernség, de akadtak évek a második világháború után, amikor az irodalmi termelésben — ha ragaszkodunk az ő szóhasználatához — féktelen, sőt dühöngő bolondnak mutatkozott az újítás. Mostanában lezajlottak már a nagy ütközetek. Lukács György szerint is „bizonyos megtorpanás“ jellemzi az utóbbi éveket, amely a filozófiában már közvetlenül a háború után mutatkozott. Új gondolatok, új ötletek ritkábban te-

remnek, azok sem annyira merészek, mint az első években, viszont szélesebb körben terjednek az eredmények.

Heidegger és Jaspers visszavonják az egzisztencializmus merészebb tételeit, Holthusen is a mérsékeltebb Eliot-ban keresi a költészet mintáját, és egységes világirodalomról álmodik. Kijózanodott állásfoglalás Wilhelm Emriché, a kölni egyetem német irodalomtörténészé (*Formen und Gehalte des zeitgenössischen Romans*. Universitas. 1956. — A mai regény formája és tartalma). Először Thomas Mann, Robert Musil (újabb bécsi regényíró. Főművének — *Mann ohne Eigenschaften*, Jellegtelen ember — francia fordítása tavaly ősszel aratott posthumus sikert), Proust, de főképpen Kafka regényeit elemzi. Az egzisztencialista filozófiának szerinte a regényben a világ rejtelmes és álomszerű ábrázolása felel meg, amelyben a jelen, múlt és jövő összerosódik, de a világtól való menekülést „destruktív“-nak bélyegzi. Az igazi feladatot abban jelöli meg, hogy „humánus utópiát“ alkosson a regényíró, amely nem alkalmazkodik a valósághoz (tehát a realizmuson túljut), de nem szakad el tőle. Ahogyan Dylan Thomas mondja Szentkuthy Miklós ismertetésében: „Ne vigy minket se a naturalizmus, se a szürrealizmus kísértésébe“ (Nagyvilág. 1956.).

Az elmélet csak utal a kijózanodásra, de nem tisztázza az alapelveket. Holthusen is, Emrich is csak általánosságban jelölik meg a követendő utat. Az irodalomnak a történelem tanúsága szerint ez elég is lehet; a gyakorlati megvalósítás mikéntjére az igazi művész rátalál az alkotás hevületében. Több nagy-sikerű regény és szindarab keletkezett az utóbbi években, amely többé-kevésbé ragaszkodott a hagyományos formákhoz, mégis az új szemléletet valósította meg. A mai helyzetet az is jellemzi, hogy az utolsó négy évben ilyen újszerű írók kapták a Nobel-díjat. Mutatja ez a modern irány elismerését az óvatos, de a közízlést gyakran kielégítő svéd akadémia részéről, viszont azt is bizonyítja, hogy az újítás meghiggadása után már megérett az általában konzervatív Nobel-díjra, amelyet a nagy úttörők és formabontók közül úgyszólván senki sem kapott meg eddig.

Az utolsó négy kitüntetett közül három regényíró, egy lírikus: 1954-ben az amerikai Ernest Hemingway kapta a díjat, 1955-ben Halldor Kiljan Laxness, 1956-ban az emigrált spanyol lírikus: Juan Ramon Jimenez, 1957-ben Albert Camus. Szerencsére mind a négy író megismerhetjük magyar fordításokból. Jimenez válogatott versei *Sárga tavasz* címmel jelentek meg magyar fordításban (1958). A magányba szorult modern ember hangulatait énekl meg finom eszközökkel, noha rímről, ritmusról gyakran lemond.

A regényírók a modernség másik változatát valósítják meg: kíméletlen, néha kegyetlen szenvtelenséggel ábrázolják a létezést. Hemingway kisregényében, *Az öreg halász és a tenger*-ben a főhős, az öreg Santiago szinte teljesen elszakad az emberektől (csak egy kisleány, a társasága), és azonosul a természettel. A tenger, a halak egyenrangú, sőt néha hatalmasabb társai és ellenfelei az embernek. Kíméletlen hűséggel, élesen megrajzolt képekben eleveníti meg a halász harcát s az öreg ember sivár magányát. Több kritikus észrevette, hogy az optimizmus-pesszimizmus ellentétpárja nem alkalmazható a regényre, mert az egzisztencializmus szerint az emberi életnek nincs értelme, tehát nincs mihez mérnünk a racionális erkölcs tan jó és rossz fogalmait. Az emberi erőfeszítés megbecsülése — korábbi regényeinek is vissza-visszatérő motívuma — menti meg a nihilizmus ködétől.

Hemingway hosszabb írói pályát betetőzéseként kapta a Nobel-díjat. Ki-

ábrándultsága már az első világháborút követő évekből származik. *The sun also rises* (Felkelt akkor a nap. 1926) és a *A farewell to arms* (Búcsú a fegyverektől. 1929) már nemzetközi sikert jelentett, mint a reménytelenség hirdetője. De nem növelte világnézetét „kegyetlenségét“, amit gyakran emlegetnek művei fő mozgatójaként. Nem szerkesztett elméletet, visszatartotta az emberi összetartozásba vetett hite.

A fiatalabb Albert Camus (1913-ban született Algéria egyik kisebb helységében, Mondovi-ban) munkásságában nagyobb szerepet játszik az elmélet. Nyolc tanulmánykötete jelent meg (pl. *Le mythe de Sisyphe*, Sziszifusz mítosza. — *L'homme révolté*, A fellázadt ember stb.); regényt csak hármat írt (*L'étranger*. A magyar fordítás címe: *Közöny*. — *La peste*, A pestis. — *La chute*, A bukás). Ezenkívül négy drámáját is előadták, amelyek közül az egyik, a *L'état de siège* (Az ostromállapot) a *La peste* című regény dramatizálása.

Világnézete, amelyet „philosophie de l'absurde“-nek nevez (az abszurdum filozófiája), eltér Sartre egzisztencializmusától, többször vitatkoztak is egymással. Mivel a modern ember számára isten nem létezik, helyzetünk lehetetlenné, abszurdá válik: semmi értelme a létezésnek. Mégis élünk, tehát a ránk szabott éveket elviselhetővé kell tennünk: ez a társadalom, állam, művészet stb. feladata. Mivel azonban nem mindenki érti ezt meg, a többségnek fel kell lázadnia, ha valamiféle szűk látókörű kisebbség ilyen vagy olyan cél szolgálatába akarja kényszeríteni. Különösen küzdenünk kell minden despotizmus, sőt a hatalom minden erőszakos megnyilvánulása ellen (pl. halálbüntetés).

E gondolatok a *Közöny* főhősében öltönek testet, aki első személyben mondja el történetét: hogyan ölt meg a tengerparton egy arabot, hogyan ítélték ezért halálra. Amikor a vizsgálóbíró kérdezi tőle, hogy nem bánta-e meg tettét, ezt írja: „Gondolkoztam, és azt mondtam, hogy igazi bánat helyett inkább bizonyos unalmat éreztem.“ Több ilyen nyilatkozatot idézhetnénk, de fölösleges, mert a regény végén, mikor az erőszakoskodó börtönlelkésszel vitatkozik, határozottan ki is jelenti: „Az élet nem éri meg a fáradságot, hogy megéljük“ („La vie ne vaut pas la peine d'être vécue“). E világnézet a regény klasszikus formáit ölti fel. Szabatos, cicomátlan nyelven, egyensúlyozott mondatokban, tökéletes logikával szerkesztett cselekményben közli gondolatait.

Laxness *Független emberek* című „hőskölteményének“ főszereplője izlandi birkatenyésztő paraszt; Bjartur az ősi, primitív ember mai képviselője. Szívesen énekel régi rigmusokat, maga is költ néha-néha, hisz Kolumkilliben, meg a többi ártó szellemben. Más, félreérthetlenebb szálak is fűzik a természethez. Első felesége azzal vádolja, hogy „a kutyákat imádja, és többre becsüli birkáit, mint az emberi lelket.“ Maga is az izlandi pásztorok ősi hitét vallja: „Pontosan úgy van, ahogy apám szokta mondogatni: az ember meg a birka valahogy — egy dolog.“

A természet is megelevenedik, de nem azért, mert emberszabásúvá növekszik, hanem mert az ember nem szakad ki belőle: szenvedő és élvező része a téli ködnek, a süvítő hóviharnak, az ébredező tavasznak és a bágyadt nyári napsütésnek. A babonás hiedelmekben a természet él, uralkodik az ember felett. Amikor a szél tombol, „úgy zeng a hegy a ház fölött, mintha azok a manók, akik odafent lagnak, egyszerre csak eszüket vesztették volna, és szüntelenül dobolnának“. A viharban egy gonosz lélek által kínzott örült üvöltését hallják, a birkák betegségét ártó szellemek okozzák, és „körüljárás“-sal akarják gyógyítani. E kúsza mitológia felületét érinti a kereszténység, de magjában az ősi

pogány babonák gomolyognak látszólag összefüggéstelenül, de egységes alap-érzésből, az ember félelméből, a természet hatalma előtti meghunyászkodásból sarjadottan.

Laxness és Hemingway regényében a természet kerekedik az ember fölé. Camus filozófiájában az élet értelmetlenségének tudata bénítja a főhóst, Jimenez a nyomasztó magányt énekli. Közös vonásuk, hogy az ember elveszíti régi fölényét, aggódva vagy hideg közönnyel tekint a világra, amelyet már nem akar legyőzni. Ez a megtorpant antiintellektualizmus meggondolkoztatóbb, mint az első rohamok láza és túlzása, amely éppen hevessége miatt látszott átmenetinek. A modern ember e művekben lemond az értelemről, a természet ellen vívott harc fegyveréről, s nem akar célszerűen élni, mert nem látja a létezés értelmét.

Az irodalomban formabontással jelentkezett az újítás. A különféle izmusok gazdagították az irodalmi nyelv szókészletét, meglazították a mondatok zárt rendjét, meglepő jelzőket és képeket honosítottak meg, felborították a műfajok hagyományos szabályait. Tartalomban különösen a freudizmus mélylélektana és az egzisztencializmus jelentett újat. A képzetek szabad társítása, addig észre nem vett lelki állapotok rajza, az istenben hívő ember céltalansága, a modern társadalom szövevényében és a technika fejlődésében magányba kényszerített egyén szorongása, a különféle társadalmi normák ellen kitörő lázadás, az ősi, természetes élet vágya, az emberek, sőt néha minden élő lény összetartozásának gondolata feszegette a líra, regény és dráma megszokott kereteit (újabbán már a filmét is).

Az utóbbi évek meghiggadásával jár, hogy az öncélú formai változtatásokat elvetik, s csak azt tartják meg, amit a tartalom megkíván. A mondanivalóban pedig nem az eddigi rombolását tekintik legfőbb célnak, hanem az eddiginél tágasabb világkép formálását, amely nem lesz egyoldalú, hanem helyet kap benne minden eddigi kultúra eredménye. A „megtörpanás” következtében a mai modernség kezdi átalakítani a mindennapi életet: a társadalmi magatartást, a szokásokat, a tömegek szórakozását, a divatot: — eljut a kisvárosi levelezgető leánykákig.

A „két világ” keleti része igyekezett távoltartani ezt a modernséget, mert a polgári dekadencia megnyilvánulását látta benne. Ezt a fel fogást alapozta meg a filozófia nehéz fegyverzetével Lukács György ismertetett könyvében. A merev elzárkózást azonban — mint aztán kifejtette (*Magyar irodalom — világirodalom*. Nagyvilág. 1956.) — helyteleníti, mert „le kell számolnunk azzal a szektás elmélettel, mintha a szocializmus létrejöttével világtörténetileg idejét múlttá vált volna a kritikai realizmus; meg kell értenünk, hogy a dekadencia formái nem mindig pusztán kiagyalt formakísérletek műtermi eredményei, hanem nemegyszer fontos koráramlatok eltorzult tükröződései: ... Csak így lesz lehetséges, hogy a „két világ” eddig mesterségesen elválasztott írói és művészei megismerjék és megértsék egymást”.

Az újításokat lelkesen üdvözli Abódy Béla és elfogadja Szabó Ede a Juhász Ferenc költészetéről folytatott vitában (Dunántúl. 1956.), de mindketten nagyobb fegyelmet kívánnak, azaz a modernség tisztultabb formáját óhajtják. Kettejük között az a különbség, hogy Szabó Ede rámutat a modernség több hazai és világirodalmi forrására.

A *Nagyvilág* című folyóirat állásfoglalását szerkesztői fogalmazták meg. Az 1957. évfolyam első számában Kardos László *Vihar után* című bevezető cikkében írta: „Azt az irodalmat, amely elzárkózik a kortársi világirodalom ihleté-

sétől, tanulságaitól, testvéri szépségeinek élményétől, a beszikkadás, a dehumanizálódás, elszürkülés, az egyhangúság veszélye fenyegeti. A körbenyitott, tágas ablakok nemzeti kultúránk valódi növekedésének feltételei.“ Gereblyés László szerint a folyóiratnak az a hivatása, hogy bizonyítsa „a stílusirányok szabad versenyének jogosságát“. „Hiszen, meggyőződésünk szerint, a művészeti haladás szekerén is lehet, akárcsak a Fortuna istenasszonyáén okosan ülni, s ütemét tekintve nem kell a taktusverő szerepéről lemondanunk.“

Minden árnyalat szükségesnek véli tehát a modernség megismerését, de kisebb vagy nagyobb mértékben kritikai megszűrését is. A válogatás mennyiségéről nyilatkoztak, de minőségéről alig. Ez a bizonytalanság uralkodik abban a nemrégben lezajlott eszmecsereben is, amely az *Élet és irodalom* és több napilap hasábjain kapott helyet. Befejezés helyett hadd idézzek egy majdnem ötven évvel ezelőtt elhangzott véleményt, amely a mai olvasót is útba igazíthatja, mert konkrétan megjelöli, mit vet el a modernségből, s mit javasol elfogadandónak, egyúttal az új irodalmat is találóan jellemzi. 1909-ben írta Horváth János Ady Endréről: „...ha elmerülünk önmagunkba, ha leszállunk egyéni létünk gyökérszálain egész a minden sokféleséget egybefoglaló ősalapig, le a csodás, sejtelmes ösztönök birodalmába, melyből ijedten menekszik fölfelé a világos értelem sudara, de amely alatt állatóságunk, vegetatív múltunk, az egész mindenséggel összetapadó eredendő rokonságunk egyre sűrűbb és rejtélyesebb rétegei fekszenek, hozzánk szivárogtatva fel a tápláló nedveket: lehetetlen valami egyetemes nagy rokonszenvedni föl nem olvadnunk, mely mind messzebb gyűrűző körökben ölel át jelent és múltat, családot, fajt és emberiséget, az egész létező, testvérenagyvilágot. Ily elmélyedés, ily leszállás öntitkunk mélységeibe, okvetlen erkölcsi hatású lesz, kisszerű egyéni gögtől bölcs megalázkodáshoz, az én dédelgetett kultuszától egy egyetemes nagy szeretethez, az alturizmus férfias, termékeny komolyságához vezet.“

Keresnyei József: Feleségem (agyag)

Pákolitz István

Szeptemberi citera

NYUGALOM

*A folyó lomhán elnyújtózkodik,
a hátán lassan libegő ladik;
a parton ül a horgász, elmereng.
A némaságnak válaszol a csend.*

LÁZ

*Félkézen állok a toronytetőn
a Vénus csiklandozza agyvelőm
a holdsugárra jó erős csomót
kötöttem. S lengek föl le mint a pók*

NAGYLÁNY

*(Vetkőző árnya leng az ablakon
— ó, leskelődő, tolvaj alkalom —
kibomló melle friss virágkehely.)
Dalol, de nem tudja, mit énekel.*

ASSZOCIÁCIÓ

*Bivaly-neutron: kancsal rozmaring
A zongorád: felbőgő szennyes ing
Rézorrú bolha: ballagó vaságy
(Az értelem: csak megtűrt marhaság)*

IDŐ

*A vitorlás a bíbor-vízre dől,
szél feszíti a Badacsony felől;
partig sodorja biztos-lassú ár,
s úgy látod, mégis mozdulatlan' áll.*

BALLADA

*Kerek, mosolygó, illatos cipó;
(mint a menyecske, kívánnivaló)
a törött kés a kínban elmerül —
s a cipó szikkad, vár szegetlenül.*

VÉGÁLLOMAS

*A Göncölszekér küllői között
az égi bakter botja eltörött;
megtorpannak a hőkölő lovak.
— Innét tovább már nem megy a vonat.*

EMLÉK

*A harangszó: lilás-zöld füstszalag,
a kékebe bűvő dombon fönnakad;
ha kinyújtánám érte a kezem,
szétfoszlana. Csak elnézegetem.*

ELŐKELŐ

*Fényes bolygókkal labdázó bűvész,
már valósággal az egekben élsz;
a Kozmosz ringat csillagsugarán!
— Itt lenn már minden rendbe' van talán?!*

FECSKEVÁLÓ

*A pipacs könnyes-halvány szirma hull,
a zsálya még virít gyanútlanul;
ezer nyíl surrog, messzi ívbe' száll,
egy itt maradt, s a dróton sirdogál.*

VISZKETEG

*Nyakába' drót, a drót végén a kő;
a vízbe bámul; elég feltűnő.
de mégse hül meg senkiben a vér:
a víz csupán kilencven centi mély.*

SZEPTEMBER

*Holnapután már verik a diót;
Mária-cérnán hintázik a pók;
présház előtt a nagy bogrács pöfög:
nyalakodik a köcsögnyi kölyök.*

REINKARNÁCIÓ

*Millió éven át tenger bajon
emberré vedlett mégis a majom;
de visszafelé rövid út vezet:
emberből majom könnyebben lehet.*

BÜCSŰ

*Szemük szívárványfátyola ragyog,
titkolja a megosztott bánatot.
(A szívre hulló szóttalan varázs
meglopja a zsugori Elmúlást.)*

SZÜRET

*A napraforgó cintányérja cseng,
zümmög-zenél az okkersárga csend;
az arany fénybe' táncos pille-pár. —
Kortyolja bíbor színborát a nyár.*

Kolta Ferenc

Véletlen találkozás

(Bezzélgetés Móricz Zsigmond Kerek Ferkójának élő rokonával)

Valóban véletlen találkozás volt. Egy talált fényképezőgép tulajdonosa újsághirdetésben kérte az elveszett tárgy visszaadását. Elküldtük neki, s hamarosan személyesen is megismerkedtem vele: Dr. Kerek Ferenc, bőrgyógyász főorvos, orvos-kozmetikus, Budapest, VIII., Üllői út 40., I. 2.

Az irodalombarátnak ez a név Móricz Kerek Ferkóját juttatja eszébe. Azonnal meg is kérdeztem:

- Csak nem Móricz regényhősének...
- De igen. A rokona vagyok.

A dolog kezdett érdekessé válni. Új ismerősöm hiába igyekezett kitérni a vállatás elől, nem engedtem: beszélnie kellett az eddig szerényen titkolt emlékekről.

— Családomnak valamikor Kisújszálláson volt birtoka — mondotta. — Móricz néhány évig diák volt az ottani főgimnáziumban, később is többször járt ebben a városkában. Hallott nagyapámról, sőt ismerte édesapámat is; mindketten a „Ferkó“ nevet viselték. Nagyapámat jellegzetes egyénisége miatt sokat emlegették. Móricz regényében ő az öreg Kerekegyházy Ferdinánd. A regény szerinti fia, a főszereplő Kerek Ferkó azonban a valóságban nem a saját, hanem nagyapám testvérének a fia volt. Kerek Zoltánnak hívták. Huszártiszt volt, megyeszerte híres táncos, agarász, pisztolylövő. Ifjan, 32 éves korában halt meg, s ma is a kisújszállási temetőben nyugszik. Móricz a két érdekes és jellegzetes egyéniséget apa- és fiúként szerepelteti, így vált tipikussá a kép arról a társadalmi osztályról, amelynek ábrázolását célul tűzte ki.

Fellapozza a családi albumot, s megmutatja nagyapja, id. Kerek Ferenc képét: ő a regénybeli Kerekegyházi Ferdinánd, Ferkó apja. De ott van Kerek Zoltán fényképe is, mellette az írás: „Móricz Zsigmond »Kerek Ferkó« c. regényének hőse!“ Igen, valahogyan így képzeljük el a mű olvasása után ezt a két szereplőt. Ferkó modelljének vonásai ugyan kissé lágyabbak talán a vártnál. Igaz: Kerek Ferkó nemcsak duhajkodó fenegyerek volt, hanem idilli életre vágó álmodozó is.

De folytatódott a kérdezősködés:

- Ismerte-e személyesen is a két regényhőst és az író?

— Sajnos, sem nagyapámat, sem testvére fiát, Kerek Zoltánt nem ismerem személyesen. Móricz Zsigmonddal azonban volt egy érdekes találkozásom. 1938-ban ugyanis megismerkedtem Martonffy Emil filmrendezővel. Miután megtudta, ki vagyok, azt ajánlotta, készítsünk filmet a Kerek Ferkóból. Vállalta a rendezését, tőlem anyagi segítséget kért. A forgatókönyvet Móricz Zsigmonddal szándékozott megírni. Fel is kerestük Móricz Zsigmondot Leányfalun. Akkoriban az írónak sok mellőzésben, sőt támadásban volt része, s igen szűkös viszonyok között élt. Tervünknek tehát nagyon megörült, s elárulta, hogy már régóta foglalkozik a regény megfilmesítésének gondolatával, sőt el is készítette a forgatókönyvet. Azonnal átnyújtotta a kéziratot. Erről a látogatásról egyébként Móricz Virág is ír.

A regény Kerekegyházi Ferdinándja

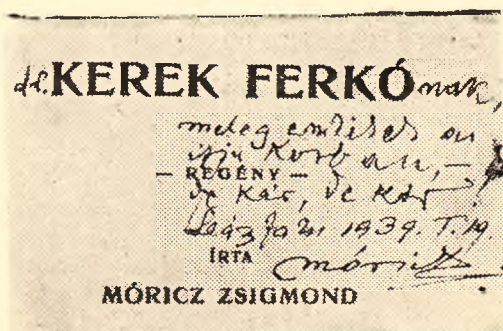

S miközben mosolyogva megjegyzi, hogy az író tévesen idézi őt könyvében Kerek Ferkó fiaként, előveszi az „Apám regényé”-t, és a 465. lapon olvassa: „Akkor találta ki, hogy a *Kismadárt* elő kell adatni a Városi Színházban a Gyöngyösbokrétásokkal... Még egy délibabos kilátása volt ezen a nyáron. Megjelent nála dr. Kerek Ferenc, aki nevetve közölte, hogy ő a Kerek Ferkó fia. És most azért hozott magával egy filmrendezőt, mert finanszírozni akarja a *Kerek Ferkóból* készítendő filmet.

Ez a két darab volt utolsó évei reménység-vésztartaléka anyagi téren. „Majd a *Kismadár!* Majd a *Kerek Ferkó!*” — mondotta, ha nem volt a mindennapi életre sem pénze.“

— Na és mi lett a filmből?

— Sajnos, az ügy nem úgy folytatódott, ahogyan elképzeltem. Martonffy elvitte a kéziratot, amelyért egyébként ötezer pengőt kért az író, de hamarosan vissza is adta. Azt mondotta, hogy nem eléggé filmszerű, a gyakorlatban nem használható. Helyette ő maga készített a regényből forgatókönyvet. Lett is belőle film, de majdnem megbukott... Úgy gondolom, Móricz mégis csak jobban tudta volna, mit kell a darabnak kifejeznie. Nekem egyébként a film elkészítésében

már nem volt részem: Móricz kéziratának visszaadása után nem vállaltam semmiféle szerepet a dologban.

Kissé elgondolkozik, majd könyvet vesz ki a szekrényből:

— A leányfalusi látogatásról kedves tárgyi emlékem is van: egy példány a Kerek Ferkóból, melyet Móricz Zsigmond ezen a látogatáson ajándékozott nekem, kedves dedikálással.

Mutatja a könyvet. Megilletődéssel nézegetem a nagy író kézvonásait. olvastatom szavait, amelyek mondattá egészítik ki a regény nyomtatott címét, az azonos nevű rokonra utalva:

„dr. KERÉK FERKÓ-nak, meleg emlékek az ifjú korban, — de kár, de kár! Leányfalu, 1939. I. 19. Móricz Zsigmond.“

Íme, Móricz Virág még egy tévedése: a keltezés elárulja, hogy a látogatás nem 1938 nyarán történt, amint könyvében jelzi, hanem 1939 januárjában.

A féltett könyv visszakerül a könyvszekrénybe, tulajdonosa boldog mosollyal simogatja meg. Dr. Kerek Ferenc a regénybeli Kerek Ferkó rokonságának és a kudarcba fulladt vállalkozásnak köszönheti legkedvesebb élményeit: egy érdekes találkozást az íróval és egy dedikációt, amelyet büszkén nézeget szabad óráiban.

Mi pedig ennek a véletlen találkozásnak örülünk: irodalomtörténetünk néhány érdekes apróságáról kaptunk és adhatunk hírt, amelyeknek ismeretében jobban értjük a regényt, és többet tudunk írójáról.

Bárdosi Németh János

Mennyei kísértet

(Játék Csokonairól egy felvonásban)

SZÍN:

Csokonai anyjának debreceni háza, kis szoba, két kis ablakkal. Régies bútorok, a falakon cserepek, sarokban kis asztal, iratokkal. Csokonai egy heverőn pihen. Ne ágyat mutasson a kép, ne a haldokló költőt, a beteget aki lázas és keserű: betegséggel, némasággal, szerelemmel sújtottan.

IDŐ:

A költő halála előtti év: 1804 ősze.

SZEREPLŐK:

Csokonai Vitéz Mihály

A költő anyja

Lilla

Gáspár diák

Több lelkes diák, akik sűrűn látogatják a beteg költőt és élesztgetik benne a poétai lángot.

„Mennyei kísértet“ c. versemet a „Békétlen szerelem“ daljátékának szántam, itt befejező szám: zenével, lemezzől játszva.

*

(A játék kezdetén, a költő anyja és Lilla kivételével mind a színen vannak.)

CSOKONAI: (epésen) Minden hűségemben megcsalatkoztam. Magam maradtam.

TÖBB DIÁK: Mi is itt vagyunk Csokonai uram.

CSOKONAI: Lélekben állok egy faként. Az egész pusztaságban egyedül. De tépetten, most már öszvetörve.

GÁSPÁR DIÁK: Ország népe nézi majd kegyelmedet, miként írta: a XX.-ik század.

CSOKONAI: (keserűen) Hagyd el, oh, öcsém. Az csak poétás reménykedés. Szól az ember irás közben sokat. Aztán csak az egereket látja, a szegénység rongyait. Anyám, a szent asszony tart testi hitemben is.

A KÖLTŐ ANYJA: (mosolyogva belép) Eljöttetek lelkeim, no lám, fiacskám. ez a te sereged. Szavadat ők viszik tovább.

GÁSPÁR DIÁK: A mi klasszisunk a Tempefőit tanulja, instálom.

CSOKONAI: *(híttetlenkedve)* A Tempefőit?

A KÖLTŐ ANYJA: Lám, lám, te meg lógatod az üstöködet. *(megsimogatja a lelkes fiúkat)* Izzasztó teát hoztam, fiam.

CSOKONAI: Anyám-asszony a napot is belém lopná, mikor amúgyis égek. Inkább hóra feküdnék, *(lázás sóvárgással)* olyan hóba, melyek a Bakonyban fedtek bé, mikor hazaindultam Debrecenbe. *(sóhajtva)* Kegyetlen idők! Most mégis az hütene. Nagy-nagy hófuvatok.

A KÖLTŐ ANYJA: Hol égsz fiam?

CSOKONAI: Itt, itt a homlokomon. *(mutatja)* És a mellemen ül az egész világ. *(azt is mutatja, mázsás mozdulatokkal)*

A KÖLTŐ ANYJA: Csak ezt ne hallanám, kegyetlen fiú. Oh jaj! Miért is hagytad itt a hazai házat. *(csókolva)* Nem volt-e szebb ez az akácok itt az udvaron? Misikém, aztán a lelked pusztája, ahol olyan szívesen csavarogtál. Ott is rímek madara szállott rád a leszálló egekből. Te mondtad, hogy úgy hiszed, valaki szólít, írjad Misi, s írod a hiacintokról való szép éneket. Én fiam, *(sírdogál)* Misikém, te ország mosolygatója. Te csodagyermek, te kis komolykodó, te kis vénecske, mit tudsz, *(megcsípkedi a sovány arcát)* nevetni se?

CSOKONAI: Anyám-asszony, édes szülém! *(kint nagy zajjal, kolompszóval a csorda vonul végig az utcán, borjúbögés, ostorpattogás)* Látni szeretném a csordát, a kondát, mindet, az Árpádiász roppant képeit... *(mozdul, de többen lefoggják)*

A KÖLTŐ ANYJA: Ne lódulj, gyermekem, most még erőtlen vagy.

CSOKONAI: *(elszántan)* Többé sose lesz bot a kezemben, nem úzom a megfoghatatlant? Istenkísértő álmaim vannak. Szép piros felhők szárnyán repülök, lent, *(elrévedve)* lent a tenger táncol, amelyet sohase láttam. Pedig iszonyatosan vonz engemet a víz. A nagy víz. Egyszer egy főstményen láttam a tengert, óriás volt, s én felkiálték, de jó, hogy kép csak, mert belévetném magamat. *(elfödi arcát, zokog)*

A KÖLTŐ ANYJA: Vigasztalódj. A délibáb vizét meg az ánglusok nem láthatják, hiába utaznak nagy hajókon, te többet látsz ebben. *(boldog inspirálással)* Misikém, gyerekkorodban piros óceánnak mondtad a szép tüneményt. Ne tünődj haszontalanságokon. *(paracsolón)* Idd ki a herbateát, nem olyan forró már. Aztán mesélj a fiúknak, ne nyögdécselj, mint a beteg cigány. *(el akar menni, de kötényét fogva fiához lép)* A kollégium azt a régi határozatot megsemmisíti. *(rákacsint a fiúkra)* Nem vagy többé számkivetett és megbélyegzett. *(sírósan)* Aztán azt is üzenték...

CSOKONAI: *(lázasan)* Ki, anyám? Nagy Gábor, Nagy Sámuel, vagy éppen Budai Ezsaiás uram?

A KÖLTŐ ANYJA: *(gyorsan)* Az üzenet a fontosabb, fiam. Professzor leszel. *(sír)*

CSOKONAI: *(ő is sír)* Professzor, istenem! Literatura! Hiszen akkor Rédey uram is, meg a többiek, jobban támogatják gyűjteményes kiadásomat. *(haragosan)* Meg aztán, jobban válaszolnak írásaimra. Százszám szétküldött postára nemcsak egy tér vissza: az is holt reménnyel. Literatúránk élni fog, s én is közhaszonra munkálkodhatom. *(Csokonai anyja könnyes szemmel, észrevételenül kisuhan a szobából. Csokonai lázasan tovább fantáziál)* A Lil-lát szeretném először kiadni. Őt... *(messze tekint)* *(alkonypiros napsugár esik az ablakra)*

GÁSPÁR DIÁK: A Vajda Júliáról szóló verseket, *(kis szünettel)* professzor uram?

CSOKONAI: *(lelkesülten)* Azt. *(csibészesen mosolyog)* Hát egy kis ferdtítés van a dologban.

TÖBB DIÁK: Hogyan?

CSOKONAI: *(egészen felfrissül)* Nem minden poétás darab az övé. Vajda Júlia előtt is volt egy Júlia. Asszony volt. Földi János barátom felesége. *(nevet)* A versben Rozát írtam, de Juliska volt a szentem: Veszprémi Juliska.

GÁSPÁR DIÁK: *(kedves csibészkedéssel)* Nagy kópé kegyelmed. Róla való a Földi rózsza?

CSOKONAI: Az ő kertjének termése: *(suttogva)*

„Nyilj ki nyájasan mosolygó
Rózsza bimbó, nyilj ki már,
Nyilj ki a hajnalban bolygó
Gyenge szellő csókja vár.“

(huncut kajánkodással) Tudjátok-e pupákok, hogy a vers sok szakaszos, aztán az ötödikben kimondom a csinos valóságot:

„Nem, nem, egy leány se nyissa
Büszke fűzőjét te rád,
Földi Doktor szép Julissa
Néked újabb kertet ad.“

Ebből a versemből csak hat strófát hagytam meg. A komáromi lány nevére adtam, cselvetésül. Mert akkor már ismértem a komáromi lányt, aki engem nemcsak vegyileg, (mert a szerelemben ilyesmi is nagyon) de egész lényével magához láncolt.

GÁSPÁR DIÁK: Milyen volt professzor uram?

CSOKONAI: *(szép mongol szemé messze mereng)* Szép kísértő. Néha azt hiszem, feledem, akkor újra kísért, mint egy mennyei látomány. *(Ránéz Gábor diákra)* Ott, ott a tékám a nagy függöny mögött. *(már alkonyodik)*

TÖBBEN: Milyen volt?

CSOKONAI: *(izgatott lesz)* Ezt a sort többen is kimondják utánam. Hasonlóan beteg és neurotikus emberek. Akik az álombélt féltik az igazítól. Lesz egy beteg költő, aki csak egyszer szól a szépséghez és halálos mérget szív a szóból magába. *(halkan, tagolva)* Milyen volt... szőkesége... *(lázasan)* Igen, ez messze van, és lesznek többen, akik színpadra viszik őt, aki itt kísért engem, s hiába űzöm el a saját nyomorúságommal, *(mutatja csontos testét)* zeng, mint az ítélet és foglya leszek. Vagyok. *(izgatott hangon)* Add csak öcsém azt a nagy tékát, onnan az égig-érő polcra!

GÁSPÁR DIÁK: *(megdöbbenve)* Nincs itt olyan polc, professzor uram.

CSOKONAI: *(haragosan)* Nem látod-é, te számár. Amíg én itt a tudómet köpködöm ki, koldusan, anyám kenyere, könyveket írnak majd össze rólam, testi és lelki nyomoromról. Mi olyan ország vagyunk, hogy szépen gondozzuk a temetőket. *(nevet)* A koszorúk árán, amit a hajdúsági temetőbe hord fejfámra a késő maradék: most tovább építhetném ezt a kalyibát és hatholdas liliomos kertet ültethetnék köréje. *(kacag)* Még a versaillesi kertből szökőkutat is eszkbálhatna rá a tudós lakatos céh, hogy kék, zöld, ibolya, meg arany színében nevetessen a szemem. Hékások, be ostobák vagytok, látni, hogy nem én tanítom a literatúrát. *(még hangosabban ka-*

cag) Még ez a silány toll is *(felvesz egy lúdtollat)* ... ereklye lesz. *(a fiúk dermedten nézik, egészen közel húzódnak hozzá)*

GÁSPÁR DIÁK: Most is az, mert véle írta kegyelmed a legszebb remek verseket.

CSOKONAI: *(nevetve)* Csupa *e*-vel zengted szerelmetes egy ecsém. Azt is tudom, verselő fiaimat megrójják majd ezért a jámbor kritikások, pedig én is így írtam egyik versemben:

„Kedv, remények, Lillák,
Isten véletek ...“

(most már élénkebb lesz a levegő, a fiúk észreveszik a változást. Nem volna Csokonai: Csokonai, ha bukfencet nem vetne a hangulat)

GÁSPÁR DIÁK: *(tasakját keresve)* Miska bátyám, egy üveg Sesta-bort hoztam, az 1800-as termésből. Igyunk kegyelmed professzorságára és poétaságára. *(poharakat kapkodnak elő, töltenek, cseng a pohár, isznak)*

CSOKONAI: *(feláll, a muzsika beindul, a költő hallgat az utolsó taktusokig)*

„Egy pár szép mosolygó ajak
Mindig szép, s édes ugyan,
De ha jó borban feredni
Kezd, isteni
Szín, s szaga akkor van.“

(merengve néz maga elé, aztán tagolva szól) Ezt a poharat arra a poétára köszöntöm, aki majd száz év múlva énekel és száz asszonynál többet megérez a jövődéből. Még azt is megérzi a versemben, hogy milyen szagú bort iszom most ezen a toron.

GÁSPÁR DIÁK: *(csodálkozva)* Egy szekulum múlva is érzi?

CSOKONAI: *(gúnyosan kacag)* Száz év múlva is, bikfic. *Musa vetat mori: nekünk száz év annyi, mint néked egy gatyaváltás. (gúnyosan kacag, iszik)* *(Csokonai anyja jön be, pillanatra, lámpát gyújt, kimegy, a kék homályban némán ülnek, a zene hangjai hullnak, mint a végzet és a szomorúság. Csokonai feláll, az ablakhoz támol, halk zene...)* Ott jön. Megint látom. Nyugtalanító. Ha csak megpillantom, a vesém körül fájások szaggatnak, a szavam elakad. Őszveszorít valami és reszketek.

TÖBBEN: *(kinéznak a szűk, alföldi ablakon)*

GÁSPÁR DIÁK: Mi nem látunk kísértetet. Alkonyodik. Akár Ázsia is lehetne ez, poéta uram. Denevérek hujjogatnak. S messze a pocsétákról a békák brekegése zsong.

CSOKONAI: Zsong? Te fafűlű. A hangnak ezer változata van és ezer lelke. A béka csak brekeg, lelketlenül. A nád zsong, de még a víz is zsong, halottad volna a Balatont, este, csöndben, Tihany fokánál.

GÁSPÁR DIÁK: Ott írta kegyelmed a „Tihanyi echóhoz“ szép poémáját. *(hal-kan mondja a vers első strófáját)*

„Oh Tihanynak riadó leánya!
Szállj ki szent hegyed közül,
Ím kit a sors eddig annyit hánya
Partod ellenében ül.“

Itt a halvány holdnak fényén
 Jajgat és sír elpusztult reményén
 Egy magános árva szív.“

CSOKONAI: *(leinti Gáspár diákok)* Nádzsuppos házak, oszlopos tornácok, az évszázados jobbágy-szegénység mindenütt. De az apátság temploma: fejlődmi. S alatta a Balaton, az én könnyeim tengere. *(a bortól fűtve, fojtottan beszél)* Mikor véle lelkesültem, éltem, de mikor elhagyott: a verseim éltek fájdalomban. Mint a sebzett állat állék, fatörzséhez támaszkodva, néztem a futó felhőket, a kék víz felett. Aztán futni szerettem volna, fákat tépni ki tövestül. „Rám jajdult a Balaton“ — irtam. Ez a versem hordozza a legtöbb könnyet, azért szeretem különösebben:

„Már kezdett bennem gyengülni
 És számon lebegett már
 Az élet, mint a repülni
 Készülő ijedt madár.“

GÁSPÁR DIÁK: *(telkesen)* Tovább poéta uram . . . *(a jelenet ne legyen érzélgős, Csokonaihoz illő: komoly és szép. A zene lebegjen, vigye a szavakat)*

CSOKONAI: „S azt olvastam minden fánál

Azzal csörgött minden hab,
 Nincs szebb teremtés Lillánál
 S nálam boldogtalanabb“
 „ . . . egy vén tölgynek aljában
 láttam a sápadt időt
 Sereg szű pezsgett markában
 Ah, meg sírva kértem őt.“
 „Hogy törölje ki belőlem
 Lillát és a bánatot,
 De ő elfutott előlem
 könnyezett és hallgatott.“

(fáradtan) Ilyen volt. S odahagyva Komáromot, Csurgót, Kaposvárt, odumban: Debrecenben sincs nyugovásom. Nem tudom: ébren vagyok-é, vagy álmodok: beszél hozzám és én is beszélek hozzá. Véle vagyok asszonyi küszködésben. *(kis csönd)* Néha érdeklődő arccal kérdez munkám felől. Néha nem. Ilyenkor átkozódom. Milyen végzet ez, milyen férfiatlan, ölé bolondság. Számkivetem hetekre szívemből, s ekkor megérzi és jön, kísért. A szent, a silány.

GÁSPÁR DIÁK: *(halkan)*

„Lilla is, ki bennem a reménynek
 Még egy élesztője volt,
 Jaj, Lillám is a tyrann törvénynek
 S szokásoknak meghódolt,
 Hogy vagy most te, áldott lélek?
 Én ugyan már elhagyatva élek
 A tenger kínok között.“

- CSOKONAI: (*sugárzó arccal*) Jön, látom, a mennyei kísértet.
(*nem melodráma a játék menete, víziós álom, erősödő zenével*)
(*Lilla lép be, fehér ruhában, sápadt, de meleg alak*)
(*a színen csak őket látni*)
- LILLA: (*mosolyog*) Poétám, oly rég hallottam kegyelmedet. Egy álló hete nem hívtam, félttem, hogy beteg.
- CSOKONAI: (*hevesen*) Nem, nem vagyok beteg. Csak belesüppedtem...
- LILLA: ...fejedelmi göggyébe. Kegyelmed gonoszkodik, tudja, hogy műzsája kötényt visel. Most is nagy farakomány jött Bécsből, István mellett kellett lenni, mert a szemét is kilopják az embernek a gazok.
- CSOKONAI: Lévai uram harácsol, te meg a cselédje vagy.
- LILLA: (*kedvesen*) Mihály, bolondos poétám. Csak egy szó és én mérföldeket repülök. (*megpaskolja arcát, megcsókolja homlokát*) Emlékszik kegyelmed, mikor Bédiné asszonyom ámbitusán megcsókolt. (*incselkedve*) A csók árulkodó portéka. Kegyelmed gyengéd ember. (*kis szünet*) Volt. Azóta tudom, hogy nem az. Olyan, mint a fergeteg. Felforgat mindent. (*kacag*) Engem is Mihály. Sohasem hittem volna, hogy így beleront az életembe.
- CSOKONAI: (*komolyan*) Te vagy nekem a rontás, Júlia. (*ő is kacag*) De szép rontás vagy angyalom. Addig csak nyomorult csavargó voltam, urak lakája, mulattató.
- LILLA: Ne ezt keseregje. Csillagra-mutató ember kegyelmed. Sorsába nem szólhatnak bele ezek a kukacok. Ezek a fontoskodók és ostobák. Se az urak, sem a nem-urak. Senki, soha, érti?
- CSOKONAI: (*komolyan*) Értem, Júlia. Mi minden lehettem volna véled. Kegyetlen öszvejátzsása a sorsnak: kiadók, Komárom, te is Júlia.
- LILLA: (*ő is komolyan*) Tudom, Mihály. De kétízben is hívtam mennyei boldogságomul. Emlékszik? S nem sietett. Kegyelmed egy nagy gyermek, ki nem tudja megérteni, mikor van az ebéd ideje. A gyermek játszik a nappal, madarakkal, délibábbal. Olyan vizeken hajózik, melyeknek nincsen kikötője. Nem látja meg a lehetőségeket. Professzor lehetett volna, de lekészt minden szekeret. Gyalogutas lett. Az országúton csárda is van, (*szomorú nevetéssel*) szép csárdásné is van, s kegyelmed nagyon mézesszavú. (*fájóan*) Csak hozzám nem beszélt azon a nyelven soha.
- CSOKONAI: (*határozottan*) Hozzád a betűk millióiba írtam bé azokat. De néked nem is a szép beszéd kellett. (*gúnyosan*) Lévai István jámbor dadogó, de háza van, vagyona, faúsztatója, váltóképes, nemes ember, így hát odaadtad neki az irigy szádat, derekadat, engem csak lázítottál, te örök hitető. Véred furcsa keverék, szfinx vagy, titok vagy, vagy nem is vagy az. (*letörve*) De én mit is adhattam volna? Mit adhat egy poéta? Álmodat, szépséget. Elég ez az üdvösségre? Nem szebb a való A megfogható? Oh jaj, az a dicsőség is, melyet álmodok, csaló. Fikció. Helota ország, rongyos poéta. (*Júlia hosszan, melegen megcsókolja*)
- LILLA: Még a poézisról nem is mesélt az én poétám. Mi van a versezettel? melyet Árpádról ír?
- CSOKONAI: (*letörten*) Nem írom meg Júlia.
- LILLA: (*csodálkozva*) Nem?
- CSOKONAI: Messze vagy tőlem, mint az ég, mint a csillagok. (*Júlia hozzásimul, de ő gyengéden eltolja magától.*) Nem írok többet. Nem írom meg az Árpádiást sem. (*magához, magának mondva*) Már él az a fiúcska egyik ura-

dalmi kasznárházban, bukfenceket vet a homokba. Él és figyeli a világot. A kert végében a nagykalapú lapú: Árpád vezér sátra neki, s a kis leányban, aki véle játszadozik: a szívfájdító szerelem mérge nagyon.

LILLA: Elkalandozik poéta uram.

CSOKONAI: Amit mondtam, két évtized se és valóság lesz. Perczel Etelka, (*ő is dunántúli és kegyetlen*) már készíti számára a kosarat.

LILLA: (*nevetve*) S nem lesz esküvő?

CSOKONAI: Nem. A muzsák mindig és mind ilyenek. Hozzámennek a fausztatóhoz, szeretői lesznek gazdag bankároknak és húsz, harminc év után is nyafogó gyermek lesz érte a költő, a színész pedig, a „szőke szépség”, eh, ifjúság is van itt Júlia.

LILLA: (*szomorúan*) Mit szóljak erre?

CSOKONAI: Semmit. A Júliák Júliája újra asszony lesz, a legcsodálatosabb poéta után, aki nemcsak ebben a hazában, de megfoghatatlan távolokban is valaha a port taposta. Egy század óta keresi népe, hol merre pihen, de ő nem pihen, mert a temetők se a nyugalom nyoszolyái. Ott is tovább sajog a szív, fáj a fájdalom, fekete a fekete és bánat a bánat, Júlia.

LILLA: (*hirtelen mozdulattal*) Megyek poétám, én jóságosom. Nékem nincs szavam, csak szívem. De a szív néma.

CSOKONAI: Ne mondd ki némaságodat.

LILLA: Az ég is ha hallgat, legtöbbit beszél. (*Csokonai felé tárja karját*)

CSOKONAI: (*sóhajtván*) Mégis van remény. S ilyen kevés. Szóbafogható csak. De hát mi más a poétaság, mint a szó szobrásza lenni. (*elmélázva*) Ilyen verset is ír rólam valaki. Még nem beszélnek róla se, majd ha kakukfű nő a sírján, ha kiássák rebbenő rímeit. Ismerem őt is. Most szürke verébnak gondolják, pedig ritka madár. Énekét hallottam egyszer, innék véle egy pohár misebort.

LILLA: Csöng a távol. Mennem kell, Mihály. Disznóölés lesz nálunk, készülnöm kell hozzá. (*megcsókolja a költőt, ellebeg*)

CSOKONAI: (*kacagva néz utána*) Eridj és forralj vizet, asszony. (*tapsol*) Fiúk, XX-ik század, tegyük föl azt a lemezt, amely az én ostoba látásomról szól, hadd sírjak és hadd kacagjak.

(*a muzsika lassan felhangzik, a költő anyja újra bejön, lámpát gyújt. A kék homálybn némán ülnek, lemeztől szól az ének és zene. Zeng az örökkévalóság dala:*)

LEMEZ: *Mennyei kísértet:*

Foglyod vagyok, hiába már,
zenghet a végítélet,
nem feledlek soha Lillám,
szívem végleg tiéd lett:
akármit is szeretnék,
te vagy a legszebb emlék,
mint egy mennyei kísértet,
lebegsz az életem felett.

Ha hajnalodik, te nevetsz
a kelő napsugárban,
felejtethetlen nefelejcs,
amit szemedben láttam.

Az kísért nappal-éjjel,
lángoló szenvedéllyel,
a csillagokban is te vagy,
kísértő mennyei alak.

Elmúlhat minden: bú, öröm,
de szent, hogy maradandó,
e képet össze nem töröm,
örök, mint bércezen a hó,
képedet mindig látom,
mint egy tündöklő álom,
bennem vagy, kísértesz, sodorsz,
te vagy a végzet és a sors.

Lantos Ferenc: Őszi kert

Kende Sándor

A legszebb lány

Érdekes! — Dávid Ferenc akkoriban már majdnem eljegyzett. Pedig nem udvarolt és szépnek se mondott soha. Én nem is szerettem. Csak úgy, valahogy magától jött minden.

Évfolyamtársak voltunk, de ő két évvel idősebb nálam: csak harmadszorra sikerült bejutnia az egyetemre. Azt mondta: ötször, tízszer is nekiment volna, mert ha elhatároz valamit, akkor...! — Csakis mérnök akart lenni, sohase lett volna más belőle.

Az első hónaptól rendszeresen együtt tanultunk. Nem kettesben, hanem hatan-nyolcan mindig egy-csoportban ültünk az előadásokon, egymás jegyzeteivel egészítettük ki a sajátunkat, közös könyvből készültünk, s késő éjszakáig vitatkoztunk. Az én anyukám főzte a feketét, és nem veszekedett, bármekkora kupacban gyűlt össze a cigarettavég.

Ő, Dávid Ferenc volt köztünk a legokosabb, ez hamarosan kitűnt. Már az első félévben úgy hallgattunk rá, mintha a tanárunk lett volna. A hangja, a szeme csupa szenvedély! Ahogy magyarázott: mindig a saját kezét nézte, s oly kifejező gesztusokkal kísérte a szavait, mintha nem is elvont képleteket magyarázna, hanem például emberi testet boncolna.

Csak később eszméltem rá, valójában mindenki elkönnyvelte, hogy Dávid Ferenc meg én egymáshoz tartozunk. A harmadik félévben hétről hétre elmaradt valaki kis csoportunkból, s csak azt vettem észre, hogy év végére szép lassan, tapintatosan magunkra hagytak, mindenki elpárolgott mellőlünk. Anyu pedig nem kifogásolta, hogy késő estig immár kettesben tanulunk, olvasunk, beszélgetünk. Ő különben is cuki teremtés, a legaranyosabb kismama a világon!

Azt mondta egyszer nekem:

— Olyan szép vagy, mint egy Mária-kép!

Nagyon örültem, mert Feri is éppen a szobában volt. Felnézett rám a könyvből, szelíden mosolygott.

Különben anyukám mindent megértett. Az első csókunkat be is vallottam neki.

Megsimogatta a hajam.

— Az én kislányom a legszebb a világon — súgta a fülembe, és könnyesen csillogott a szeme.

Igen, tudtam én, hogy több vagyok más lányoknál, mert istenem, milyen mafla és ügyetlen marad némelyik! Én csak rápillantok bárkire, egy villanás

az egész, s látom már, kivel van dolgom! Hiszen a ruha mindent elárul! Mert hogy mit húz magára egy nő, az egymagában ugyan még nem mond semmit, sok pénzből nem művészet öltözködni. De hogy azt a kevés vackát miképpen egyezteti, csereberéli, melyiket, mint hordja: — ez már tisztán megmutatja, mit ér a nő!

Csak Méliusz Lili ilyen még köztünk az egyetemen. Nagyonis tudta, milyen feltűnést keltett, amikor élénk türkizszínű bőrkabátban jelent meg az előadáson! Hiszen akkor nem futkározott még mindenki ilyen világos műbőrben!

Dávid Ferenc persze nem figyelt fel rá, — a tervrajzaimat korrigálta. Hanem Majláth tanár úr, aki magyarázat közben máskor sosem vette le rólam a tekintetét, most bizony megnézte Lili félrefésült fekete haját. Igaz, hogy Méliusz Lili már letette a türkiz kabátot, de csakis azért késett el az előadásról, hogy Majláth tanár úr feltétlenül észrevegye az új bőrben!

A tanár úr egészen másképp magyarázott ám, mint Dávid Feri. — ő nem a saját kezét nézte, hanem úgy meredt előre, mintha már a szemével is fel akarná dönteni az embert. Hát én ezen a türkiz-kabátos napon visszaneéztem rá, egyenesen a szeme feketéjébe, — és Méliusz Lili már nem is számított!

És lám, délben, indulóban mellém szegődött a tanár úr! Ezt máskor még nem próbálta. Most is csak azt kérte, természetesen nagyon kedvesen, hogy vegyük meg együtt a totószelvényt, és segítsek kitölteni, mert az én kezem biztosan szerencsét hoz. És ezt is kérdezte:

— Ugye, milyen izléstelen volt Méliusz Lili zöld kabátja?

Aztán megvettük a szelvényt, — én töltöttem ki.

Időben értem haza, — mire Feri jött, már meg is ebédeltem.

Néhány nap múlva Feri egészen váratlanul elém állt, és gyűrűt ígért. Nagyon meglepődtem, hogy anyukám tulajdonképpen nem is örült.

— Ráérsz — figyelmeztetett, s lebiggyesztette ajkát. — Feri, hm ... nem főnyeremény.

— Évfolyamelső az egyetemen! — védtem őt.

— Az ilyen szép lány, drágaságom, sohasem siet ...

Sírni akartam, lehasaltam a dívánra. Fölém hajolt:

— Fogadj szót nekem — suttogta, és most is a hajamat simogatta.

... A szelvényünk pedig nyert, tizenegy találattal. Én ugyan nem jegyeztem fel a tippeket, de Majláth tanár úr (mert azóta minden délben elkísért) váltig bizonygatta, hogy nyertem. Persze nem fogadtam el tőle pénzt, dehogyis, hiszen az ő szelvénye volt, még akkor is, ha én töltöttem ki, — és különben sem hittem el, hogy nyertünk, ez csak afféle ... dehogyan nyertünk!

Egyszer nem kísért el délben, s helyette csomag érkezett, egyenesen haza.

Anyukám bontotta fel, és úgy örült neki, hogy összevissza csókolt — a csomagban ugyanis műbőrkabát volt, (ez most már a legnagyobb divat!), de élénk meggyszínű, nem türkizzöld!

— Ez igazán rajtad a legszebb! — tapsolt körül anyukám.

... De miért akarta a tanár úr ezentúl mindenáron bántani Ferit? — nem tudom. Olyan lehetetlenül adta fel neki a kérdéseket, mint egy gimnazistának,

mintha meg akarná szégyeníteni; máskor meg úgy irányította szavait, hogy összezavarja Ferit. De ő hősiesen állta a harcot: nyugodtan, csak a saját boncolgató kezét nézve, előrehajolva, csakis önmagának magyarázott, s így nem lehetett megzavarni. Azelőtt mindenki szerette, — most mégis egymás után jelentek meg róla csúfolódó rajzok a faliújságon. — Nem tudom, kinek juthattak az eszébe ilyen durvaságok!?! Többször hívták a tanulmányi osztályra, egyszer pedig az Egyetemi Híradóban cikk jelent meg az éberségről, a közénk befurakodott kártevőkről, és egy felkiáltójeles kérdés, hogy tudjuk-e, voltaképpen kicsoda Dávid Ferenc?!

Majláth tanár úr a mozielőadás szünetében, amikor eszembejutott Feri, ezt válaszolta:

— Azt hiszi, drágám, hogy merő véletlen, amiért két évig nem vették fel? Az osztályharc feladata: kérielhetetlenül leszaggatni az álarcot a megbúvókról!

Ekkor megnyugodtam. Lám, nem énniattam! Mert azt azért nem akartam volna...

Különben is Feri ekkoriban már nem járt hozzánk. Azt mondta, hogy értem egy hadsereggel is szembeszállna, de ha Majláth tanár úrral kell párharcot vívnia, — ha én olyan vagyok, hogy erre sor kerülhet: — akkor nem érdemes a kisujját sem mozdítania. Nahát, ilyen modortalannul fordított hátat!

Anyukám kinevetett aggodalmamért, hogy a tanár úr talán azért próbálja Ferit eltávolítani, mert a vetélytársától akar szabadulni.

— Csak nem gondolod, drágám, hogy ilyen feketeszemű embernek érdemes valakire is féltékenykedni? Annál sokkal biztosabb lehet a dolgában! Igaz?

Ferinek azonban hamarosan mégis távoznia kellett. Amikor felkelt helyéről, s tudta, hogy utoljára hagyja el az előadótermet, gondosan összeszedte jegyzeteit. Én nem néztem oda, csak a koppanásra kaptam fel a fejem, amikor megbotlott a küszöbön, s visszatekintve, ennyit mondott: — bocsánat. — Kezével, amellyel olyan elemzón és érthetón kísérte máskor a szavait, most beletúrt a hajába, szája csücsörített a bocsánat-szó után, majd elfordult, és nagyon csendben kiment.

Mindenki engem okolt, rám haragudott. Még jó, hogy Majláth tanár úrtól egyébként is félték, nemcsak a hallgatók, s nem is úgy, mint más tanártól, — hanem tőle mind tartottak az egyetemen, a kollégái is, meg az irodában is. Így aztán nem sokat kellett törődnöm „barátnőim“ véleményével, hiszen ez a viselkedésük is, ugye, csak arra bizonyíték, hogy érzik ők, mennyivel többet számítok én, s igenis fölöttük állok! És jól esett, jól hát, hogy Majláth barátsága miatt kénytelenek tétlenül és némán tudomásul venni, és legnagyobb bosszúságukra még el is tűrni, — mit? — hogy ügyetlen csitrik, és örüljenek, ha élhetnek!

És mégis Majláth tanár úr akkor, októberben, még hetekkel a lövöldözés megkezdése előtt elkerült az egyetemről. A városból is elment, fogalmam sincs, milyen körülmények közt, de még tőlem se búcsúzott el. Nem is sejtem, hol lehet azóta. Anyukám, édes egyetlen barátnőm, hisztérikus rohamot kapott, amikor megtudta, hogy egyedül maradtam.

... Nem szólt hozzám a hallgatók közül senki, amikor tavasszal újra járnai kezdünk az egyetemre. Pedig a folyosókon, a termekben, mindenki vitatkozott, veszekedett. De bármelyik csoporthoz közelítettem, a kör arrább húzódott. Mekkora szamarak!

Anyukám kint van Ausztriában, együtt mentünk. de én a döntő percben elcsúsztam, s visszahoztak, ő meg átkerült. Állandóan hív, de mégegyszer nem merem megpróbálni, csak biztatom a leveleimben, hogy ne bánkódjék miattam. Mert nem akarom, hogy szenvedjen, hiszen a legdrágább édesanya.

... A tanulmányi osztályra új ember került. Mindenki örült neki. A második héten behivatott:

— Dávid Ferencről szeretnék beszélni önnel, — kezdte, s erre annyira nem számítottam, hogy csak nyelni tudtam:

— Igen.

— Mit csinál most?

— Dávid Ferenc?

— Persze.

Csak azt mondhattam: — fogalmam sincs róla. Nagyon furcsát éreztem, összeszorult a torkom, melegem volt, s először fordult elő, hogy nem akartam a velem szemközt ülőnek a szemébe nézni. Mert csakugyan ő az első, aki azóta ... azóta Feriről kérdez, s én, én nem tudok róla semmit, hol van? mit csinál? hogy bírta ki? ki lehet-e bírni egyáltalában az ilyesmit...?

— Miért zárták ki?

— Nem tudom.

— Idén nem próbálkozott újra?

— Nem tudom.

— Nem tudja? Maga nem akar nekem segíteni. Miért nem?

— De ... de, akarok kérem. Segíteni...?

— Dávid Ferenc mindkét évben osztályelső volt. Mindenki szerette. Én ugyebár nem tudom, hiszen nem voltam még itt, de azt mondják, mindenkinek segített?

— Igen, igen, segített.

— Hát akkor?

— Nem tudom.

— De hiszen a menyasszonya volt!

— Nem, nem, kérem, nem voltam, csak...

— Bocsánat, azt hittem. Illetve, azt hitték...

Nyilván eltökélte, hogy mindenáron felkutatja Dávid Ferencet. Érdekes, hiszen nem is ismerte, legfeljebb az elmúlt esztendő iratait böngészhette át! Hát mégis vannak emberek, akik a papiros aktákból, a néma sorokból is kihallják az élet nesztét...? Van, akinek ez a hivatása? Hihetetlen... Én most se néztem rá. Féltem tőle.

— Segít nekem? — makacskodott tovább. — Vissza kell hoznunk.

— Nem tudom... azaz igen, igen, de...

Sejtelmem sincs, mit válaszoltam, mert nagyon fájt már a fejem.

— Hát akkor megkeressük.

... Este bezörgetett értem. Megijedtem tőle, amint ajtót nyitottam, s be sem engedtem mindjárt.

— Megtaláltam, — mondta a lépcsőházi sötétből — Kérem, jöjjön velem, érte kell mennünk.

Nem akartam. Ő azonban elmondta, hogy a kocsmában talált rá, Budán, az Árpád-híd tövében, ahová azóta befészkelte magát. Azóta, hogy kizárták. Ez az ember megkockáztatta, hogy így mondjam: — mióta elveszítette magát,

kisasszony. — Mostanában már sose mozdul ki záróra előtt, rettenetes állapotban van, a lebuja pojacája.

— Nézzen ide — mutatta kabátját, s belépett a világos előszobába — végig öntött, amikor megértette, hogy az egyetemről vagyok. Hát itt tart Dávid Ferenc! Bűn, amit tettek velem! És másképp nem lehet már megmenteni és visszahozni a piszokból. Azt mondtam hát neki, igen, azt mondtam — s erős, parancsoló hangon csaknem kiabált már — hogy maga várja, maga is érte jön! Ekkor hajította felém a poharát, a csapos pedig kivezetett engem, mert dulakodástól félt. De vissza kell mennem érte, el kell hoznunk. Kérem, jöjjön velem. Ezzel tartozik neki!

— Nem, nem, nem! — próbálkoztam, de már a kabátomba bújtattam.

... Amint beléptünk, a sűrű füsttől és a toporgó sokaságtól mozdulni se tudtunk. Aztán egy rettenetes, csúnya röhögés tájtékozott ki a belső helyiségből:

— Hohóóóóó! cimbora he! érted jön a fehérség!

— Nem! Nem igaz!!!

Ez viszont Feri hangja volt, s bár nem láttuk, én biztosan tudtam, hogy tenyerével eltakarja a homlokát, a szemét, s talán össze is szorítja közben az ujjait, ökölbe, különben nem tudna ő kiabálni!

— Nem! Nem! Nem igaz!!!

A másik krákgogva bújtogatta:

— De jön! Ide köpj, ide egyenesen, ha nem jön!

— Ide ne jöjjön semmiféle cicomádé! megértetted?

Mit mondott rám? Hogy: cicomádé? Én? Miért utál...? És most menjek oda hozzá?

— Ci-ci-cico, cica! — rángatta a másik Feri kabátját, — cicus! huuu, az nagyon jó!

— Fogd be a szád!

— De jön, jön a jámbor, hahaha, jööön!

Feri megpróbált felugrani, de visszadőlt a félkönyökére, a másik karjával meg erre kaszált, a tömegbe, felénk:

— Zárják be az ajtót! Ne engedjenek be senkit! Na! Lehúzni a rollót! Záróra! Az istenit az egész világnak, hát senki se hallja? Záróra! azonnal!

A cimbora öklével dörzsölte röhögéstől nyálas képét:

— De hiszen jön, jön a cafka, hé!

— Csend legyen!

— Hihiiii! pedig egy vasad sincs!

— Nincs! nincs! hála annak a magasságos... Nincs! Ez úgyse az enyémet akarja!

— Neeem? Hú, de ronda vagy, testvér! Tán a pofádat akarja, mi, te állat??!

— Ez nem!

— Hihiiii! éppen csak ez nem????!

Megkapaszzkodtam a mellettem álló férfi kabátjában. Megindult, s húzott magával befelé. Ekkor repült nagy rúgástól magasra az asztal, s hirtelen állati ordítás hallatszott. Csak annyit láttunk, hogy amaz sörösüveget vág Feri nyakához, az ő kezében meg bicska lendül. Az ő tiszta, vékony ujjai közt bicska! Nem értem, nem értem! Uristen! Hogy került a kezébe?! S hogyan juthatott ideig?! Mert meglátott...? — De csak egy perc, egy pillanat, amíg az üvöltés tartott, s közük se vethette magát senki, olyan hirtelenül történt az egész.

Mi is félre ugrottunk. Mindkettőjükből dőlt a vér. Feri, ahogy elterült, undorodva lökte ki kezéből a kést, — a zsebéből zsömle gurult ki, talán azt akarta felválni előbb, azért volt kezében a bicska. Űtemesen, fölfelé mutogatva, nyújtogatta az ujjait, és tajtékozva hörögte:

— Vigyék innen, vigyék...!

Gyűlölt? de... hiszen voltaképpen nem is én bántottam. Én nem. Különben anyukám biztosan figyelmeztetett volna!

Amikor hordágyra rakták, megnyugodott. Feje bal oldalra fordult. Annak a másíknak meg vége lett a mentőkocsiban.

Lehetetlen, hogy ez... hogy ennyi egy gyilkosság... Miért bántották azzal, hogy én... én várom? Meg az egyetemet emlegették neki. Mire volt ez jó? Miért nem hagyták inni tovább? Hiszen azzal, kérem, semmi rosszat nem tett. Minek kelletttem én, én, aki már... istenem, hogyan is kerülhettem ilyen helyzetbe?

Hiszen az, ugye, egészen világos, hogy én, én igazán nem tehetek semmiről?

1957. június.

Csorba Győző

Szerelem

*Tompán-derengő arcát, melyet alvó vágyai csöndes
izzása enyhén-rózsaszínre festett, fölemelte a napba.
Halvány ráncai árkából illanva suhant el a ritka homály,
s széthullt a tetőtlen lég egyforma-szövésű rétegein, míg
boldog közönnyel hullámlottak körötte és fölötte.
Ott állt sugaras jelként, haja fészkei csillagok apró,
szúrós fénybogarait ringatták, dús pillái alól
lassú csapásokkal szállalt amezőkre a nyár.
Látta az összegyűrődő órák titkait, ízeiben hallotta a hangok
égi beszédét, melyre a fül süketen tárul.
Vállai hajlásán villám cikkant, delejes tűz lobbant
gazdag melle iker-kúpjai közt, akaratlan
pillantásától hegy-tömbök porlottak darabokra. —
Ott állt sugaras jelként, ragyogó szeme-tükrén
biztos bölcsesség égett — több és kevesebb a tudásnál,
ott állt, és a kezét felütötte a nyugtalanul mozgó levegőbe,
mely szinte űrhatatlan édes zizegéssel fonta körül —
s az éjbe-zuhant évek szűk alagútjain át
gőzölgő lihegéssel utánad iramló
rémet diadalmas mozdulatával a semmibe űzte.*

Tavaszi

Rendbontó évszak, megzavarsz egészen! —
 Ki önnön szívem faggattam a külső
 kopárság gyászos hónapjain át az
 arasz napokban, hosszú éjszakákon,
 a test és lélek félelmeivel meg
 álmaival bajlódtam, bibelődtem,
 — ó, nem kedvemre, mert reávetődött
 árnyékuk ételre s italomra,
 s meddő magánbeszédre kényszerültem —
 itt állok most földúlva és riadtan
 ezer idegen bámulnivaló közt,
 tanácstalan szívvel. —

Győzelmesen

elárasztotta a kertet a zöld.
 Térdem verik az elvadult gazok,
 bújkálnom kell a földig bókoló fák,
 útmenti orgonák és jázminok
 szertelen ágbogai közt, s ha olykor
 a fűbe dőlök, rajban lepnek el
 hangyák, legyek, pókok, katóbogárkák,
 s a zsúfolt lomb ölén a hars madárnép
 boldog trilláit hasztalan kísérem
 szétszűrni. —

Meggyúlt a világ s lobogva
 csap össze ég és föld, és könny tolul
 szemembe, oly sajjgón hasít belém
 az annyiszor feledt és annyiszor
 kicsinylett és most tündökölve újra
 föltámadó igazság: élni, élni,
 hogy élni kell s nem töprenkedni rajta!

Nyáréjszaka

Az éjszaka az éjszakáé. Ébren, bizony, nem kéne lennem.
 Telihold; fényes háztetők! — ó, nincs hozzájuk tollam, se nyelvem!
 Korhelyek, álmokergetők és véletlenül úton ragadtak,
 nekik mi ez a más világ itt? Szokatlan kép csak, furcsa ablak,
 érzelmes kulisszák hatásos elrendezésű gyűjteménye,
 kissé tán meglóditva vérük, és semmi több, és vége, vége. —
 De én, ki az öt érzék lázát igyekszem szóvá tenni folyton,
 akinek nézni és beszélni a legfőbb evilági dolgom,
 a csillogó, ezüstös-foltos város fölött álmodom levetve
 riadtan bámulok e pompás, valószínűtlen rejtelemre,
 ha nem tudnám, hol bújtam ágyba, gyanúm se lenne, hol vagyok most,
 de én megtelve csordulásig felszeg zavarban hallgatok most.
 Elbírhatatlan ennyi szépség! Gyúrt vánkosomra visszadölvé
 torkom szorul, s szemem lehűnyom kibuggyanó könnyem törölve.

A csöndből . . .

A csöndből és békességből kiáltok.
 — Kígyóvá lett a csönd s a béke.
 Szelid napfényben látom a világot;
 mutasd meg menykövektől égve.

Üzzél magamba, s üzzél el magamtól,
 ne leljek megnyugvást a földön;
 kinőve a türelmes irgalomból
 légy ostor, légy számomra börtön.

Szép emberi erőim sorvadoznak,
 idézd meg a halált elébem;
 büszke torony-bástyáim ingadoznak,
 robajlón döntsöd őket fölébem.

Két vágy

Forgat, mint szédülés a tájat,
 mint körhintát a gépezet.
 Ihol, kerek szemedbe árad
 a horpadó emlékezet.

S a csúcson tengely-mozdulatlan
 fehér kendőjét lengeti
 a másik. Melle lankadatlan
 reményeit melengeti.

Csányi László

Találkozás

A grófnő sértődötten levonult az alagsorba. Csalódott, kár lenne szépiteni; a követségi úrnak legalább azt kellett volna méltányolnia, hogy most vállalt életében először munkát. A nyurga férfiú azonban teljesen közömbös volt. „Eddig csak eladogattunk ezt, azt!” — mondta, a követségi úrnak azonban ez volt minden válasza:

— Kisegítőnek tudjuk csak alkalmazni.

Legszívesebben sarkon fordult volna. de éhes volt és eszébe jutott, hogy a lakbért is ki kell fizetnie. Így hát nem tehetett egyebet, nagyot sóhajtott és levonult az alagsorba.

— Maga az új lány? — kérdezte tőle a konyhában egy kövér nő, s ő arra gondolt, hogy ezt mégsem lehet kibírni. Lehúnyta a szemét, mintha erőt akart volna gyűjteni. Aztán azt mondta:

— Igen kérem.

Neki kellett felmosnia az egész alagsort, ezzel kezdődött a napja. Délután mosogatott, aztán újra felmosta az alagsort. Kifejezetten rossz munkás volt. A kövérkés nő, aki a főszakács mellett dolgozott, már az első nap kijelentette:

— Nem ért maga semmihez! Mi volt azelőtt? Naccsága?

Harmadik napja dolgozott a követségen, amikor szemtől szembe találkozott a főszakáccsal. A folyosón állt, kezében a csöpögő felmosóronggyal.

— Ne haragudjék, olyan ismerős nekem.

A főszakács összevont szemöldökkel nézte.

— Maga is nekem. Hol találkoztunk?

— Nem maga volt nálunk annak idején a szakács?

A férfi elnevette magát:

— Deres pusztán! Maga lenne a grófnő? De akkor egész kisleány volt.

— Múlik az idő, — mondta a nő zavartan.

— És változik is, — felelte a férfi.

Percek alatt híre ment, hogy az új konyhalány valóságos grófnő. A kövér asszonyág elemében volt.

— Látszott rajta! A mosogatórongyot is úgy fogja, mint egy zsebkendőt!

Meg kell hagyni, hogy a főszakács lovagiasan viselkedett. Azonnal le-torkolta a csúfolódókat, hogy megvédje a grófnőt. „Csinos” — gondolta mellé-kesen és délután behívta a konyhába.

— Éhes? — kérdezte.

— Éhes vagyok, — mondta a nő.

— Eltettem magának néhány jobb falatot, — s pástétomot, nagy darab húsokat vett ki a sütőből.

— Vigye majd haza, — mondta. A grófnő egy elnyűtt háncsszatyorba tette az ételt. „Milyen kedves” — gondolta meghatódva. S egy hét múlva egészen természetesnek találta, hogy felmenjen a főszakács lakására.

— Jó parti lenne, — sóhajtott a nővére, amikor egy este mindent elmondott neki. — Na hallod, egy követségi főszakács!

Titokban a grófnő is ebben reménykedett. Régi ismeretség, gondolta, szolid, dolgos ember, csak örülni lehetne neki. A szakács azonban soha nem is célzott erre. Egy este aztán, amikor búcsúztak, a grófné mélyet sóhajtott:

— Milyen jó lenne, ha mindig együtt lehetnénk!

A férfi hallgatott, a nő pedig nekibátorodott:

— Képzeld, mint férj és feleség...

A szakács arra gondolt, hogy ezt azért mégsem. De csak ezt mondta:

— Mit szólnának hozzá?

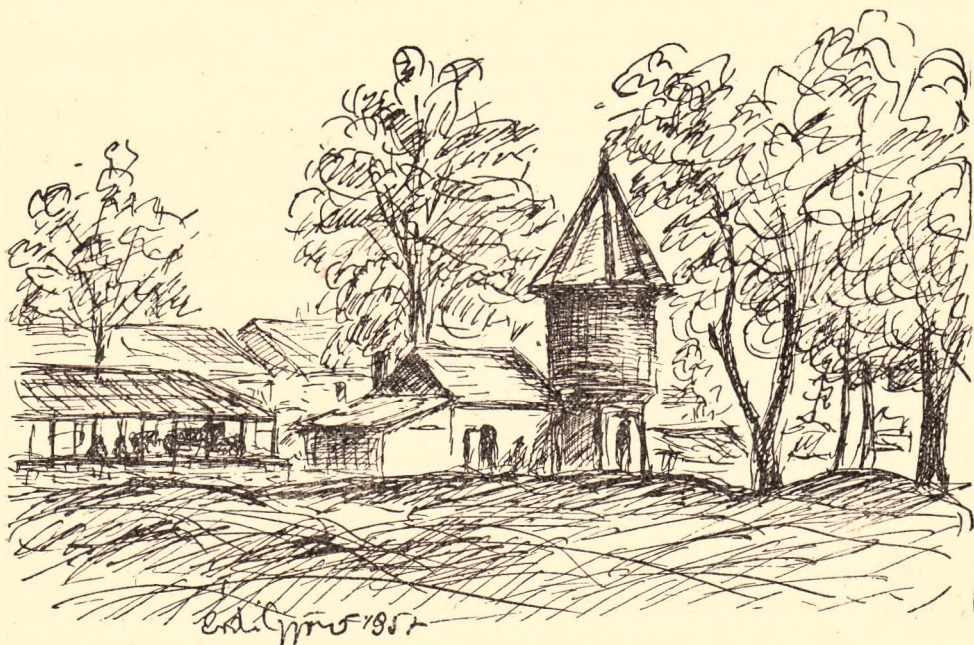
A nő szorgalmasan fogta a háncsszatyrot, amiben most is ott volt a déli maradék.

— És ha meg akarok nősülni, — folytatta a férfi, — majd csak találok magamhoz valót.

A grófnő vérig sértve szaladt le a lépcsőn s elhatározta, hogy többet szóba sem áll a szakáccsal. Másnap délután, amikor behívta a konyhába, úgy ment be, ahogy alantas megy a feljebbvalójához.

— Cecil, tettem félre neked néhány falatot, — mondta a szakács.

Összeszorította a száját, valami grombaságot akart mondani. Aztán meg-gondolta magát és kiszaladt a nyiszlett háncsszatyorért.

Érdi Győző: Gyárvárosi mészégető-telep

Galambosi László

Hirosima

*Satos szobája ajtaját kitarva
a fénybe lép, hogy anyját megkeresse,
a part fölött, a fűben tarka nyája,
kilenc fehér s vagy harminc barna kecske.
Közöttük áll a ráncos, agg anyóka,
a végtelenbe bámul tompa szemmel,
haját a szél kis homlokába hordja,
vitázik tán a lét fölött a csennel.*

— *Beszélj anyám! a reggel partra ringott,
a Nap virága ég az óceánon,
szíved szívéből csald elő a titkot,
eljő-e ma, ki beppnem él, a párom?*

— *Szívem ma bús, oly rosszat érzek drágám,
kigyó kúszott ki álmomban kezemből,
az égig nőtt, mint ült e véres párnán...*

— *Anyám ne félj! páncéloom nőtt tejedtől...*

*De nézd, a sziklán jö Taka, a gyermek,
szemén feszül a holnap drága habja,
haja sűrű, mint nővérenek Kennek,
kit nékem ad a tenger bátor atyja.*

*Barátom üdv! Atyám mondd merre jár ma,
az óceán, a Vén már kedvezett-e?
Fehér halat lökött-e hálójába?
Taka, a szellem szálljon szép fejedre!*

*Taka szívéen a fájdalom dörömböl,
csorog mély könnye véreeres patakja,
sötét az ég, a mámort most a földről
a döbbenet s a szörnyhalál aratja.*

— Atyám, szegény a drága vízre szállott,
 uram, Satos! a Borzalom Lidérce
 a habba nyúlt és, mint a cet a hálót,
 a partot és a csónakot letépte.
 Dörögve dőlt a part, az omladéka
 kemény atyám fejét recsegve törte,
 a vízben meghalt mind a tarka béka,
 kezem cafat, levált a hús a gőzbe...
 Ó Ken, ki tőlünk két nap távolságra,
 az esküvőre készült, — hajthatlan,
 téboly foná be s sűrű, rémes gyásza
 szívében forr, mint láng fölött a katlan.

Satos fehér. A hír kegyetlen ökle
 szívébe vág... a kinnak vére fröccsen:
 — Vidor pribék, — ki napom mélybe lökte —
 porrá repülsz még átkozott a ködben!!!

Dülöng szegény, majd csónakjára dölve
 zokogva sír... a bánat szárnya reszket,
 Taka sötétén áll egy barna kőre
 és gyötrelmükre fűzi föl a csendet.

— Ledőlt az ég. Ha láttad volna halni
 a kunyhók közt a nyáját és az embert,
 a szél a fűre nem tud nyársat rakni...
 a zord Lidérc kigyújtja mind a tengert.
 Ó, távolabb a végtelenbe égni
 riadtan láttam templomot és házat,
 dagadt sebektől kínzott, sánta férfi
 csúszott felém hörögve, míg a fákat
 kolonc-kezének vére bélyegezte,
 sikoltva sirt... elájult és az arcát
 sebes szemének mérge permetezte.
 Fölé hajoltam, ó te balga isten,
 ki tűzre lökted ezt az árva földet,
 szívedben már az irgalomból sincsen?!
 Barbáraid, mondd mért minket gyötörnek?!

Nyögött szegény, a borzalom-gyalázta,
 vizem szemének ajtaját nyitotta,
 felült, a láz szavának rongyát rázta,
 vibrált kezének széttört barna csontja.

„Ó nézd, amott a hegy fölött a Holdat,
 alatta most a fájdalom világít,
 az isten-szülte had mind földet ronthat...
 nyomukban genny és örület csírázik!“

— És láttam! Hol a csonka ujjak túrtak,
az óceánból máglya tört az égre,
sötét kötelként tépve szét az utak,
tetők gerince tántorog a mélybe.
Vörösen izzott indulatom kardja,
kiáltok... ajkam örült vétiket átkoz:

A hóhér testét véres folyam hajtsa
a dicsőségtől díszes másvilághoz!

Ó csonka vén, kit csúszva ide űzött
a mérget-szóró, villámló Zarándok,
szavad vasával én az árva küldött
kemény csatákra csónakomba szállok...

Szemed tüzére havat hord az éjjél,
kabátom gyolcsán ringasson a béke,
megégett tested lent a csonka révnél
iszappá hullik szét a sűrű mélybe.

Meghalt, a testét búsan mélybe vittem,
hallgattam tompán kacagnak fölötte,
mert kacagtak a tajtékok a szirten,
kezükkel durván homlokomra bökve...

Apám halott, a nővérem téboly,
szívünk fölött már megdermedt a hajnal,
borum patakja véres, merre szétfoly,
kínok dagasztják messze-zengő jajjal...

Uram, Satos, gyerünk Hirosimába!
Én félig holt az irtózat helyére
indulni vágyom rongy erőm kínálva,
karunkra vár a bánat béna népe!

Az ősz anyától mindketten búcsúzva
három napig sietnek, mint az árnyék
s eljük lép a város nyögve, zúgva,
szemükre festve rettentő parádét.

Hörögve ég a szépség, drága szobrok
pattannak szét, mint óriási kardok,
házak szemében égő hullacsontok,
ember-fejek, rég lány ölekbe hajtott,
tört tornyai a fény szent templomának,
szívódnak át és rothadnak a szennybe...

— Satos, uram!... a holtak minket várnak,
szegény uram... e bénák lárva teste
köröskörül a szennybe bukva csúszik,
szemük helyén a vakság kelyhe nyílik,
vizért bolyong egy Átok nézd a kutig,
vagy véli azt, hogy tántorog a sirig?!
Csontváz röhög s a lángok köntösében
zokogva dől a gyár a durva ködbe...
szegény uram, ma térdig jársz a vérben,
a Szörnyhalál a mérget zengve főzte!

Bolyong Satos s Taka, az ég vörösen,
lobogva nyelné már az egész földet,
kemény Satos s Taka a tűz-rögökben
hullák szemére húzza rá a csöndet.

„ANYÁM!“

sikolt egy üszkös-orrú gyermek,
„rizses kezekben pókok imbolyognak“...
s irtózva dől a tűzzel-szántott gyepnek,
fejére húzva szárnyait a rongynak.

„VIZET! VIZET!“

így hördül most a másik,
sötét kezekben csorba csésze roppan,
és térdein az asszony nyögve mászik,
vizet kutat a tikkasztó romokban.

Az állatok is, mint a holtak némán,
puffadt tetemmel lánognak a tűzbe,
a tenger dőzsölt tenger martalékán,
a szürke Napot zubonyára tűzve.

Madáracsicsergés, füttyök drága érce
a lombok üszkén nem csillog vidáman,
halál suhant a madarak szívébe,
halál suhan a rongyos, béna fákban.

Sok vér-virággal hímzett ember-erdők
vonulnak némán, hullámozó sorokban,
lehulló rongyuk ezre lóg — bőrkendők —,
szemük fagyában bánat-gyertya lobban.

A sáros égen szél-lovak rohannak,
patájuk bíbor szikrát szór a földre,
nagy púpja nő az izzadó folyamnak,
hullák forognak barna-sárga körbe.

*Hirosima! Ó torz fiak szülője,
fejed felett az öldöklő halál még,
a lég nagy átkos tavában bünözve
vonul tíz évig százezer kaszás nép.
Sugár-halál suhanva mérget öntöz,
a méhbe hull és korccsa nő a magzat,
fekélyek forrnak durván gyenge bőrhöz,
dagadt erek csomózzák át a talpat.
Csöpp agyvelőtlen csontokon kopognak
a hajnalváró orvosok sötéten,
fejek forognak szem nélkül, kis holdak
a szoptatók ujjatlan kezében.
Meddő anyák hevernek tompa szemmel,
a magtalan zokogva hull a földre,
a gyötrelem hörögve vív a csenddel,
a csók halott, kiégett tiszta gyöngye.
Csomókba hull a haj, a gyermek-arcok,
mint hervadt almák ráncosan sötétek,
bujá virágok, tarka kígyó-maszkok
lepik sűrűn az izzó, régi rétet. . .*

*Vad agyvelő, ki csontkezébe nyomtad
a pusztulás tűzét a zord halálnak,
már gallya nő a béna, szürke csonknak,
lombjában majd szép szárnyasok tanyáznak.*

Csordás János

A fiú tünődése apjának lecsukott szeme előtt

1.

Bár most tavasz van, az örök dér kivirágzott a szíveden,
 pihen a szipkád, borotvád, a Mama elteszi csendesen,
 ruháid lógnak^o rendben a válltartós fogasokon,
 üres a vesszőszék, én ültem bele roskadtan, hallgatagon,
 tünődve, hogy szótlan távozásod valahogy megértsem,
 viaskodom vallással, tudománnyal, már egyiket sem értem
 nem vállalom a szalmafüdelű csöndet, a béna belenyugvást,
 a léteentüli fények jelzőtlen, semmi-szín ragyogását,
 s túl a Mindenben fölrémlő arcod örök-maradó mását;
 a sejtek mögé furakszom, az értelem válaszait lesem,
 s azon túl: a logikán-onnani világot faggatom-kérdezem,
 megidézem szerveim határtalan, végső látomásait,
 s ha borzadok, segít talán majd az is valamit,
 hogy akit szerettem: Apám, megszólalsz a köd-világ kupola alatt,
 s felgyújtod bennem reményből rakott csillagaimat,
 leülsz velem az Ūr egy elhagyatott padjára, a holdhoz közel,
 rekedt szavaid hallgatom, s talán rágyújtunk ott is csöndesen,
 szemekkel végigsimítod a rögös földi világot,
 s megtett útadat mégegyszer — énvelem — végigjáród,
 elmondod titkaid, a sorsod, hogy engem megsegítsen
 kétségeimben a ködből, vágyból, sejtelemből szőtt Isten.

2.

Szeretted a tavaszt, a gyémánt-kancsós habzó söröket,
 a friss vasárnap-reggelt, a sajtot, a retket,
 az almából bicskával kivágott gerezdeket,
 őz-léptű lányok farán lesimuló, lent meglengő szoknyát,
 kocsmakertek nyári, késő-délutáni hegedű-hangját;
 emlékeid: a szénporos nadrág, olajos nyomdász-köpeny,
 a kis pénzes boríték, a szombat-esti ünnep
 a hajdan-volt Budán, a kis lakásban, mikor még én sem voltam,
 az is kísért, — ha a cigány húzta s elrövéltél aranylő borokban,
 s mikor már voltam, s tudtam, hogy a férfiak
 néha magányosak, ha szeretik is az asszonyaikat,
 megértettelek, néma, titkos cinkosod voltam,
 mérték szerinti bűneid ott nyomban feloldoztam,
 mert úgy vagyok fiad, hogy mindent örököltem,
 mi emberi, mi meleg, mi férfi volt szívedben,
 szeretem a hegedűt, a gyémánt-kancsós habzó söröket,
 a verset, a könyvet, mindent, amivel több lehet
 az ember annál, ami lesz, jaj, mégis, végül,
 ha elszólítják utolsó fél-kancsó sörétől.

Simon Emil

Víztükör

Elnézegettem sokszor e nyugodt
 ős-homlokot, tábla üveget,
 — két part között két tenyerű síkság —
 vájt medrében egyedül mereng,
 békák combján az unalom gugolt,
 ahogy zölden vártak, mint a sír-fák.

Fenn az úton mozgott egy szekér,
 itt gázoltak imbolygó lovak.
 Fejjel lógott a gazda, mint kapa.
 Vagy egy autó: az is úgy rohant,
 hogy idelent kinőtt uszonya.

Vagy fény volt csak, emberi beszéd.

Máskor hullott gömbölyű kavics,
 megúnt faág, veszett vasdarab.
 Ilyenkor a nappal szembenézett,
 elrendezte színét, széthasadt,
 s iszapjából — lányos, csendes ének —
 buborékban zengett fel a víz.

És elsimult. Ha képek, vagy kövek
 feltépték, hát hullámozott kicsit;
 nem volt dolga sebet hordani.
 Béka retteg, madár felsikít:
 nagy nyugalmat válaszolt a víz,
 s permetezte hűsen a fövenyt.

Idejártam hozzá, hogy legyek
 árnyékként a víztükör felett,
 s megtanuljam én is itt szelid,
 tünésükben boldog képeit,
 hallgatásút; olykor két nehéz
 partja között sügött énekét.

Ratkó József

Földművesek éneke

*Hajlotthátú istenek vagyunk,
gerincünk a görbedő kapa,
teli jászol barna tenyerünk,
mellünkön meg pajkos fű virit,
s mint a földet zúduló eső,
homlokunkat verejték veri;
jókedvünk van, hogyha sír az ég,
kasza pendül, mikor nevetünk,
s szavunkban is hajló búza zúg;
nyár a napunk, tél az éjszakánk,
s föld leszünk, ha egyszer meghalunk.*

Lovász Pál

Egy atomfegyvergyár alapkövére

*A Végzetet készítik itt rohamra,
s ha tökéleteset alkot e munka:
ember helyén, a Föld hátán körül
csak a lét torz emléke feketül...*

Csákvári János

Rekvirálás 18-ban

A domboldalokon már virágzottak az almafák, meg a cseresznyefák, fehér és lila dísszel takarták a zöld lombokat, az olajfák sárgás függőcskéi ontották magukból a mézízű illatot, amikor a raj megérkezett a faluba.

Az orosz frontról dobták át őket az olasz hadszíntérre, közben azonban — hogy két legyet üssenek egy csapásra — a vezérkar pihenő helyett rekvirálásra küldte az ezredet. Mindenhova nem jutottak volna el, így falvanként egy-egy rajt indítottak útba és annak parancsnokát tették felelőssé a rekvirálás „maradéktalan végrehajtásáért.”

A falu nem volt nagy, talán ha négyszáz lelket számlált, jelentőségét azonban az adta meg, hogy nagy grófi birtok terült el benne, hatalmas kastéllyal, parkkal, halastóval. A gróf ritkán lakott itt, most azonban a háború vihara, a pesti ellátás rohamos romlása ide kényszerítette.

A rajban mindnyájan innen voltak a húszon. 17 éves korukban vonultaták be őket, s két éve ették már a keserves komiszt. Voltak Lembergnél, Przemysl alatt, sok földit kilóttek már soraikból, hisz akkoriban a megye- és falubeliek egy egységénél szolgáltak, hogy a virtuskodást jobban lehessen kihasználni.

De bizony a virtuskodással már régen baj volt. Mindenki belefáradt az értelmetlen harcba, még ezek a fiatalok is. Sokuknak még bajusza sem pelyhedzett, tejfőlös képe volt, miként még otthon, a távoli szülőfaluban, de szemek már valami görcsös fásultságot tükröztek vissza, a rémületet a tűzkeresztség éjszakáján, bánatot a pajtások halálán, a hiábavaló vágyat egy kislány után, a muskátlis ablakok mögött.

De hiába, már csak ilyen a fiatalság — most mintha mindent elfelejtettek volna. Izgatottan nézegettek, ránevettek a sorból a lányokra, egyszeriben talpraugrottak, mintha nem várna rájuk Olaszban újra a leselkedő halál.

— Azt a krucifikszumos herrgott rézangyalát — mordult rájuk Dusik Jani, az őrzető parancsnok. — Nem tudjátok betartani a sort? Először megállni, aztán pofázni, mi?

Keverte a magyart a némettel, mint ahogy ez kezdetben divat, mostanában már inkább gúny és ironia volt. Dehát ezt is inkább azért tette, hogy megmaradjon a regula. Maga is kíváncsi volt küldetése színhelyére.

Valami sok gyönyörűsége nem telt a látványban. Az urasági kastélyt a zöld árnyak, jegenyék és gesztenyék, hársak és tölgyek eltakarták a szem elől. A domboldalon, a kastélyhoz sem túl közel, sem túl távol, álltak az otromba,

hosszú, fehér-piros cselédházak, messze feljebb, mintha odapettyegették volna, néhány présház árváskodott. A falu közepétől néhány zsalugáteres, nagy ház alatt zsuppos tetejű, régi, kis házak falai fehéredtek és a dombon végződtek a zöldövű temetőnél, amely a stációkkal együtt már az országút kanyarodójánál szinte ráfeküdt a falura.

Mikor a bíró háza előtt megállította a rajt, már érezte, hogy nem nagy érdeklődéssel várják őket. Igaz, hogy május volt, a cselédsor népe a távoli határt őrizte, de azért mégis mást vártak volna. A néhány öregasszony, a lányok, de még a pendelyes gyerekek tekintete is inkább kíváncsisággal vegyes tartózkodást mutatott, mint örömet, izgalmat, vagy várakozást.

Mindennek okára benn, a bírónál történt jelentkezésekor jött rá, aki szinte túláradó kedveskedéssel fogadta:

— Hozott Isten benneteket, édes öcsémuram... Már vártunk nagyon titeket. Különbén még be sem mutatkoztam. Az én becsületes nevem Beke András... Na, ülj le fiam nálunk, érezd magad otthon a mi szegény kis hajlékunkban.

Janinak nem tetszett valami. A bíró testes volt, keze párnázott, látszott, hogy régen fogott kapát a kezébe, hosszú pipáját mindig a szájában tartotta. Látszott rajta, hogy parancsoláshoz szokott, nem állt jól neki a kedveskedés.

Jani nem ült le, menni akart, mert a rajt kívül a napon várt rá. A kvártély után érdeklődött.

— No ne siessetek annyira, még nappal van — erőlködött a bíró. — A gróf úr egy magtárt kegyeskedett kiüríttetni, majd ott jól elháltok. Mégis csak jobb lesz, mint a koszos cselédházakban aludni, no nem?... Dehát mit tépelődök is, anyjuk, hozz a mi kedves örvezetőnknek egy kis harapni valót, meg pályinkát, megszomjaztak a nagy úton...

— Megköszönöm kedvességüket, de csak egy kupicával iszom. Ha lehetne, tessenek legényeimet is kínálni — kérte tisztelettelően a sürgő-forgó, szikkadt öregasszonyt, aki úgy nézett az emberére, mint parancsolójára.

Az örvezető most sem ült le. A bíró látta, hogy várakozik még valamire, így megszólalt.

— A faluban már kihirdettem, hogy jöttök, mindenki készítse el feleslegét, disznót, üszőt, gabonát. Tudnak rólatok. Dehát ezek a parasztok inkább mindent eldugnak, mintsem hogy a haza oltárára tennék. Nem ismered te még őket, rontott népek ezek. Na, de én kinéztem már nagyjából, mi, hol van, majd én segíték...

— És a gróf uradalma hogy néz ki? — kérdezte hosszas hallgatás után Jani.

— Ó, a gróf úr már igen sokat küldött az államnak. Ott már semmit sem találni, kivéve talán a vetőmagot, meg a tenyészállatokat... Dehát majd meglátjátok ti is...

Az örvezető eleget tudott. Félszemmel látta, hogy az utcán is végigkínáltak mindenkit, tisztelgett, feszesen fordult, indult kifelé.

Az ajtóban ekkor jelent meg egy magakorabeli, barna, tömzsi fiatalember.

— Na, megjött a fiam. Ismerkedjenek össze, ez a Matyi...

Jani egy pillanatra megállt. Egészséges, kissé szűkhomlokú, de vidorszemű legény állt vele szemben. Paroláztak. A bíró mintha mentegezőzne, magyarázkodott:

— Itthon kellett neki maradni, felmentették. Ő műveli meg a földjeimet. én már sajnos nem bírok velük, még cseléddel sem...

Matyi vigyorgott, odasandított Janinak:

— Meg a lányoknak is kell valaki, na nem igaz?

Az őrvezető kényszeredetten visszanevetett, elindult. — A községházán van a kisbíró, az majd elvezet a szálláshoz benneteket — hallotta még bentről.

Pici kis községháza volt a falunak. Ez is fehérre volt meszelve, mint a többi ház. Csak egy bádóg felirat mutatta rendeltetését. Az épület két szobája üres volt, csak egy asszonyféle motoszkált benne. Jani belépett

Az asszony fel se nézett, úgy szólt neki:

— Na maguk azok?

— Mink...

— Oszt mi járatban vannak?

— Hát gyűvünk, látunk, oszt győzni akarunk...

— Na, de kit akarnak legyőzni?

— Azt majd még meglátjuk.

Most nézték meg először egymást. Az őrvezető csak futólag, játékosan, az asszony hosszabban, de rejtve. A fiúnak rózsás bőre volt, piros-barna a korai naptól, homloka azonban fehér, mint azoknak a parasztembereknek, akik évről évre karimás kalapban végzik a mezei munkát és ez a fehérség elárulja őket. — Hisz ez a mi fajtánk — gondolta magában az asszony és melege lett kissé.

— Na, de maga kicsoda, hogy így kikérdez engem?

— Maris a nevem, ha úgy tetszik...

— Jó, de milyen Maris?

— Gondolja ki.

— Nem vagyok én jós.

— Hát akkor úgyse tudja kitalálni kend. De én kitalálom, hogy maguk a szegény népet gyűnnek abajgatni...

— Az még nem biztos.

— De biztos, mert a bíró úr is mondta...

— Hát, hogy mondhatja ezt a bíró úr magának, micsoda jogon?

— Hát úgy, hogy én vagyok itt a kisbíró, oszt énneköm mindent tudni köll.

— Maga a kisbíró?

— Én hát, tán nem tetszik?...

— De tetszeni tetszik, csak éppen nem értem...

Jani most nézte meg először jobban a nőt. Úgy harminc évesnek gondolta. Fehérfarcú, barnahajú asszony volt, kicsit szikkadt bőrét szomorkás kék szemek emelték ki, ajkai szárazak, mint akit régen csókoltak.

— Hát, ha tunni akarja — mondta most már halkabban Maris — özvegyen maradtam, a férjem a fronton maradt...

Hirtelen csand telepedett közjük. Az őrvezetőt egyszerre kapta el a harag, meg valami vágyféle is.

— Mink meg a gróftól akarjuk elhozni, amit lehet...

— Beletörök abba a kentek bicskája.

— Majd meglátjuk. Mert nekünk azt mondta a Dévai hadnagy úr, hogy, fiúk, a szegény népet nehogy bántsátok. Hát mink nem is bántjuk...

— Majd meglátjuk, örvezető úr — mondta az asszony és most először hosszan a szemébe nézett a fiúnak.

Másnap urasági cséza érkezett a magtár elé. A nyikorgó ülésről vadászkalapos, zöldnadrágos, lovaglópalcás ember szállt le.

— A főintéző úr kéreti az örvezető urat, legyen szíves elfáradni hozzá. A legénység számára fogatot rendelünk, ők utánunk jöhetnek.

A főintéző úr már várta. Pálinkás, bőséges reggelit adott számára, aztán rátért a tárgyra, Jani cigarettázott, nézte a magas, tapétás falakat, a fényes parkettet, az óra- és szelencegyűjteményt. Nyugodt volt, a fiúkkal este már megbeszélte a teendőket.

— Hát kedves barátom — szólta a vörösképű, öszülő ember —, a gróf úr megbízásából közölhetem, hogy uradalmunk — legmélyebb fájdalomkra — nem tud a haza javára adni néhány selejtes állaton kívül semmit. Ugyebár ön is tudja, a háború miatt már eddig is rengeteget kellett adni a legjobb állományukból, utánpótlást pedig nem kaptunk...

— És a gabona? — vágott közbe váratlanul az örvezető. A főintéző civikere leesett a meglepetéstől.

— Hja, a gabona... Sajnos, tavaly igen rossz termésünk volt, ezenkívül munkaerőhiánnyal küzdünk, mert a háború, ugyebár minden épkeztláb embert elszóltított innen.

Jani a bíró fiára gondolt, aztán felállt, megköszönte a vendéglátást és röviden szólt:

— Embereim parancsot kaptak, hogy kutassanak fel mindent és a haza nevében foglalják le. Amennyiben találni fogunk valamit, kocsikat állítsunk elszállításukhoz... Egyébként itt van a parancs, melyet a vezérkartól kaptam, kérem olvassa el...

— Kérem, kérem, tessék csak, nézzenek körül... ha találnak valamit — búcsúzott idegesen a főintéző.

Elkezdődött a bujócskajáték.

A magtárak üresek voltak, az állatok karámjai is, pedig mindenütt friss nyomokat találtak. Mi történhetett — tanakodtak. Másnap már nem jött eléjük kocsik, meg cséza, az intézők nem kísérgettek őket. A bíró meg arra akarta kérni őket, hogy a faluban működjenek, ott minden házban találnak valamit. Ő, a maga szakállára el is kezdte a dolgot.

A legénység nem csüggedt, bár a kosztjuk is leromlott a beszélgetés óta. Ez azonban csak növelte buzgóságukat.

Mindenütt csupa szalma, szalma és szalma. A csűrökben a pajtákban, a górékban, a szérükön, kazlak a nagy udvarokban. Egyszer valamelyikük egy pajta szalmacsomója mellé feküdt, kicsit pihenni. Kis idő múlva rohant a többihez:

— Fiúk, a szalma alatt rengeteg búzaszemet láttam. Gyertek...

Széthányták a kazlat. Hát az csak befedte az egymásra rakott zsákokat. És mindegyik kazal gabonát takart, gabona volt a cséplőgépek gyomrában, kukarica a górékban, szalmával letakarva.

Az uradalmiak részéről nagy volt a riadalom, a szaladgálás. A katonák azonban nyugodtan leszámolták a zsákokat, aztán fennszóval lefoglalták azokat.

A falu már fellélegzett volna a hírre, amikor a bíró kezdte el a dolgot. Szekeret rendelt és az állatoknál kezdte, de sonkákat, s egyebeket is elvitetett.

Jani ezt Guba Jánostól, egy öregtől tudta meg, aki panasza ment hozzá.

— Édes fiam, könnyezve panaszolom neked, hogy elvitték az egyetlen malacomat. Pedig az unokámnak tartogattam, ha hazajönne a frontról...

Az örvezető dühbe gurult. Egy percet sem várt, átadta a földijének, Kotroczó Antinak a szállítás ügyét. Indult a faluba. A községházára szinte be-
robbant.

— De azt a kirelejszom hétszentségít, hogy jön a bíró úr ahhoz, hogy rekviráljon?...

— Hát a haza nevében, édes öcsém. Különben is, itt nők is vannak, nem kell így kiabálni...

Csakugyan a sarokban ott ült, kis pírral az arcán a Maris. Mintha sóhajtott volna, mikor a fiú odanézett.

— Én meg akkor is azt mondom, hogy azonnal adja vissza Guba János malacát.

— Hát azt nem adhatom, mert már elszállították.

— Híjnye, azt a... — dühösködött az örvezető — hát idefigyeljen, ha még egyszer ilyen hallok, idehozom a legénységet és szétlőjük ezt a községházát, megértette?...

A választ meg sem várta, becsapta a kaput.

Másnap meglett az állatállomány is. Eddig az egész raj pusztánként kuttatta a teheneket, lovakat meg a sertéseket. Valaki megsúgta nekik a cseléségből, hogy így soha sem jutnak a nyomukra. Így csel csel követett. Őt pusztá volt. Az örvezető kettős csoportba osztotta a legénységet. A pusztákat egy időben lepték meg, így sehonnan sem tudták áthajtani máshova az állatokat.

Elkezdődött a nagy szállítás. Az uraság örjöngött, magához hívatta a bírót. A falu örült. Nem volt gond többé az étkeztetésre, alvásra. Csiklandozó szalma helyett puha, vetett ágyak várták őket a faluban. Mint saját gyerekeiket szerették az öreg szülők, a gyerekek körülrajongták őket. Na, és a lányok... Esténként a kiskapukban suttogások hallatszottak, a kispadok megteltek beszélgetőkkel... Május volt...

Egy ilyen este állt meg Jani egy kis fehér ház előtt.

— Maris — szólt halkán be az ablakon...

— Tessék, Jani — szólt egy engedelmes hang a függöny mögül.

— Beszélni akarok magával, Maris.

— Mit akar tőlem, Jani, hiszen én... annyi szép lány van a faluban...

— Nem baj, Maris, az nekem egy sem számít...

— Dehát miért, mit tettem én, szegény özvegy asszony, hogy észre kellett engem venni, Jani?

— Olyan szép, szomorú szeme van, Maris... Én az ilyen szomorú nőket szeretem... Marisom, hallja?

— Hallom. Maga is olyan szép volt, amikor olyan haragosan beszélt a bíróval... Jó ember maga, Jani...

— Maga is az, Maris...

Csönd. Mintha már mindent elmondtak volna. Aztán, Jani, nem bírja tovább.

— Maris, Marisom, bejöhetek?

— Gyűjjön, Jani — szakadt fel halk sóhajjal a hang a függönyön túl.

A gróf és a bíró megbeszélésének vizsgálat lett az eredménye, mert a bíró elment a megyeszékhelyre. Dévai hadnagy szállt ki. Jani az egészről semmit

sem tudott, csak akkor, mikor a hadnagy már az egész falut végigjárta és felkereste őt.

— Feljelentettek, fiam — mondta Dévai —, szerencse, hogy engem küldtek ki megvizsgálni a dolgot. Nem is tudom, mi lett volna, ha valami másfajta jön ide. De én megnéztem és így jelentem a dolgot... Becsületesen és jól hajtottad végre parancsomat... Jól van fiam, megdicsérlek. Add át ezt a többieknek is. A többit megtudod, ha rövidesen az ezredben találkozunk.

Dévai és a bíró találkozását Maris mesélte el Janinak. Úgy déltájban már kintről hallották a hangot:

— Hol az a szemét, gazember bíró?

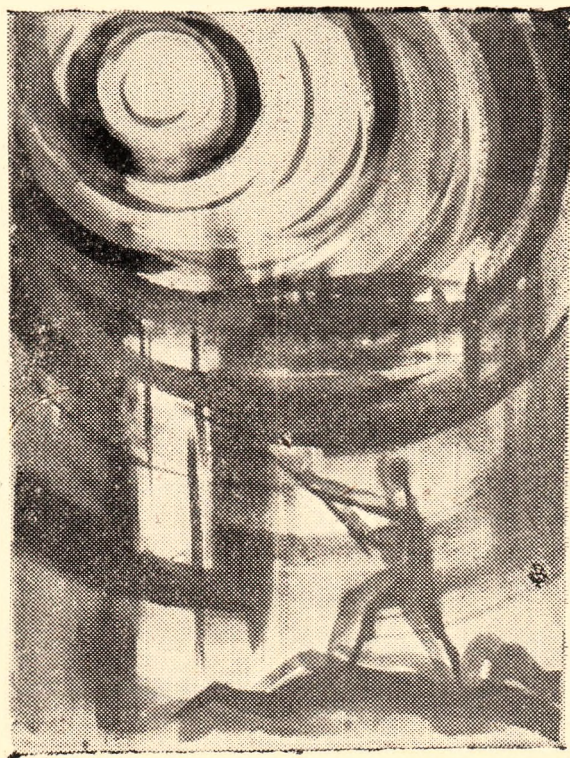
Aztán berohant Dévai. Egyenesen a bíróhoz szólt:

— Maga jelentette fel az én fiaimat? Hát én kivizsgáltam a dolgot és megállapítottam, hogy csak az én parancsomat hajtották végre és mindenben teljesen helyesen jártak el. Egy háború van a hátunk mögött, ma már nem játszhatják a régi játékot... remélem, megértette?... Ha pedig nem hajtja végre fiaim parancsát, visszajövök és lelövöm, mint egy kutyát! Végeztem... jó napot...

Aztán letelt a két hét. A fiúk virágosan, kissé könnyesen búcsúztak a falutól. Gyerekek, lányok, asszonyok lengették utánuk kendőjüket. Maris nem ment az utcára. A községháza ablakából nézte Janit, ne lássák a bánatát.

Kegyetlenül szép nap volt, még virágoztak az orgonák. A fiúk büszkén, kissé meghatottan léptek. Várta őket az ezred, aztán az Alpok mézsfehér sziklái, néhányukat a Piave gomolygó vize...

De valami érlelődött a tavaszban...

Lantos Ferenc: Telihold

Pálinkás György

Mese Gerlicéről

Erzsikét a nagy, komor pavilonban mindenki csak Cofinak, copfosnak becézte.

Még a nővérek, az orvosok sem kerülhették el anélkül, hogy ne incselkedjenek vele, amikor a reggeli szabad sétákon besurrant a rendelőbe, betegszobákba. Szípkázó két szőszke copfja úgy lebbent utána, mint az aratáskor font szalmakoszorú. Még a lábadozó betegek is kötekedtek vele. Meg-megbillentték, meg is ráncigálták a két kacérkodó copfját, persze, csak egy picit, éppen csak annyicskát, hogy Cofi nevéssen, és megmutassa mind a két sor apró, fehér fogát.

Cofi tizenkét esztendejének komolyságával, gyerekségével tett-vett, segített, vigasztalt, ahol szükség volt rá. Friss vizet öntött a vázákban kandikáló virágokra, és gügyögő hangon vigasztalta a lázzal küszködőket.

Ilyenkor elmesélte Gerlice legújabb csínytevéseit.

Hogyan szoktatta hozzá, hogy reggelenként a kerti ciprus tetején várakozzék, amíg ő háromsorosan befonja a haját, és a vajas zsemlye apró báránycáit hogyan szedegette le a tenyeréről...

De azért elpirult, ha azt is hozzáfűllentette, hogy Gerlice újabban nem a ciprus tetején alszik, hanem éjjeli órán beröppen a szellőzőablakon, és a párnáján a szétbontott hajából készit magának fészket hajnalig.

Ezt a históriát csak azoknak mesélte el, akiről feltételezte, hogy úgysem néznek utána.

Cofi már közel két éve lakója a szanatóriumnak, és feleannyira sem köhög, mint a többiek. Úgy tudja, csak azért tartják ennyi ideje bent, mert a mamája tüdővészben meghalt, és az édesapja mostohát vitt a házhoz. Ezt Márta nővér mondta egyszer, amibe bele is nyugodott volna, ha Károly bácsi — mert egyedül ő szólította így a professzor urat — nem csóválná mindig a fejét, amikor a röntgen-felvételeit nézegeti: — a kép gravis... a folyamat progresszív... — aztán mondott még mást is, de olyan halkán, hogy nem értette.

Annyiszor hallotta már, hogy hibátlanul utána ismételte, de Károly bácsi le tudta fordítani az ő nyelvére is, ha néha szemérmesen megkérte rá.

— Nézd, Cofi, — és felkattantotta a fényt a kifeszített film mögött. — Itt a szív fölött látsz egy lúdtojásnyi fehér foltot... Ezt mi cavumnak mondjuk..., de nevezzük el magyarul Gonosznak... Gonosz két éve lopakodott be arra a helyre, ahol most is látod, csakhogy akkorka volt még, mint egy húszfilléres... És, ugy-e, látod körülötte a sötétebb kerítést?... Az meg egy hősiesen ellenálló kis hadsereg, amely körülfogta Gonoszt, és két éve csatázik vele... Volt rá eset, amikor úgy látszott, mintha Gonosz kerekét oldott volna, de néhány hét múlva

a láthatatlan sugár újra csak megtalálta, és újra azon a helyen... Ilyenkor segítséget küldünk a parányi hadseregnek, és ezt te mindig rossznéven veszed... Pedig az a kis tűszúrás, hej, de sok Gonoszt kergetett már világgá...

Cofi, ha tartott is Gonosztól, nem respektálta annyira, mint az injekciót. És ha kelletlen meg is adta magát, azzal vigasztalódott, amit Márta nővér mondott neki ijesztésül, a sok-sok csipeszről, a villogó késekről, a gumiabroncsos műtőasztalról, amelyekre akkor kerül sor, ha már nem segíthet a fényes tű.

Cofinak volt is egy példánya Gonosz fényképeiből — Károly bácsitól kapta —, de Gonosz hangja is meg volt örökítve, egy marokraváló magnetofon-szalagon.

Egyszer a rádiótól járt náluk egy magas, szeplős orrú, aki Márta nővérrel, Károly bácsival, meg vele beszélgetett, és többször meg is csipkedte az arcát, amikor elrontotta a mondókáját.

Azért mégis kapott ajándékba egy csomó szalagot, igaz, csak azért, mert azon rajta maradt a köhögése, és azt nem akarta magával vinni a szeplős orrú. De nem is baj, mert Károly bácsi azt mondta, ha meggyógyul, legalább fogságban tarthatja Gonoszt.

Aztán jött március, minden Gonosznak farsangja...

Hajnalonként visszhangzott a sok terem, a folyosó a köhögéstől — mintha a nagy pavilon köhögött volna fuldokolva —, még tán bele is görnyedt egy picit...

Márta nővér sem nevetgélt már, és Károly bácsi is, meg mindenki, gondterhelten járta a szobákat.

Cofi nagyon félt márciustól, mert ilyenkor egyre több vaságy mellé oda került a fehér spanyolfal, és akit mögüle kivittek, az csendesebb volt az üresen otthagytott ágynál.

Azért ha félt is, neki volt miért várnia márciust, mert vele együtt megérkezett Gerlice, és elmesélhették egymásnak téli élményeiket. Gerlice hamar végzett a fészekrakással a nagy ciprus tetején. Csak néhány elkorhadt gallyat cserélt ki.

Cofi talán sohasem várta úgy Gerlicét, mint ezen a reggelen. Mindent gondosan előkészített az idei első találkozásra. Még a hóvirágról sem feledkezett meg. Gonosz fényképét meg a magnetofon-szalagot is, jól látható helyre, a kis éjjeliszekrény tetejére rakta a vajaszsemlye mellé.

Arra meg különösképpen vigyázott, hogy Ilust, a szomszéd ágy lakóját fel ne ébressze. — A múltkor a délelőtti viziten úgyis beárulta Károly bácsinál, hogy már kora reggel mászkál, ablakot nyitogat, és kikukucskál a parkba.

Azóta Márta nővér naponta sokszor benyit hozzá, és sokkalta többször hőmérőzi is, mint a többieket, — pedig igazán nincs is olyan nagy láza, csak valamivel erősebben köhög, és csak tegnap nem ette meg az ebédjét. A vacsorájával meg volt elégedve Márta nővér, mert üresen találta a kis tálat, és Ilus sem árulkodott, mert nagyon szerette a kakaós tejberizst.

De megérkezett Gerlice, fényesen, kecsesen. Tollain szikrázott ajándéka, a csipős márciusi napsugár, amelyet a ciprus tetejéről hozott, egyenesen Cofi párnájára. Aztán beszélgettek, sokat beszélgettek, és közösen csipegették fel a vajaszsemlye báránykait...

Jaj, de nagyon várta Cofi az ilyen reggeleket, pedig már egyre jobban kimerült a vendégfogadástól.

Nagyon nehezen szánta el magát, de egyik este Ilust is beavatta titkaiba, pedig az csak egy hete a szomszédja, és mindig átaludta az ő találkáikat. Most

már Ilus lopakodott hajnalonként ablakot nyitni, és a maga zsemlyéiből is hozzájárult a lakomákhoz.

A legcsodálatosabb mégis az volt, hogy Márta nővér is megtudta a titkot. Cofi csodálkozva pislogott ki egyik reggel a paplan alól, amikor Márta nővér zajtalanul ablakot nyitott, és lábujjhegyen kisurrant a szobából.

Amikor Gerlice elment, Károly bácsi ült az ágya mellé. Pedig messze volt még a vizit ideje.

Nem szólt semmit, de nagyon szépen, nagyon szomorúan nézett, és sokáig szorongatta Cofi vékonyka csuklóját.

Cofi sem szólt, pedig szerette volna megkérdezni, miért olyan nagyon hideg Károly bácsi keze. Arra is szerette volna kérni, hogy cseréltesse ki a paplant, mert Gonosz az éjjel ólmot rakott mind a négy sarkába. De inkább hallgatott... Félt, hogy Gonosz újra jelentkezik, és számonkéri az árulkodásért...

Gonosz azonban hálátlan volt, és aznap éjjel újra jelentkezett.

A magnetofon barna szalagjáról tekeredett elő, s a fényképét is odatette Cofi paplanára. — És hogy gúnyolódott!... Szétkergette a kis hadsereget, és fuldokolva kacagott, amikor azok rémülten meghúzódtak a paplan ráncaiban... Hogy erőlködtek a kis vitézek, amikor az ólmot ki akarták cibálni a paplan sarkaiból!... Pedig Károly bácsi is segített a kis fényes tüvel, mégsem mentek semmire. És Márta nővér?... Ó, hogy küszködött ő is... Amikor látta a csüggedő, veritékező kis hősöket, vizes lepedővel segített nekik... Gonosz meg csak kacagott, és apró hurkokat kötött a szalagon, de még nem rántotta csomóra, mert Gerlicét várta... És jött is Gerlice, de nem fényesen, kecsesen... Harciasan, csattogó szárnyakkal jött, és birokra kelt Gonosszal...

Hajnalig tartott a küzdelem... Már-már úgy látszott, hogy Gerlice lesz a győztes, de Gonosz ravaszán csempészte rá a hurkot, először a két lábára, aztán a szárnyaira, és amikor a ciprus tetején, a kelő naptól meggyúlt a fészek, Gerlice már csak vergődött...

Amikor behozták a fehér spanyolfalat, Cofi csak annyit látott, hogy szeme elől elkerítik Gerlicét... Már tudta, mit jelent ez... Tudta, hogy Gerlice meg fog halni...

És két pilláján két harmatcséppel, elsiratta Gerlicét.

PILLANATKÉPEK

Rab Ferenc:

Jegyzetek emberekről...

MARTINKOVICS Peti III. o. tanuló — beteg...

Torkán hatalmas kötés, a paplant állig felhúzta a mama, az éjjeliszekrényen befőttes üveg, megbontva, sziruptól ragadós kanállal.

Péter megbetegedett. Az ablakon át beszűrődik a bágyadt őszi napfény, aha...! — Kint a „grundon“ mégiscsak jobban érezné magát a fiúk között, vagy éppen az iskolában, mert az efféle gyerekbetegségeknek nincs más előnyük, mint az, hogy reggel mégsem kell „korán“ kiugrani az ágyból. De a fiúk hiányoznak...

És akkor belép egy néni, mögötte a mama, széket tolnak az ágy mellé, az idegen néni azon foglal helyet. Virágot hozott, odateszik az éjjeliszekrényre és még valamit...

— Ezt a fiúk küldik...

A csomagban levelek vannak. Harminc egynéhány levél. „Gyógyuljál meg, Peti, siess...!“ — „A Szekeresnek van egy klassz verzatilja, azt mondta, te is írhatasz vele...“ Aztán: „Tanultunk egy verset. Petőfi írta... irtó szép!“

S a borítékokból hullanak a levelek, gyerekes ákombácommal írt sorok, lepréselt virágok, egy szarvasbogár, cukorka, csokoládészelet s egyéb fontos gyermek-kellék. Mindez a Mátyás király utcai általános iskolából származik.

Bejött hát az iskola és a „grund“ Péterke szobájába.

S a borítékokkal besurrant a szeretet és a gondoskodás is a gyermekek szívébe...

*

AMIKOR az ember még gyerekinget visel, a drága jó nagybácsik minduntalan mellének szegezik az örök sematikus kérdést:

— Mi leszel, ha megnősz?

S közben nikotinos ujjukkal megcsiklandozzák a melleidet.

— Kanász... — feleled durcásan. Persze. mert a kanászon kívül ember nincs a földkerekségen, aki olyan nagyot tud durrantani a szíjostorral. Aztán később már orvosnak készülsz, esetleg pilótának, mozdonyvezetőnek és bonvivánnak, vagy sorompókezelőnek, de a sintérkedés se utolsó dolog, mert sok a kutya és a kutyák okosak.

Nos hát, ez régen volt. Hanem a felnőttek között is akad olyan, aki most vén fejjel döbben rá, hogy pályát tévesztett, mert ő egészen más akart lenni, mint ami. S erre akkor jön rá, amikor négy deci rumot bevágott és egy parányi kis cukrászdában egyre hangosabban azt hajtogatja: „Én ellenőr vagyok...“ — „Én ellenőr vagyok...“ Én'ellenőr... va...“ jelezve, hogy órá nem vonatkozik a záróra, pedig bízisten, senki sem kérdezte tőle, hogy ő kicsoda? Aztán

körül néz, — lám senki nem esik hasra előtte — akkor bejelenti: „Én százados vagyok... Százados vagyok... Nem hiszik?“ Nem. S ha király lenne, törődik vele valaki? Igazolványt is mutat, de ez nem is igazolvány, hanem csak egy SZTK-recept. Akkor megint mondja, hogy ő ellenőr, egy „százados ellenőr! Ellenőrzős százados...“

Ilyen hazudós. Mert azt még véletlenül sem mondja, ez a harmincöt éves vénülő „gyerek“, hogy „Én ostoba vagyok... én ostoba vagyok...“ Nem mondja. Pedig az.

*

MAGAS, erős testalkatú. jól öltözött nő.

Arca barnás-lilás, és kétoldalt besüpped, mert hiányoznak a fogai. Haja fekete, fejét idegesen kapkodja ide-oda.

... És alkoholista.

— Én kérem hat gimnáziumot végeztem. A Notre Dame zárdában.

— Apácák nevelték?

Szemében csúfondáros gúny.

— Igen...

Akkor — hatodikos gimnazista korában — „törés állt be“ az életében. Makacs volt. „Nem szerettem, ha parancsolnak“ — mondja. Nem is tanult. Csak úgy élt máról-holnapra. Ma sem különben.

— Mélyérzésű ember vagyok...

Muskotályt ivott. Hátrább lépek.

— Szóval én egy mélyérzésű ember vagyok... Adjon egy cigit! Tüzet is kérek. Szóval kevés ilyen van a városban, mint én. Ajaj! Engem senki sem ért meg. Az uram például ütött. Mindig megvert. Én meg nem bírom a botrányt.

A szórakozóhelyeken botrányosan viselkedik.

— Szabó volt az uram. Tudja mennyit keresett? Négy-ötezret havonta. Három napot ittunk, három napot dolgozott, megint három napot ittunk, három napot ismét dolgozott.

„Ittunk, — dolgozott...“ Hm. A munkamegosztás sántít.

— Útáltam a varrást. Böködni túvel a posztót. Útálatos is, unalmas is. Nem szerettem.

— Mit szeret?

Felvillanyozódik.

— Mit? Hát főzni! Azt nagyon. De mosogatni már nem, ablakot pucolni, takarítani, azt sem nagyon.

— Végzett életében valami komolyabb munkát?

— Hogyne kérem... Először még negyvenkettőben doktor Szemere Gáspár textilnagykereskedőnél mint áruvizor. Aztán most 1951-ben is dolgoztam a bárni állami gazdaságban.

— Mit?

— Élelmiszerbeszerző voltam...

— És most mit csinál?

Nevet. A foghíjak feketéllenek szájában, szeme pedig összebb szűkül.

— Fekszem, dühöngök, piállok. Ezt csinálom. Ezt a hármat.

És megint nevet. Hogy miből él? Igen.

— Tudja, ... van egy ismerősöm, aki rövidesen elvesz feleségül, és...

Most én nevetek.

— Nem hiszi? Istenbizony elvesz. Jól keres. Kettő, kettő és félezer... Elég, nem? Szóval most azzal a férfival vagyok együtt.

Csuda szerencsés nő. Valahogy mindig a napsütötte oldalon andalgott a negyedik évtizedig. Kétszer dolgozott életében — egy-egy esztendeig összesen — s azontúl semmit. S az sem volt nehéz munka. Pénze pedig mindig volt. És van most is.

Így is lehet élni? Valószínű. Gyereknevelés? Rohanás az üzembe? A hivatalba? Az áruházi pult mögé? Szombati bevásárlások? Nagytakarítások? Ellátni férjet, gyereket?

Margot nem tudja, mi ez. Főzni szeret. Csak főzni.

Meg inni...

Zsong a város. Az emberek sétálnak. Mások rohannak haza a munkából. Ősz van. Bágyadt ősz.

Villon mester kései „Margot”ja pedig térdén általvetett lábbal ül, szájában lóg a cigaretta, fogatlan szája, mint sötét, feneketlen kút, szájaszéle szederjes, az alkohol pusztítja, tépi, ízekre szaggatja lassan-lassan... e fáradt, elfásult testet.

— Pszichológiával is foglalkoztam valamikor. Csak úgy magamnak. Saját részemre.

— Rájöttem, hogy az emberek aljasok, cinikusok, rongyok. Nem értenek meg engem.

Főáll. Elmerengve néz ki az utcára. S mintha maga fölött mondaná ki az ítéletet, így szól rekedten, komor arccal:

— És azt is tudom, hogy az emberek, az aljasok engem egyszer elsodor-
nak... Ez lesz az én sorsom.

„Margot” mondja, s nem más.

Bólintsak rá egy áment?

*

„...ÉS JÖVEND Jehova országa“

Hát így állunk a világ sorsával. Ez a huszonekét éves lány megjósolja, mikor „jövend Jehova országa“, amikor is „tökéletessé lesz téve a föld növényzete, amely már tartalmaz mérgező anyagot, hogy tőle elégjen az emberi szervezet és léssen örökké ifjú az ember...“

Nos, ez kissé bonyolult, de mindegy: a lány azt mondja, így lesz.

— És ezt én meg is érem. Lehet, hogy én már meg sem halok. Mert a hetedik világhatalom éppen most omlik össze, utána következik a nyolcadik — így ír erről Máté evangélista —, de a nyolcadik csak egyetlen óráig él és utána már Jehova országa következik és...

Beszél... beszél... idéz a bibliából, furcsa, fellengős hasonlatokat mond. Valami fojtogató ősi misztikum tölti meg a szoba levegőjét.

Kinyitom az ablakot. Szemerkél az őszi eső. Csinos diáklányok hangoskodnak csoportosan az utcán, a piac felől özönlik az asszonyok sokasága, meg-
rakódva szőlővel, csirkével, zöldséggel, autóoszlopok morajlása és sötétbarna füstje tolakszik fel a bérházak emeletes homlokzatára. Él, lüktet a város, él a mának s a holnapnak: az emberek dolgoznak, esznek, öltözködnek, politizálnak, beülnek a színházba, vásárolnak, újságot olvasnak, dühöngenek a meccsen, murcit isznak, gyűléseznek, bánkódnak és nevetnek, megszületnek és meghalnak, házasságot kötnek és boldogok vagy nem boldogok.

Ebben a szobában pedig egy huszonnégy éves lány — valósággal extázisban — fanatikus tanokat hirdet, teljesen elmaradva a való élettől. Az asztalon folyóiratok, kis brosúrák, penészillatú, sárgult lapok, gyűröttek. Egyiknek címe: „Örtorony“. Találomra belelapozok. Az egyik bekezdés így szól: „Miért nincs béke? Nem emberi kezek által, hanem Isten mindenhatósága által van letéve a világegyetemben való nyugalom alapja...“

Tehát a békét nem az emberiség, hanem a Mindenható teremti meg, majd egyszer, ha eljön Jehova országa. Hm...

Megnézem az „Örtorony“ című lap impresszumát: „Watch Tower Bible and Tract Society. 117. Adams Street Brooklyn 1. N. Y. USA.“ Itt szerkesztik ezt a népbútító, sötét, haladásellenes irodalmat. Ez a lap aztán bejárja a világot, néhány példánya illegálisan eljut hazánkba is, a „Jehova tanúi“ szekta tagjainak kezébe.

A „Jehova tanúi“ szekta még 1946 augusztus 10-én egy „világot átfogó“ kongresszust tartott Clevelandban (USA). A sportstadiont mintegy 67 ezer ember töltötte meg. A „Jehova tanúi“ előtt a Watch Tower Bible and Tract Society elnöke kihirdette a kongresszus határozatát is, amelynek utolsó pontja így szól: „... Az embereket szüntelenül Jehova Isten és egész Igéjéhez utasítjuk oly módon, hogy bibliai nevelő munkánkat nyilvánosan és házról-házra folytatjuk...“ A határozat eme pontját is igyekeznek aztán hűen végrehajtani a „Jehova tanúi“.

Komlón, Mohácson, Luzsokon, Csobokapusztán, Hetvehelyen, Sámondon, Hidason és Pécsen is felélénkült a szekta. Titkos találkahelyeken üléseztek, hirdették a mindenbe való beletörődést, a végtelen pacifizmust és a haladáselleneséget. Ez utóbbit különösképpen szigorúan vették. Hirdetik a szegénységbe való belenyugvást afféle „ahogy lesz, úgy lesz“ erkölcsi normához igazították életformájukat.

Bujtár György — lakik Pécs, Erzsébet utca 13. alatt. Valamikor építési vállalkozó volt. Alkalmazottakat is tartott, de hát Jehova bizonyára szemet hunyt Bujtár hittestvér buzgó anyagiasságán, miszerint inkább a földi javaknak szentelte életét, semminthogy megvárja „Jehova országának“ elérézését, amikor „lészen majd gazdagság a földön“. A „Jóreménység“-pénz is, — amelyet a fent említett városokban és községekben élő maroknyi jehovista csoportok összeadtak, szórén-szálán eltűnt, részben Bujtár, részben a pénztárosnő kezén. Ezért neheztelnek is a hívek, de hát Jehova megmondta, hogy végül is mindenbe bele kell nyugodniok a jámbor hittestvéreknek, tehát szó nem érheti a ház elejét. Bujtárnak különben is nagy tekintélye van a szektában. Az ő házában tartják az összejöveteleket, jelenleg is laknak nála vagy tizen, legközvetlenebb munkatársai.

Kolozsvári Laci is — mindössze 13 éves — beszívta magába a mételeyt fiatal fejjel, s most úgy jár-kelel a nagyvilágban, mint egy álomkóros. Pedig itt él közöttünk, azaz hogy nyolc órán át a porcelángyárban, de utána a nap többi tizenhat óráját a szekta légkörében tölti el, s ez meg is látszik rajta. Czerék-völgyben a 10 768 helyrajzi szám alatti házban lakik „hittestvérénél“. Keres a porcelángyárban 1 500 forintot.

— Olvasol valamit?

— Bibliát. Az jó.

— Színház, mozi?

— Voltam. Egyszer. A Csárdáskirálynőt néztem. — No hiszen!

— Táncolni jársz?

— Nem. Nem is tudok.

— És... a lányok? Tizennyolc éves vagy elvégre...

Elpirul.

— Csak, ha hittestvér. Akkor is bibliáról beszélgetünk...

Menthetetlen.

— A világ eseményeiről mit tudsz?

— Majd eljön Jehova országa. Az lesz nagy esemény — feleli egykedvűen és néz, bámul, nem is néz, hanem csak nyitva van a szeme, elmereng.

— És a szputnyik? Meg a pioneer? Tudod, amit a szovjetek, meg az amerikaiak lődöznek fel a világűrbe? Arról sem tudsz?

— De igen. Csakhogy...

Most töpreng, valami sántít a kérdésben, mert Jehova ugye mégiscsak ellene van ilyesminek, hogy az ember bátorságot vesz magának arra, hogy a világmindenség „örök“ rendjét megbolygassa... Viszont erre vonatkozó visszavágó érvet Laci nem olvasott az Órtoronyban, így aztán nehéz most a válasz.

— Ha a Holdban élnek emberek, akkor Jehova gondoskodik majd róluk is.

— Akkor Komlóra miért nem Jehovát küldtéték magatok helyett új „Jehova tanúi“ csoportot szervezni?

Laci hallgat. Az Órtoronyban erre vonatkozólag sem volt semmi érv. Csak az, hogy házról-házra járjanak bibliai nevelőmunkát végezni.

Lacinak teljesen ép az elméje. Semmi baja, egészséges legény, az üzemben eldolgozgat, havonta kétszer fölveszi a keresetét s este bibliát olvas. Csak azt a mérhetetlen sötétséget, amely teljesen elborítja az agyát, világnézetét, életformáját, — azt egyelőre nehéz lehámozni erről a fiatal fiúról. S nem egyedül van. Többen vannak, akiket megmérgezett a szekta, s lassan a haladás és a tudomány, a társadalmi rend ellenségeivé váltak.

...S amíg a Brooklyn 1. Adams Street 117. alatti főhadiszállásról idáig vezető szálakat el nem vágjuk, addig a „Jehova tanúi“ szekta szerencsétlen „hittestvérei“ mérhetetlen sötétségben várják „Jehova országának“ eljövetelét.

Ezeket a szálakat pedig, bizisten, elvágjuk!

Csiki Ottó

Kaland és halál

Egy bögre fekszik a bíróság asztalán. Egyszerű zománcbögre. Kopott is, használt is. Mégse tudja senki döbbenet nélkül nézni. Van a tárgyaknak könynyük — mondja Vergilius az Aeneasban — és elmúltukban megérintik a halandót... Igaz ez? Nem tudom, de vajon miért lábad könnybe annyi asszony szeme, mikor a bíró felmutatja. Az alján kávé nyom. A falához odaéigve, lesülve. Kívül füsttől árnyalt, s az alján egy diónyi fekete folt. Tűzben volt ez a bögre, tűzről és füstől tudna beszélni, de hallgat. Egyszerű tárgy, mely csak a gyermekek meséiben szólal meg, a valóságban nem. Hallgatott akkor is, amikor kilobbant alóla az első lángnyelv, s hallgatott akkor is, amikor a két parányi gyermek, az egyik három, a másik öt éves, segílyt kiáltott...

Hallgat most az a fekete ruhás asszony is, akié a bögre, — mikor azt kérdezték tőle, bűnös-e? Telt érzéki száját összezárja, zöld szemei azonban tágak, a bánattól-e vagy a félelemtől, csak ő tudná megmondani. Aztán lassan kigördül ebből a szempárból egy könnyecsepp, megvonaglik az arca, felnyílik a szája és sikolt. Én nem akartam, ó én nem vagyok hibás!

A terembe vad sugarakkal tűz be a nap. Kánikula van, de egy vászonruhás férfi, karján fekete gyászszalag, mégis, mintha fázna, úgy remeg. Ül a hallgatók első sorában, nem szól, könny nem jön a szeméből, de egész testét rázza a néma, könnytelen férfisírás. A fekete ruhás asszony férje. Az otthontól messze távol dolgozott, falazta a ház második emeletét, mikor táviratot kapott. Meredten állt és összefolytak előtte a sorok. Először nem értette mi történt.

Fél éve volt már ekkor távol. Hetenként járt haza a Balaton melléki faluba, s olyankor az asszony az állomáson várta, hozzásimult, beléje karolt és ő megcsókolta a két gyermeket. A gyermekek kacagva szaladtak előre, majszolva a csokoládét s neki úgy tele volt boldogsággal a szíve. Most már mindennek vége.

Van asszony, aki ha egyedül van is, csöndben neveli gyermekét, és várja a hét végét, mikor újra jön haza, a férje. Erzsi is ilyen volt, de azután megváltozott. Először nem is akarta, hogy menjen a Karcsi, ne hagyja őt itt egyedül, hiszen fiatalok még, rossz magányosan. S akkor Karcsi akarta, ő erősködött, hogy a nagyvárosban többet fog keresni, több jut a családnak, itthon a faluban nincs is mindig munka. Néhány hónapig úgy várta haza, mintha egy örökkévalóság telt volna el, mióta utoljára látta. Aztán, később... Egyre gyakrabban járt hozzá Sári. Sokszor nevetgéltek, érdekes dolgokról beszéltek, és Sári azt sugdozta, vannak még mások is a Karcsin kívül. Néha sétáltak is a nagy tó mentén, s ha rájuk nevetett egy férfi, Sári visszailleszt. Egyszer ő is elment Sárihoz. Egy göndörhajú, szomszéd falusi fiatalember is ott volt, aki olyan mulatságos dolgokat mesélt. Erzsi nevetett, a bor is oldotta a nyelvét. Nyolc óra tájban, már sötét volt, amikor betoppant Gáspár is, aki agglegény volt és Sári állandó hődelója. Erzsi indult. Nem ettem meg a gyerekeket, — mondta. Jancsi, a göndörhajú kedves fiú ránevetett: maradhatna még Erzsike. Most nem lehet — mondta Erzsi.

— Talán máskor?

— Talán, — mondta, és ő is mosolygott.

Már tavaszodott. Már nyíltak az orgonák, s a házak mentén bódító volt az illat. Jó volna találkozni vele, hisz abban még nincs semmi. Milyen kedves fiú, s finom. Karcsi — Karcsi nem ilyen beszédes, s a mozdulata is keményebb. Sári mondása jutott eszébe. Ő csak a malteros kanálhoz ért.

Két nap múlva újra találkoztak. Sétáltak, s Jancsi megfogta a kezét. Simogatta is. Erzsi érezte, hogy bizsereg a karja.

Mikor szombaton hazajött a férje, csak hideg vacsora volt. Vasárnap éjjel utazott vissza. Sári már reggel ott volt.

— Este gyere el hozzám, Jancsi is ott lesz.

Erzsi korán lefektette a gyerekeket. Betakarta és megcsókolta őket, aztán szaladt. Mikor hajnalban hazajött, bódult volt és fáradt, észre sem vette, hogy öcsikén nem volt takaró. Oda se nézett, csak ledobta magát az ágyra, s miközben a kitakart gyermek köhögött, ő a tükörben a nyakát nézte, fog-e ez még látszani a hét végén?

Nem látszott. Karcsi úgy érezte, ilyen szerelmes már régen volt az ő asszonya, s mily jó volt az üzemi konyha után az otthoni rántottcsirke. Erzsi még cso-

magolt is belőle az útra, de amikor búcsuzáskor az ágyban megcsókolta, a csók már nem a férjének szólt.

Jancsi egész héten nem jött. Sári a vállát vonogatta. Mit tudom én mi van vele? Lehet, hogy megunta. Eh, mit bánod, egyik férfi olyan mint a másik. Gyere sétálni.

Erzsi elrántotta magát. — Hagyj — mondta és sírni szeretett volna.

Másnap ő ment Sárihoz. Mit búsuljak, gondolta magában, talán ilyen is az élet, Sári okosabb, ő jobban tudja...

Május vége. Korán jött a nyár. Már voltak a Balaton partján. Két fiú melléjük szegődött, egyik úgy tizennyolc, a másik talán húszéves lehetett.

Mit akarunk ezekkel a taknyosokkal — súgta Erzsi.

Ugyan... — válaszolta Sári, olyan jópofák és kedvesek is. Két féldécit ittak, s utána Sáriékhoz mentek. Hoztak bort is. S míg kortyolták az italt, nagyokat nevettek. Észre sem vették, hogy múlik az idő. Már majdnem sötét volt a szobában, amikor Erzsi felugrott.

— Megyek. A gyerekeket le kell fektetni.

— Visszajössz utána?

— Jöjjetek?

— A két fiú egyszerre vágta rá, hogy gyere. Már tegeződtek.

Erzsi szaladt hazafelé. Nem tudta miért, Sanyi fekete hajára és kis bajuszára gondolt. Fiatal gyerek, de csinos.

Órá gondolt akkor is, amikor egykettőre ágyba rakta a gyerekeket. Még eszébe ötlött, jó volna a nagymamát áthívni. De mégsem. Elmondaná esetleg a férjének, hogy Sárinál volt, és mit lehessen tudni, még baj lenne belőle.

A rácsos kis ágyba tette mindkét gyereket. Innen mégsem tudnak oly hamar kimászni, gondolta. Amikor a nagyobbikat átölelte, egy kicsit megtántorodott. Csak nem ittam sokat — futott át rajta. Öcsike nem akarta elengedni.

— Anyu ne kelljen még lefeküdnöm. Mesélj valamit.

Erzsi ingerült lett.

— Gyerekeknek ágyban a helye. Aludni kell...

A tűz a tűzhelyen már alig pislogott. Hamar akart végezni. Rózsét dobott rá, s ahogy a magasba nyúltak a lángok, levette a karikát is, hogy hamarabb melegedjen. Beállította a bögrét. Szén volt a tűzön korábban, most az is égni kezdett.

Hamar forrt a kávé. Forró volt a bögre füle, amikor lekapta a tűzről.

— Itt egy kis kávé, igyátok meg— szólt és a dunyhára tette a bögrét. Nem vette észre, de hogy is figyelte rá, hogy a bögre aljára, mint emberi testre a pióca, egy kövér parázs tapadt.

Rohant Sárihoz.

— Soká jöttél. — Fogadták ott.

— Csak nem valami másik férfi? — és nevettek. Erzsi is nevetett, és egyszerre kiivott egy egész pohár bort.

Már nem gondolt a gyerekekre, másra gondolt már, s jóleső kábulat fogta el, amikor hozzásimult a férfi. Szinte égette a bőrét. Hogy is gondolt volna ő már arra, hogy amikor leoltották a lámpát, otthon, akkor kezdett világosodni. Otthon a bögre alján a parázs, elindult gyilkos útjára.

Tompa kábulatban érezte magán a férfi kezét, nagyon sokat ittam, gondolta és már szinte nem is emlékezett...

A két gyerek aludt. Átölelték egymást, mert így szerettek aludni, és mély álmukban nem látták a lángot.

Lantos Miklós: Dzsámi a kirakatban

Tillai Ernő: Kancsó és deszka

Eiter István: Szakkörben

Halász Rezső: Így kezdődött ...

Öcsike ébredt fel először, torkát fojtogatta valami, sűrű tejfehér füstben voltak...

— Anyuka — kiáltott rekedten, de az utolsó szótagnál már elfulladt a hangja. Csak hörgés jött a torkából s érezte, hogy visszafelé ömlik a száján az esti kávé...

Erzsi nem hallotta a félrevert harangok kongását sem. A részekek mély álmát aludta.

Mikor valóságos tömeg állt már körötte és rázták, akkor nyílt fel a szeme.

Az anyja volt felette, két szeméből patakzott a könny és kezén az ujjak, mint a karmok nyúltak a lánya felé. Megrázta.

— Mit tettél, te szerencsétlen! Megölted a gyermekeidet!

Erzsi még mindig részeg volt, jóformán semmit sem értett.

— Nem érdekel, hagyjatok aludni, — motyogta, és maga sem értette mit is jelentenek a szavai.

Felrántották. Egy vödör vizet öntöttek a nyakába.

Ekkor nyilalt rajta végig, először, úristen, mi történhetett? Amikor megcsörrent a kezén a bilincs, már majdnem józan volt. A bögre, a bögre, a bögre, lüktetett az agyában egyre ez a szó...

S most itt állnak valamennyien a bíróság előtt. Mint a színészek a függöny előtt, amely két gyermek felett örökre legördült.

Sári rángatózó arccal, — én nem tehetek semmiről, — mondja, — más is szórakozott.

A fiúk. — Miért ne csináltuk volna, — mondják. Asszonyok voltak, tudták mit akarnak.

S itt van Erzsi, a feketeruhás asszony, a vádlott. Mit érez most? Néha felsír, de általában nyugodt. Szinte apatikus. Én nem tehetek róla mondja és kezét ernyedten ejti az ölébe.

Egyedül marad. A férje tekintete komorlik. Vádol. És a hallgatók nem egy könnye mondatja: nem irgalmazhatunk.

Mikor kihirdeti a bíró az ítéletet, a három évi börtönt, szinte úgy érezni, nem is ez a legnagyobb büntetés. Majd azok a börtönbeli éjszakák, amikor először csendül a két halott gyermek sikolya a fülébe és aztán minden éjjel, visszatérően, makacsul.

Némán távozik a közönség a tárgyalásról. Mint egy temetésről. A lángoló napsütésben szinte torzan hat a sok barázdás arc, tört tekintet.

De az élet megy tovább.

És mikor az egyik asszony, aki hallgatta a tárgyalást, újra találkozik négyéves kislányával, kuszált vonalú arcán már megjelenik egy halvány mosoly.

Megfogja gyermeke kezét. Indulnak. Ahogy áthaladnak a forgalmas közúton, ujjai szinte görcsösen tapadnak a gyermekekre, mégis nagy szeretettel. A gyermek, mintha érezne valamit, közelebb bújik anyjához. Kék szeme csupa bizalom.

DOKUMENTUMOK

Egy kiadatlan Móricz-levél

Móricz Zsigmondot 1938 januárjában Kiss Gézának, a kákicsi papnak az Ormánságról szóló könyve csábította Baranyába. Az író ekkor több hetet töltött a megyében, s barangolása közben a pécsi Regnum Christianum Egyesület estjén számolt be azokról az élményeiről és tapasztalatairól, amelyeket az ormánsági egyke tanulmányozása során szerzett. Ugyanitt felolvasta „Egy akol, egy pásztor” című novelláját.

Alighogy Móricz Zsigmond visszatért a fővárosba, a pécsi Janus Pannonius Irodalmi Társaság vezetői körében felmerült az óhaj, hogy jó lenne, ha Móricz a Társaság valamelyik nyilvános ülésén is előadást tartana az egykéről. A felkérésre Móricz az alábbi levélben válaszolt. Az írógépen írt levelet Fischer Bélához, a Társaság elnökéhez intézte. (Eredetije jelenleg özv. Fischer Béláné tulajdonában van.)

Kedves Barátom,

nagy sajnálattal olvasom leveledet s úgy gondolom, egyelőre el is kellene hagyni az egyke-kérdést. Én nem vagyok politikus, nem vehetem kezembe az ügyet, az már eléggé meg van világítva, eléggé fel van tárva, s most is megjelent róla Hidvégi Jánosnak egy pompás könyve. A probléma már semmi kutatást, vagy népszerűsítést sem kíván. Megérett a dolog a cselekvésre s ez a kormányra tartozik.

De ha engem a Janus Pannonius hallani akar, bármikor szívesen állok rendelkezésre, máskor, vagy most.

Van most egy problémám, a magyar kertészet kérdése, melyet saját példámon tapasztaltam ki. A magyar kert épen olyan elhanyagolt állapotban van, néhány vidéket kivéve, ahol a kereskedelmi kertészet meggyökeresedett, mint az Ormányság. Elhanyagolt, sikertelen s terméketlen. Én most bolgárrendszerű kertművelésre tértem át ezen a tavaszon. Azért is maradt egyelőre abba a dunántúli utam, mert itt kell lennem a kertben. S nem lehet elmesélni micsoda lelki élmény s milyen különbség a tavalyi régifajta paraszt kertészet és a mostani kereskedelmi stílusú között.

Szóval erről szívesen tartok egy óras előadást, amikor akarjátok. Vagy egy későbbi időpontban pl. novellát is szívesen olvasok. Csak az a baj, hogy ma az emberek nem akarnak szépirodalmat, ma annyira túlfűtött a hangulat, hogy mindenki a „megoldást” várja. Az én kertészeti problémám ebbe a körbe tartozik, mert bizonyos irányt jelöl a magyar élet számára s valóban az Ormányságra is lehet reflektálni benne.

Szóval itt vagyok s várom a hívó szót: most ez az amit adhatok. Az előadásnak az az előnye is meg van, hogy nagyon derült, amellelt hogy nagyon komoly.

*A Méltóságos Asszonynak kézcsók jelentést kérve,
vagyok igaz szeretettel s tisztelettel*

barátod

Móricz Zs.

Leányfalu 1938. március 28.

A levél híven érzékelteti 1938 márciusának a hangulatát, azoknak a szörnyű napoknak az emlékét, amikor Hitler csapatai megszállták Ausztriát. „Ma az emberek nem akarnak szépirodalmat, ma annyira túlfűtött a hangulat, hogy mindenki a »megoldást« várja” — írja Móricz. Figyelemre méltó az is, amit Móricz az egyke-kérdéssel kapcsolatban az írói hivatásról mond. Az író feladata rámutatni a bajokra, feltárni azok eredetét, felrázni a nemzeti lelkiismeretet, — a cselekvés a politikusokra tartozik.

A levélnek a magyar kertészetre vonatkozó része új és más megvilágításba helyezi azt, amit Móricz Virág az „Apám regényé“-ben mond erről a kérdéstről. Móricz Virág azt írja, hogy a leányfalusi kertészkedéssel Móricz célja csupán az volt, hogy „ebből a kertből fogja kifizetni az irodalommal szerzett adósságait“, s hogy „majd nála felcseperednek azok a cserjék, dísznövények, évelő és nyári palánták, amelyek virágbaborítják Leányfalut.“ (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1954. 475. lap.)

Móricz levele szerint ennél sokkal többről volt szó! Országos programról, arról, hogy Móricz a maga kis kertjében, a saját példáján kidolgozza a Kertmagyarország megvalósításának programját. Éppen ez a levél világít rá arra, hogy Móricz nemcsak Leányfaluból akart virágzó üdülőhelyet varázsolni, hanem azt tartotta, hogy kertészeti problémája „bizonyos irányt jelöl a magyar élet számára“.

Abban igaza van Móricz Virágnak, hogy a leányfalusi kertészkedés is Móricz nagy kísérletei és kudarcai közé tartozott, hogy Móricz csalódott a saját kertjéhez fűzött reményeiben, s nem sikerült megvalósítania az országos tervet sem. De maga a terv, a Kertmagyarország gondolata olyan, amelyről ma is beszélnek és vitatkoznak... (t. t.)

Móricz Zsigmond levele Berze Nagy Jánoshoz

Berze Nagy János szellemi hagyatékának rendezése közben bukkant elő az alábbi, mindeddig ismeretlen Móricz-levél. Tulajdonképpen köszönő sorokat tartalmaz, tehát nincs benne szó „nagy“ dolgokról. A levél mégis figyelmet érdemel, mert rávilágít arra a lázas érdeklődésre, amely az íróban a népköltészet iránt élete utolsó éveiben is megvolt. Aki Móricz Zsigmondot ismeri, annak nem tűnik finomkodó udvariaskodásnak az a mondata, amely szerint alig várja, hogy éjjel, a napi szerkesztői munka befejeztével, gyönyörködhessek az új gyűjtemény anyagában. Az Ormánység emberei és problémái különösen sokat foglalkoztatták, bizonyára ez is fokozta kíváncsiságát Berze Nagy János műve iránt.

Azt azonban rosszul tudta, hogy a *Baranyai Magyar Néphagyományok* Berze Nagy János életének főműve: nem ismerhette a *Magyar Népmesetípusok* című hatalmas alkotást, hiszen ez csak tizenegy évvel a szerző halála után, 1957-ben látott napvilágot; nem ismerhette az *Égigérő Ja* című rendkívül érdekes és jelentős Berze Nagy-művet sem, mert — régebbi kultúrpolitikánk nem nagy dicsőségére — csak napjainkban kerülhetett végre sajtó alá, a baranyai TIT jóvoltából, miután hosszú évekig hevert a szerző íróasztalának fiókjában. Milyen sokat nyújthattak volna ezek a művek a magyar néprajz tudományának, egyben Móricz Zsigmondnak is, ha megírásuk után mindjárt megjelenhettek volna!

A Berze Nagy Jánosnak írt levelet Móricz Zsigmond a *Kelet Népe* borítékjában küldte, a következő címezéssel: *Dr. Berze Nagy János tanfelügyelő úrnak Pécs, Kir. Tanfelügyelőség.*

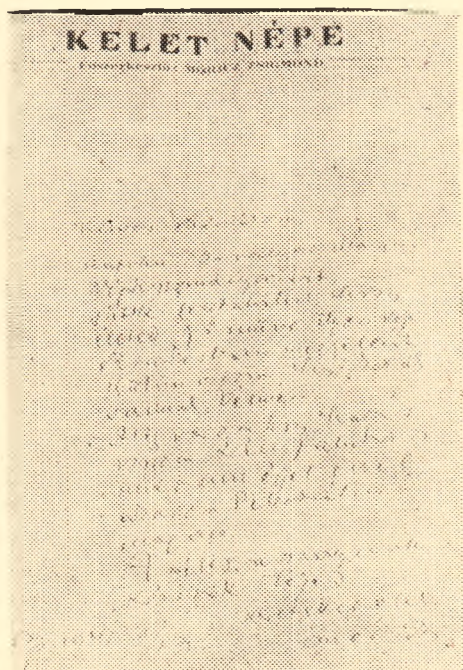
A *Kelet Népe* levélpapírján kézzel írt levél betű szerinti szövege a következő:

*Kedves Barátom,
kapván Baranyai Néphagyományaidat, — sietek gratulálni,
hogy életed főműve ilyen szép kiadásban megjelent. Külön öröm,
hogy kották vannak benne.
Alig várom, hogy haza vigyem Leányfaluba s már ma éjjel
ezzel akarom delectálni magam.
A mélt. asszonynak kézsók Téged*

*szeretettel ölel
Móricz Zs.*

(k. f.)

Bp. 1941. II. 13.

MŰVÉSZET

Debitzky István

Az 1958-as képzőművészeti kiállítások

Rendkívül gazdag volt Pécs 1958-as kiállítási programja. Képzőművészeink egyenként és csoportosan vonultak nyilvánosság elé, hogy számot adjanak munkásságukról. Örvendetes ez a nagy alkotókedv és örvendetes, hogy az idősebb művészek mellett nagy kedvvel vonultak fel a fiatalok is.

Mindez pozitívum sok más jó jelenség mellett, de vétenénk képzőművészeink és a képzőművészet ügye ellen, ha csak a pozitívumokról beszélünk, és elhallgatnánk a hibákat, amelyek — lévén nagy számú kiállításról szó — természetesen nagyobb mértékben jelentkeztek.

Vizsgáljuk tehát az eredményeket és hibákat. Nem valami konvencionális szemlélet e kettő szemlélete, hanem annak szem előtt tartása, hogy csak a két oldal együtt tárgyalása nyújt teljes értékű képet.

Mint már a bevezető sorokban is említettem, feltétlenül eredményképpen kell elkönyvelnünk a nagy alkotókedvet, melyhez hasonlót az elmúlt évek folyamán nem tapasztalhattunk, és ugyancsak eredmény a nyilvánosság ilyen mértékű igénylése is, habár ez egyes esetekben alapvető hibaforrássá válhat. Erről azonban később.

Tartalmi vonatkozásaikban a kiállított képek, az elmúlt évekhez viszonyítva nem sok újat nyújtanak. Képzőművészeink érdeklődése változatlanul a táj szépségei és a festői városrészletek felé irányul. A Mecsek természeti szépségei, a hegyre kapaszkodó pécsi utcák, a meleg színekben csillogó ódon épületek, épületcsoportok sok szép változatát láthattuk viszont a kiállítási paravánokon. Még azt is hozzá kell tennem, hogy képzőművészeink ezekről a témákról tiszta, csengő hangon beszélnek, képeiket átmelegíti a téma iránti szeretet, de ha kilépnek ebből, a számukra bűvös körből, akkor hangjuk sokat veszít meggyőző erejéből. Általános jelenség ez és éppen ezért válik a táj- és városkép festészet bizonyos mértékig öncélúvá, olyan speciális területté, mely a művész számára a semlegesség lehetőségét biztosítja anélkül, hogy hallgatni kényszerülne. Az általánosítás azonban nem jelenti azt, hogy nincsenek kivételek. Vannak, így Simon Béla, Erdősi András, Erdy Győző és Soltra Elemér többek között kivételt képeznek. Ők is szívesen fordítják tekintetüket a táj szépségeire, de emellett meglátják és ábrázolják a mindennapi élet kisebb-nagyobb eseményeit, alkotó, tevékenykedő embereit, általában a tájon belül lévő mindennapi életet, mely attól elválaszthatatlan.

Ez a jellemző egyoldalúság önkéntelenül is egy alapvető problémát vet fel: az élmény problémáját. Utaltam a művészi semlegesség tendenciájára a tartalmi

kérdésekben, de emellett feltétlenül lényeges tényező az egyoldalú témaválasztásban a mélyreható élményhiány is. Képzőművészeink kevés kivétellel városban élő emberek, akik mindennapi munkájuk mellett csak másodsorban alkotó művészek. Többnyire rajztanárok, hivatalnokok, vagy más munkakörben dolgozó emberek, akik csak saját, mindennapi életük, munkájuk területének élményeivel rendelkeznek. Vagyis elég szűk körben élik életüket, ahol a nagy távlatoknak csak részjegyeit érezhetik, láthatják. Nyaranta, szabadság idejük alatt, vagy egy-egy vasárnap kirándulnak a nagyobb távlatokat nyújtó üzemekbe, mezőgazdasági vidékekre, és az ott, így, kiránduló stílusban gyűjtött élményekből élnek az év hátralévő részében. Érthető, hogy az így szerzett élmény nem elég mély és éppen ezért nem ösztönözheti az alkotót mély tartalmi jegyekkel rendelkező alkotásokra. Viszont a művész tele van alkotó kedvvel, mely szabad utat kíván, és a legkézenfekvőbb téma felé nyúl és ez a környező, mindig jelen lévő táj- és városrészlet. Nem lennének igazságos festőink jelentős részéhez, ha elhallgatnám, hogy többen közülük a változó tájat festik és ábrázolási szándékuk nem tisztán esztetikai kielégülést szolgál, hanem az újnak, a változónak felismerését és tolmácsolását is.

A tények megállapítása egymagában csak félhasznot jelent, teljes csak akkor lesz a haszon, ha a megállapítások megoldással, vagy legalább is ilyen irányú javaslattal egészülnek ki. Az lenne a célravezető, ha neves művészeink minden évben két-három hónapot érdeklődési területüknek megfelelően üzemekben, vagy falun tölthetnének, függetlenül anyagi gondoktól, felmentve őket mindennapi munkájuk alól, hogy ezt a két-három hónapot együtt élhessék környezetükkel, érezvén annak minden rezdülését, kicsit és nagyot úgy, ahogy az életben van. Hogy mennyire szükséges lenne ez, mutatják a kiállított képek. A sok kiállított festmény közül egyetlen egy sem akadt, mely a mezőgazdaság, egyben társadalmunk legégetőbb kérdésével, a termelőszövetkezeti kérdéssel foglalkozott volna bármilyen formában, holott ma ennek a kérdésnek a problémája feszegeti a paraszti élet kereteit és ezen túlmenően ennek a kérdésnek a megoldása ma nemzeti érdek. Tudom, hogy ezt a kérdést festőművészeink éppen olyan jól ismerik, mint én — elméletileg, — de nem élték a gyakorlatát, nem érezték sokszor drámaian feszítő erejét és így érthető, hogy nem lép fel bennük az ábrázolás igénye. Ettől eltekintve, nehéz elhinni, hogy a pécsi három emeletes bérház második emeletén a két szoba, konyhás lakásban — az ott szerzett élmények alapján — vászonra lehetne vetni meggyőző erővel bármilyen, a mai paraszti étellel összefüggő témájú képet. Legalább ilyen mértékben áll ez az ipari étellel kapcsolatban. Itt nem a gépek hú ábrázolásáról, vagy figurális ábrázolási problémákról van szó, hanem annál sokkal többről, melynek az említett gépek, sőt még az ember is csak képkötő eleme. A mondanivalóról van szó, melynek alapja a mély élmény.

Van azonban egy, az élményt is megelőző, vagy éppen az élmények gazdag sorozatából kialakuló tényező is; a világnézet kérdése, mert alkotás és világnézet elválaszthatatlanok egymástól, egyet jelentenek. Azt írtam, hogy az élmények sorozatából kinőhet a világnézet, igen ez igaz, de mennyivel reálisabb alap a szilárd marxista világnézet a mi változó, egyre gazdagodó életünk élményanyagának megszerzésében és az alkotásokon való tükröződésében!

Így jutunk el, szinte valamennyi képzőművészetünk szempontjából lényeges kérdéshez, képzőművészeink világnézeti beállítottságához. Többen közülük marxisták, de a zöm csak a jóindulatú lojalitásig jutott el. Hogy eddig eljutott,

bizonyítja a nagy alkotókedv, a nagyszámú kiállítás, de ellenpontként ott áll ezekkel szemben a témaválasztás egysíkúsága. Ezeknek a művészeknek a jó-hiszemősége és jóindulata egy pillanatig sem kétséges, de ahhoz, hogy a mai életet ábrázoló, a holnapot is megcsillogtató alkotások szülessenek, egy lépéssel előbbre kell lépniök.

Ez a lépés nem mennyiségi, hanem minőségi eltávolodást jelent jelenlegi megrekedt helyzetükhöz viszonyítva és ennek következtében a maguk szűk körének részjegyeiből is meglátják, felismerik a nagy távlatokat, megérik a társadalmat formáló erők sodró áramlatát, meglátják azt a témát, mely amellelt, hogy esztetikailag igényes, tartalmi vonatkozásaiban a ma mindennapi embere számára vonzó, mert saját életét, kis és nagy problémáit ismeri fel a kompozícióba foglalt formákban, foltokban, vonalakban.

Elsősorban nem értelmi, hanem érzelmi vonatkozásokról van szó, lévén a művészetek uralkodó eleme az érzelem. Megérteni és átérezni korunk problémáit, élni a hatalmas átalakulás kimondhatatlan gazdag élményanyagát a magunk kisebb világában, országhatárokon, városhatárokon és otthon, munkahely határain belül. Ez a lényeg, itt kezdődik a témaválasztás és nem fordítva, ahogy nemegyszer a helytelen gyakorlatban tapasztalhattuk, mert az ún. „tematikus” képek eredete pontosan erre vezethető vissza.

A kiállított képanyag és ezen belül az emberábrázolás igénye egy újabb problémára mutat rá. Ez az alakrajz kérdése. Ezen a téren nagy a bizonytalanság és alig néhány festő, képzőművész nevét említhetném meg, akiknek erőssége az alakrajz, egyáltalán az emberábrázolás. Ezen a téren is segítségre van szükség. Lehetőséget kell biztosítani képzőművészeinknek folyamatos alaktanulmányokra, mert egyrészt nagyon régen foglalkozott alakrajzi tanulmányokkal. Számára az emberábrázolás csak ruha, ábrázolás és semmi több. Ha azt kívánjuk képzőművészeinktől, hogy a mai életet ábrázolják sokoldalú gazdagságával, akkor elengedhetetlen az emberábrázolás elmélyült ismerete.

Ennyit a tartalmi vonatkozásokról. Formailag a kiállítások sokkal változatosabb képet nyújtottak. A naturalizmustól az absztraktig terjed a skála, a kettő között pedig elég változatosan jelentkezik az impresszionizmus. Igazságtalanok lennének azonban képzőművészeinkkel szemben, ha nem látnánk meg a realista törekvéseket.

Az 1958-as kiállításokon elég nagy teret kapott az absztrakt ábrázolás. Vita folyik afölött, hogy van e létjogosultsága. Szerintem mindaddig, míg mint becsületes törekvés jelentkezik, útkeresés a kifejezés érdekében, addig nem kifogásolhatjuk szórványos feltűnését, de semmi esetre sem lehet cél, mert idegen a mi társadalmunktól és azok az érvek, amelyekkel védelmek, erőltetettek, mesterségesek, hiszen azok a formák, amelyeket a technika fejlődése hozott magával, nem igénylik törvényszerűen az absztrakt kifejezési formát. Az absztraktnak is nagyon széles a skálája és azt is meg kell állapítanunk, hogy pécsi képviselői nem szakadtak el teljesen a tárgyi valóságtól, nem egy esetben éppen csakhogy átlépték a dekorativizmus határait, az absztrakt javára.

A cél csak egy lehet, a szocialista realista ábrázolás megteremtése, mely nem jelent sablont, nem jelent egysíkúságot a formákban, a kifejezésben, mert minden művész hozzáadhatja saját művészi egyéniségét és a szocialista realizmuson belül is lehetséges, az egyéniségek gazdagsága következtében egy széles és mély skála. Fontos ennek a kérdésnek a rögzítése, mert képzőművészetünknek együtt kell fejlődnie társadalmunkkal, attól nem maradhat le, sőt a kívánatos

éppen az, hogy egy lépéssel meg is előzze és jelezze a következő lépést az előbbrejutásban.

A különböző irányzatok előtérbe hoznak egy nagyon fontos kérdést, a közérthetőség kérdését, mely az előbb leírtakkal szorosan összefügg. Ha a művész társadalmát akarja szolgálni, akkor ezt a kérdést nem lehet mellőzni. Hatalmas tömegeket emel fel társadalmunk az évszázados mélységből, új kiállítási, irodalmi, színházi közönség formálódik és a művészeknek első rendű kötelességük minden erejükkel, tudásukkal, tehetségükkel ennek az önhibáján kívül mélységben fogant tömegnek a felemelése. Ennek a szándékát Pécs és a megye képzőművészei részéről egy pillanatig sem vonom kétségbe. A hiba nem a szándékban van, hanem a már előbb leírt okokban, éppen ezért a meglévő jószándékot sürgősen jószándékú tettekkel kell változtatni.

Az évek folyamán megszokott tradicionális őszi tárlat ebben az évben elmaradt. Nem ismerem okát, de feltételezem, hogy a nyilvánosság igénye egyesek részéről volt oka elsősorban, amire ilyen mértékben nem adott volna lehetőséget egy kollektív kiállítás. Ez azonban hibák forrása is lehet, miként bevezetőmben megállapítottam. Míg egy jól válogatott anyagú reprezentatív őszi tárlat a lehetőségekhez mérten a képzőművészek legjobb alkotásainak bemutatására ad lehetőséget, addig a sok egyéni és kiscsoportos kiállítás eleve kizárja a túlzottan igényes válogatást, ennek eredményeképpen nem egyszer gyengébb alkotások is bemutatásra kerülnek a valóban igényes alkotások mellett. Arról azonban vitatkozni lehet, hogy ez-e a helyesebb, vagy amaz. Az egyéni kiállítások gyengébb-jobb anyaga átfogóbb képet ad a kiállításról, viszont egy nagy kollektív, reprezentatív kiállítás átfogóbb képet ad egy terület képzőművészetéről és a minőségi szempontokat fokozottan szem előtt lehet tartani. Véleményem szerint a nyilvánosság magas színvonalú igényt támaszt a kiállítottakkal szemben és a kiállító képzőművészek érdeke is azt kívánja, hogy csak egy bizonyos színvonal felett állítsanak ki képeket, alkotásokat, s ha ennek a lehetőségét csak a nagy, kollektív kiállítás biztosítja, akkor csökkentésük a kiskiállítások számát és közös nagy kiállításokon, tavaszi és őszi tárlatokon mutassák be munkásságuk eredményének legjavát.

Jó és biztató jelként kell tudomásul venni, hogy felnövöben van az utánpótlás, szép számmal jelentkeznek a fiatalok. Ez azonban csak egyik oldala a dolognak, van egy másik is és ez nagyon lényeges: milyen a felkészültségük, milyen értékeket csillogtatnak meg pl. a „Tizenkilencek“ kiállításán?! Őszintén meg kell írni, hogy a fiatalok ezen a kiállításon nem csillogtatták tudásukat. Kiállított munkáikat szürkeség, bátortalanság jellemezte. Aprólékosan kidolgozott kisméretű rajzok, kisméretű festmények, nélkülözve a bátor kezdeményezést, a fiatalos lendületet, az elánt, amelyet jogosan megkövetelhetünk ifjainktól, hiszen soha ennyi szeretettel, segítő szándékkal nem állt még társadalom az ifjúság mellett, mint ma és ebben az országban még soha nem nyíltak ilyen biztató távlatok az ifjúság előtt, mint a most épülő szocialista társadalmunkban. Éppen ezért meglepő a bátortalanság és nem egy esetben maradiság, mellyel kiállításukon találkozhattunk. Fiataljainknak sokat, nagyon sokat kell még tanulniuk. El kell mélyülniük a rajzban, a szakma manuális vonatkozásaiban. Nagyon sokat tanulhatnak Benczur Gyulától, az ő nyomdokain haladó Karlovicsky Bertalantól, vagy Lotz Károlytól, Székely Bertalantól, akár a ma élő és alkotó Barcsaytól. Ezek a művészek tehetségükön messze túlmenően tudósai voltak a festészetnek, rajznak. Ennek útja azonban hosszú. Kitartó, elmélyült munkát

kíván és odaadó művészetszeretetet. Az idősebb művészek pedig segítsék a fiatalokat, mert ellenkező esetben ezek a jószándékú fiatalok megrekednek a kezdet kezdetén, és ennek károsultjai nemcsak ők lesznek, hanem a társadalom is, melynek érdeke, hogy minden tehetséget kiműveljünk.

Az elmélyült tanulmányokkal kapcsolatban nemcsak a fiatalokat kell megemlíteni, hanem az idősebb nemzedéket is. A kiállítások azt mutatják, hogy a továbbjutást számukra is az elmélyült tanulmányok biztosítják. Ne akarjanak minden esetben képigényű képeket festeni, hanem egy-egy képigényű alkotásukat sok-sok elmélyült, a részleteket is alaposan felmérő tanulmány előzze meg. Többen, akik úgy érzik, hogy megrekedtek és egyhelyben topognak, így juthatnak előre, ami — tudom — legfőbb vágyuk.

Szándékosan nem analizáltam egy-egy kiállítást, ezt elvégezte a napi sajtó. Írásomnak sem ez volt a célja, inkább arra törekedtem, hogy a kiállítások tapasztalatai alapján néhány elvi megállapítást rögzítsek, a lehetőségekhez mérten rámutatva adott esetekben a megoldás lehetőségeire is.

Hiszem, hogy jelen jószándékú írásomat szívesen fogadják megyénk, városunk képzőművészei s ha elgondolkoznak a leírtakon és ki-ki egy kicsit is magára ismer, már elértem céloimat és hiszem, hogy a következő esztendő, ha mennyiségileg kevesebbet nyújt is a képzőművészeti alkotások terén, amit ad, az elmélyültebb, a mai életet jobban tükröző alkotások formájában jelentkezik és éppen ezért jobban szolgálja célját, a társadalom fejlődésének elősegítését.

Székely Júlia

Bartók pedagógiai módszere

Bartók tanítási és nevelési módszere ugyanegy volt: a példaadás. Tanításában az előjátszás, nevelésében az igazi, emberi magatartás.

Mielőtt tehát oktatási módszerének ismertetésére rátérnénk, néhány szót kell szólni arról a nevelő hatásról, melyet — tán akaratán kívül — gyakorolt tanítványaira, s mindazokra, akik közelébe kerültek. A nyugodt, derült fölény, mikor korának hatalmasaival, illetve hatalmaskodóival szemben állt, a gyöngéd, figyelmes, áldozatkész szeretet, mellyel az elnyomottakat és szegényeket tüntette ki, soha el nem feledhető követendő példaként áll mindazok előtt, akik ezt látták és megfigyelhették nála.

Politikai magatartása, az erőszak és igazságtalansággal szembeni kemény, kérlelhetetlen visszautasítása annyira közismert, hogy erről ehelyütt csak azért kell említést tennünk, mert ez is hatalmas nevelőhatást gyakorolt tanítványaira. Ezek között nem volt és nem is lehetett egy sem, aki később a fasiszta rendszer kiszolgálójává vált volna.

Bartók gyűlölte a háborút. Egy alkalommal, az olasz—abesszin háborúval kapcsolatban ezt mondta:

— Ennek a háborúnak egyetlen heti költségvetéséből fel lehetne dolgozni Magyarország folklóréját. Amibe pedig ez az egész háború kerül, abból öt világ-rész népzene-anyagát lehetne összegyűjteni és rendszerbe foglalni.

Bartók nem sokat beszélt. Inkább cselekedett. Megmutatta, hogyan viselkedik, hogyan él, és miként cselekszik az igaz ember. E példamutatás erejével nem mérkőzhet meg a legékesebben szóló magyarázat sem. Nincs az a pedagógus-

lángész, aki katedráról, szavak segítségével hatásosabban, eredményesebben tudná tanítani azt, amit Bartók saját életének példájával hirdetett.

Tanításának módszere szintén nem a beszéd volt, hanem az előjátzás. Kevés magyarázattal, inkább sok bemutató zongorázással igyekezett növendékeit rávezetni a helyes útra, a különböző stíluskövetelmények felismerésére, a hangvételre, tempóra, dinamikai és agogikai hangsúlyokra, formai felépítésre, belső mondanivaló átérzésére és tolmácsolására.

Bartók kizárólag zongorafőtanszakot tanított a Zeneművészeti Főiskolán. Zeneszerzéstant soha. Mégis, aki zongorázni tanult tőle, az annyit tudott meg zenéről, zeneszerzésről, a nagy zeneszerzők lelkivilágáról és műhelytitkairól, mintha a zeneszerzés főtanszak hallgatója lett volna. És mindezt nem annyira magyarázattal, beszéddel, szóbeli felelettel, inkább rendkívülien szuggesztív zongorázással, előjátzással érte el.

Kevés tanítványa volt. Egyidőben körülbelül nyolc-tíz. Az éveleji felvételi vizsgákon egynél, kettőnél több új növendéket nem vett föl. E néhány tanítványával rendkívül alaposan, lelkiismeretesen, sokat foglalkozott. A Zeneművészeti Főiskola zongorafőtanszakának többi tanárához egyidőben olykor 30—40 növendék járt, ezek mindegyikére alig jutott 10—20 percnél több egy órán. Bartók nyolc-tíz tanítványával egyenként félóránál kevesebbet sohasem foglalkozott, de igen gyakran előfordult, hogy egy növendékre egyszerre másfél óra jutott, függetlenül attól, hogy az illető vizsgára, vagy növendékhangversenyre készült-e vagy sem. A zeneakadémiai hivatalos órarend szerint délután háromtól hatig tartott volna a tanítási ideje, de Bartók olykor még félkilenckor is ott volt a második emeleti tizennégyes tanteremben, hogy egy-egy hallgatóval újból és újból átvegye az órára hozott anyagot.

Ült az íróasztalnál, vagy a második zongoránál, hallgatta a tanítvány játékát, vagy maga játszotta el egészben, részletekben az órára hozott zongoraművet.

Tanításában nagyrészt ugyanazok a motívumok lehettek fel, mint alkotóművészetében, tudományos munkásságában, s előadóművészetében. A dinamikus forma, a széles ívben történő összefoglalás, ahogy egy művet lassú emelkedéssel vitet súlypontja felé, hogy aztán saját súlyánál fogva engedje vissza, mindez teljesen bartóki volt előadóművészetében, tanításában és alkotóművészetében egyaránt. Soha nem ismételtetett egy motívumot ugyanúgy, mint ahogyan az első jelentkezésekor mutatkozott, még ha a mű szerzője nem is írt elő változtatást az ismétlésnél. Ahányszor egy műben egy dallam, vagy motívum előfordult, mindig másként és másként kellett játszani, persze nem ötletszerűen, hanem oly módon, hogy ez a különbözőféleség elősegítse a mű formai felépítését. Az ő tanításában világos, áttetsző lett minden kompozíció, ugyanaz a fény világította meg, amelyben saját művei is ragyognak, ugyanaz a kiélezett ritmika, lökötő dinamizmus. Mások műveit is vastraverzekre építette fel, s ezt követelte tanítványaitól is.

„A megformálás az igazi tehetség erőpróbája“ — írta Bartók. A zongorórákon ezt sohasem mondta, de tanította és belénevelte tanítványaiba ezt az elvet. A kottákba sokat jegyzett be, még saját művei tanításánál is. E bejegyzésekben mindenütt az a szándék mutatkozik meg, hogy az előadó számára megkönnyítse, lehető legegyszerűbbé tegye a megformálás problémájának megoldását. Ennek érdekében nem egyszer még saját, kinyomtatott művein is végzett kisebb-nagyobb változtatásokat, nem csupán az előadási jeleknél, hanem olykor még magán a kompozíción is.

Azt is megtette, hogy az általa átnézett, s előadási jelekkel ellátott idegen művek, például Bach fűgák, vagy Beethoven szonáták kottáiban is megváltoztatta saját előadási jeleit, melyek annak idején az ő munkája révén kerültek bele a kiadványba. A kiadvány megjelenése és a bejegyzések között persze sok idő telt el, ezalatt talán felfogása is változott, de az előadási jelek megváltoztatásának főoka mégis inkább a tanítvány képességeihez és természetadta tulajdonosságaihoz való pedagógiai szempontok szerint történő alkalmazkodás volt.

A tanítás menete. Ha a tanítvány először hozott órára egy művet, azt íróasztalnál ülve, megszakítás nélkül hallgatta végig, kezében a kottával, melybe bejegyzéseit írta. Csupán olyankor szakította félbe a tanítványt, ha az betanulási (olvasási, vagy ritmus) hibákat ejtett az első alkalommal órára hozott zongoradarabban. Ilyenkor azonnal kopogott ceruzájával az íróasztalon, félbeszakított, figyelmeztetett a tévedésre. Miután végighallgatta a darabot, fölkel a zongorától s leült a második zongorához. Nem szólt egyetlen szót sem, teljes tanácstalanságban hagyva a növendéket, vajon jó volt-e, vagy rossz, amit az művelt. A második zongoránál aztán maga is végigjátszotta ugyanazt a művet, rendszerint kotta nélkül. Növendékére bízta, milyen következtetéseket von az le a maga számára a kétféle előadásmódból. Magyarázatot nem fűzött előadásához. Legközelebbi órán aztán kiderült, mennyit tanult a növendék Bartók előjátszásából. Rendszerint nem eleget. Ekkor már nem hallgatta végig a növendéket megállítás nélkül, nem is ült az íróasztalhoz, hanem ottmaradt a másik zongoránál. Minden helytelen hangfelvételnél megállított, javított, ismét és ismét újrajátszattott, újból és újból megmutatta, hogyan kell az egyes részleteket értelmezni, és tolmácsolni. Mindezt komolyan, mosoly nélkül s igen kevés beszéddel tette.

Különösen a ritmusra volt rendkívül kényes. Ritmus és hangsúly, e kettőben nyilatkozott meg a jellegzetes bartóki zongorázás. Egyetlen hangsúly miatt nem volt rest olykor tizenöt-szor, hússzor is felállítani növendékét a zongorától. Először megmutatta az általa elképzelt hangsúlyt a második zongoránál. Aztán, ha nem sikerült pontosan átvenni tőle a hangot, felállt, az első zongorához ment át, s ott játszotta elő ugyanazt, hogy még a két zongora közötti hangsínkülönbség is eltűnjék. De még ekkor sem elégítette ki a visszahallgatott hangszín, a tanítványnak ismét és ismét fel kellett állnia a zongorától, átadni neki a helyet, hogy Bartók ismét és ismét megmutathassa ugyanazt a hangsúlyelképzelést vagy ritmikai képletet. Előfordult, hogy hirtelen mozdulattal levette a növendék kezét a zongoráról, így adva tudomására, hogy rossz úton jár, kezdje újra, ez még mindig nem az igazi, még mindig nem a leghelyesebb megoldás. Emberi fül szinte már alig hallhatta a két tónus közötti különbséget, de ő még mindig nem volt megelégedve. A növendék türelme fogyott, az övé nem. Még idegesnek sem látszott, amiért ennyi időt kell elvesztegetnie csekélységekre. Sőt úgy tűnt, mint ha örömét lelné ebben a kísérletező munkában. Arkifejezése is olyan volt, mint a lombik fölött hajló tudósé, aki várja, lesi a kísérletezés eredményét. Hogy a lombik közben esetleg felrobban? Nincs tudós, aki ezt a kockázatot ne vállalná.

Ez az aprólékos munka Bartók zongoratanításának kisebbik része volt. A tanítás igazi nagy jelentősége nála a *formaképzés*, a formaérzék nevelése, a megformálási képesség fejlesztése volt. Aki egyszer megtanult Bartóktól egy Beethoven szonátát, az megtanulta azt is, mi a művészi forma. Az akár szobrot is faraghatott, házat építhetett, vagy drámát írhatott volna, a megformálás ismerete, a felépítés, a konstrukció tisztelete vérvé vált. A részletek, a ritmikai felületek, a tisztázatlan hangsúlyok, a részlethibák kiküszöbölése után került

erre sor. Úgy megragadni egy zeneművet, hogy az értelmet, feszültséget kapjon, hogy az első taktus intonálása már magában hordja a zárótaktusok jelentőségét, egyben máris előkészítve azokat, s az első taktustól az utolsóig minden szerves összefüggésben legyen egymással; üstökön ragadni a mű lényegét, s az egész kompozíciót egyetlen kerek egészbe foglalni; ez volt a legfőbb feladat.

Amily aprólékosan csiszolta a ritmikai, vagy hangsúlyhibákat, olykor szinte a kicsinyesség látszatát keltve, annyira nagyvonalú volt megformálási követelményeiben. Hogy e megformálásban mily nagy szerepet játszott a részletek előzetes kicsiszolása, az csak később tűnt ki, midőn a mű már kezdett a növendék keze alatt is formailag kialakulni.

„*Technika.*“ Az előzetes aprólékos csiszoló munka sohasem volt technikai természetű. Félreütések, rosszul kigyakorolt futamok, ügyetlen oktávfogások nem tartoztak azok közé a hibák közé, melyeknek kijavítására Bartók sok időt vesztegetett volna. Kigyakorlja-e ezeket a növendék, vagy sem, az ő dolga volt. Nem Bartók Béla feladata technikai trükkökre tanítani zongorázókat, arra, hogy miként lehet egyes akkordokat könnyebben fogni, vagy hogy milyen csuklómozgás szükséges a gyors oktávmenetekhez. Még a billentés módszere is a tanuló magánügye maradt. Skálák, ujjgyakorlatok a tanuló külön műhelyében készültek, a tizenégyes tanterembeli közös műhely magasabbrendű zenei-eszmei feladatok megoldásának adott helyet. Bartók nemigen kérdezte a növendékektől, skálázik-e, ujjgyakorlatozik-e odahaza, vagy sem, de feltételezte, hogy igen, hiszen a szükséges technikai segédeszközök nélkül, melyeket a tanuló irányítás nélkül is megszerezhetett magának, nehezen boldogulhatott volna a zeneirodalom zongoraműveiben, ahol már szüksége volt a felső irányításra is.

Ha a skálákat és ujjgyakorlatokat nem is ellenőrizte Bartók, annál gyakrabban kérdezte például azt, hogy az egyes szólamot, motívumot, — ha a növendék a szóbanforgó zongoradarabot meghangszerelné. — milyen hangszernek adná? Hangszerekről és hangszercsoportokról sokkal több szó esett, mint csuklóról, ízületekről, ujjakról, technikafejlesztő gyakorlatokról.

Mire egy zongoradarab abba a stádiumba került, hogy Bartók e kijelentéssel: „Rendben van, el lehet tenni“ ideiglenesen befejezett munkának tekintette, a növendék már nemcsak a művet, de az illető zeneszerző korát, stílusát, munkásságának lényegét is megismerte.

Néhány példa Bartók stíluskövetelményeiből

A stíluskövetelmények természetesen nemcsak koronként, de zeneszerzőnként is változtak. Egymáshoz korban közeleső zeneszerzőket nehezebb stílusbelileg megkülönböztetni, mint azokat, akiket évtizedek, vagy századok választanak el egymástól. Különbséget kellett tenni minden zeneszerző között a zeneművek interpretálásánál. (Például Bach, kortársai és fiai, vagy Liszt és Chopin, Couprin és Rameau, stb. Olykor árnyalati különbségek voltak csak, de ezek megvoltak, s kifejezésre is kellett őket juttatni.)

Bach műveinek tanítása közben Bartók igen gyakran figyelmeztetett arra, hogy e zongoradarabok kisebbik részét cembalóra, nagyobbik részét orgonára kell elképzelni. Az orgona-elképzelés azért volt hangsúlyozottabban fontos, mivel Bach maga is, mint előadóművész, elsősorban organista volt. Zongoraműveit tehát, — még a „Wohltemperiertes Klavier“ preludiumait és fúgáit is — nem annyira zongoraszerűen, crescendók és decrescendók hullámai között kellett játszani, hanem szigorú, zárt szögletekkel, regiszteres felépítésben. Minden

szólam más hangszínenben jelentkezzék, s élje a maga külön, önálló regiszter-életét, erősítés és halkítás nélkül, végig ugyanabban a hangerősségben, hiszen az orgonán sem lehetett egy regiszteren belül hangszínt változtatni. Bach-műnél a hangsúly inkább agogikai, mint dinamikai lehet, mivel az orgonán is csak az agogikai hangsúly valósítható meg, a dinamikai nem. Bach zongoradarabjainak nem szabad pasztellszerűen összemósódnia soha, pasztikusan kell kidomborodnia minden egyes színnek, szólamnak az egész kompozíció egységbefoglalásánál. Sokkal tisztábbá vált így a Bach-mű, mintha a crescendók és diminuendók hullámvölgyei és hegyei között játszott volna azt a zongorista. A szigorú paszticitást, színek és vonalak félreérthetetlen tisztaságát azzal is biztosítani kívánta Bartók, hogy a pedál használatát a minimumra redukáltatta. „Bach zongoradarabjainál csak végszükség esetében szabad pedálozni“, — mondta.

Mozart zongoraműveinek tanításánál gondosan ellenőrizte, vajon tisztában van-e a növendék Mozart zenekari műveinek hangszerelési szabályaival. Tudnia kellett, melyik szólamot adta volna Mozart a vonósoknak, melyiket a fűfűvőknek, stb., ha történetesen nem zongoraszonátát, hanem szimfóniát írt volna a szóban forgó műből. A hangszerelési problémák tisztázása aztán lényegesen megkönnyítette a mű előadásának feladatát. Mozart műveinél figyelmeztetett a rokkó festményekre, azok napsütéses színeire. A fortékat éles napsütéshez, a pianokat pedig ahhoz az árnyékhoz hasonlította, mely erős napsütés idején borul a tárgyakra, s élőlényekre. Viszonylag sötétebb színűk van a tárgyakkal napsütéskor árnyékban, mint napsütés és árnyék nélkül. Ilyen a mozarti forte és piano; harsogó, napsütéses forte és alig látható (hallható), finom, árnyékos piano.

Beethoven műveit Bartók úgy játszotta, mint soha senki más. Nem egy hazai és külföldi zenekritikus megírta róla, hogy a világ legjobb Beethoven-játékosa. A kettejük közötti mély lelki rokonság Bartók Beethoven-zongorázásában feltűnőbben mutatkozott meg, mint műveiben, melyekben csak a szakember ismeri fel e rokon vonásokat. Beethoven zongoraműveinek birodalmában Bartók úgy járt-kelt, mint az atyai házban. Ez az ő személyes öröksége volt, neki itt jogai voltak, akár össze is törhetett volna itt mindent. De persze nem ezt tette, ellenkezőleg, inkább kínos gonddal ügyelt arra, hogy minden épségben a helyén maradjon. A legszigorúbb követelményeket Beethoven műveinél támasztotta tanítványaival szemben. Hónapokig tartó munkát jelentett egy-egy szonáta megtanulása, nehéz volt egy Beethoven szonátát úgy órára hozni, hogy Bartók végül is kimondja rá a boldogító „rendben van“-t. Nem csupán nemzeti, de általános zenetörténeti veszteség, hogy egyetlen hanglemezgyárnak, rádióállomásnak nem jutott eszébe soha megörökíteni az utókor számára Bartók Beethoven-játékát. Így e Beethoven-interpretálás meghal azokkal, akik emlékeznek rá.

Chopin, mint Bartók mondotta, nem volt zenekari komponista, ő mindenestől a zongoráé volt. Ennek ellenére, majdnem minden Chopin-etűd tanítása alkalmából hangszerhasonlatot alkalmazott. A cisz moll etűdöt például gordonka-etűdnek nevezte, az asz dur etűdöt hárfá-etűdnek, az e moll etűd közép-résznél pedig szintén a gordonkát idézte. A g moll balladát úgy kellett felépíteni, mint egy drámát, fegyelmezetten ügyelve arra, hogy az egyes lírai részeket bele ne fulladjanak az előadó érzélgésébe, magánérzelmeibe. Még a drámai kitérésre is féket kellett tenni. Bartók tehát még a romantikus zeneszerzők műveinél is megkövetelte az előadótól a szigorú formaépítést, a klasszikus műveknél elengedhetetlen önfegyelmet, önuralmat, interpretálói alázatot.

„A zeneszerző érzéseiről van szó, nem az előadóiról“ — hangzott a figyelemztetése, ha a növendék túlságosan ellágyult egy-egy romantikus kompozíció érzélgésre alkalmas részletén.

Liszt zongoraműveit nagyon szerette. De nem virtuóz darabjait. A rap-szódiák közül soha nem adott föl egyet sem, s az átiratokkal sem szívesen foglalkozott. Egy Paganini—Liszt etüd-átíratra egyszer ezt mondta:

„Annyi fáradságba kerül megtanulása, mint a legnehezebb sport. Kevesebb idő kellene a pilótavizsgához, mint ennek az egyetlen etüdnek hibátlan megtanulásához.“

Ellenben Liszt legmélyebb, legnemesebb, legforradalmibb műveit különös gondal és szeretettel játszotta, tanította és adta fel: Az „Annés de pelerinage“ című négykötetes ciklust, a „Weinen klagen“-t, h moll balladát, h moll szonátát, stb. Liszt és Chopin kortársak voltak, a romantika forradalmárai, s egymáshoz hasonlóak abban is, hogy a zongora nagymesterei voltak mindketten. Mégis nagy különbséget tett Bartók Chopin és Liszt műveinek felfogásában, interpretálásában, tanításában. Ennek részletezésére nincs helyünk, de egyik leglényegesebb különbség tán az volt, hogy Liszt műveinél több szabadságot engedett a tanítványnak, mint Chopin zongoradarabjainál. Mind a drámai, mind a lírai részleteknél kissé lazítani engedte az önuralom fékjét. Itt már valamivel többet vihetett bele a műbe a növendék „saját érzéseiből“, talán, mert saját érzései közelebb álltak Liszthez, mint Chopinhoz.

Debussy műveinél el kellett felejteni, amit a növendék Bachnál és Mozartnál tanult. Itt éppen az ellenkezőjéről volt szó. Sok pedál, sok apró crescendo és diminuendo, egymásbefolyó színek, hangulatok, özszemosódó, pasztellszínű szólamok, fojtott hangsúlyok, hirtelen a semmiből felbukkanó témák, témátöredékek, melyek aztán lebuknak egy homályos, titokzatos pedálgödörbe. Impreszszionizmus. A mozarti rokokó színek, napsütés és árnyék helyett köd, szél, vihar, szitáló eső és zápor. Debussy művei közül a huszonnégy prélüdot tanította legszívesebben. Nem adta fel őket senkinek, de, ha valaki saját jószántából órára hozott belőlük néhányat, be nem fejezte az órát, amíg valamennyit meg nem hallgatta, elő nem játszotta. Debussy művei akkoriban nem tartoztak sem az előírt, sem a javasolt tananyagba, de aki Kodály és Bartók műveit akarta tanulni (szintén nem volt tananyag!) annak ismernie kellett a hozzájuk vezető utat is.

Kodály műveit adta fel olyankor, ha valamely növendéke azzal a kéréssel állott elő, hogy tananyagon kívül, modern magyar zeneszerző művét szeretné megtanulni. Tudnivaló, hogy Kodály zongoraműveinek Bartók volt legkiválóbb interpretátora, propagálója, ő mutatta be e műveket itthon és a nagyvilágban, zongorahangversenyeinek műsorából soha nem hiányzott Kodály neve. E zongoradarabokat, olyan lélekbemarkoló drámaisággal adta elő, hogy akik hallották tőle, soh nem felejtik el. A Sír feliratot és a Rubátot, midőn bemutatta őket, a tomboló közönség kétszer megismételtette. Pedig mindkét remekmű terjedelménél, súlyosságánál, mély mondanivalójánál fogva igen kevésbé alkalmas arra, hogy a nagyközönség első hallásra megértse. De Bartók tolmácsolásában megértette és mindkettőjüket lelkesen ünnepelte. Kodály művei közül e kettőt szerette legjobban játszani is, tanítani is. Az Universal kiadásában megjelent, s megőrzött kottapéldányban rendkívül érdekes, értékes és tanulságos bejegyzések, előadási instrukciók tanuskodnak arról, hogyan játszotta, hogyan tanította,

s mennyire szerette Bartók Kodály zongoraműveit. A Sír felirat középrészében a kottapéldány, de inkább az emlékezet olyan hatalmas drámai hatást keltő előadásmódot őriz, melyet leírni nem lehet. Fátyolosan, lassan, halkán, sötét monotonióval sorakoznak itt egymásután a párhuzamos kvártszeksztakkordok, hangsúly nélkül, dallamkiemelés nélkül, komoran, méltóságteljesen, tompán. Mintha egy fájdalmas hang mormolná maga elé halkán, reménytelenül az örök megsemmisülésbe való beletörődéssel: „...itt nyugszik...“ Semmiféle előadási jel, semmiféle magyarázat nem lett volna alkalmas arra, hogy ezt az előadásmódot lerögzítse. Azt hallani kellett Bartóktól. Aztán lehetőleg híven utánozni.

Bartók saját műveit sohasem adta föl senkinek. Nemesak, mert nem volt „tananyag“, hanem, mert különben sem szeretett önmagáról beszélni, önmagával foglalkozni. Ha valaki maga hozakodott elő a kéréssel, hogy a tanár úr valamely művét szeretné megtanulni, nyomban kész volt a felelettel: Tanulja meg a növendék Kodálynak ezt vagy azt a művét. E sorok írója, miután megtanulta Kodály összes addig megjelent zongoraművét, minden előzetes kérdés és engedély nélkül elvitte órára Bartók Szonatináját.

A tanítás menete itt ugyanaz volt, mint bármely más műnél. Bartók az íróasztalnál ülve hallgatta végig a Szonatinát, kezében a kottával. Utána leült a második zongorához, s ő is eljátszotta a Szonatinát. De, míg Kodály és Beethoven műveit mindig kotta nélkül adta elő a második zongorán, ez alkalommal kottából játszott, még szemüvegét is föltette, s lapozni kellett neki. Következő órán a részletek kidolgozása, harmadik alkalommal pedig az egész mű egybefoglalása, formai fölépítése következett. Szó sem esett arról, hogy ez a zongoradarab most az előadó tanár saját műve. Az egyes szám első személyt, melyet Bartók csak a legkritkább esetben használt, ez esetben is elkerülte. A negyedik órán, a Szonátina befejezésekor arra a kérdésre, hogy most a tanár úr melyik művét lehetne megtanulni, azt felelte: „— Gyermekeknek“.

Hangjában érezte, amit évekkal későbbén egyszer ki is mondott, hogy a „Gyermekeknek“ című négykötetes népdalfeldolgozás-sorozat összes zongoraművei közül legközelebb áll hozzá. Itt ezekben a kis zongoradarabokban találkoztak azok, akiket Bartók a világon legjobban szeretett: a paraszt és a gyermek, utóbbinak ajándékozva a kincseket, melyeket az előbbitől kapott.

Hosszú heteken keresztül tanította Bartók e négy kötetet. Ez volt az a kivételes eset, amikor nem az íróasztalnál, s nem is a második zongoránál ülve tanított, hanem a tanítvány mellett állva, többször félbeszakítva, szokatlanul sokat beszélve, magyarázva, minden addiginál többet előjátszva.

Amilyen megmásíthatatlan, szinte egyedül lehetséges formába ötvözte ezeket a kis népdalokat, ugyanolyan magától értetődő egyszerűség, egyféleség jellemezte az előadásmódot is, ahogyan tolmácsolta őket. Ily kis formába ennyi monumentalitást csak Bach és Beethoven egyenes leszármazottja tudhatott adni. Persze, nem sikerült, nem is sikerülhetett őt e téren utánozni. A tökéletesség utánozhatatlan. Éppen ezért, mivel ezt nyilván maga is tudta, hajlandó volt koncessziókat tenni.

Hajlandó volt például *megváltoztatni* helyenként a kompozíciót, annak érdekében, hogy a változtatás segítségével könnyebbé tegye a megformálást.

Különös gonddal tanította ezeket a gyermekdarabokat. A jéghideg, zárkózott, komor tekintet, mely kérlelhetetlen szigorával máskor megtorpanásra készítetett minden közeledőt, most eltűnt. Arcáról leolvadt a szigor kifejezése, s

valami leírhatatlanul kedves, derűs közvetlenségnek adott helyet. Olyan volt, mint egy gyermek, mikor kedvenc játékszereivel foglalatосkodik, s szinte örül, hogy mutogathatja őket. Bartók mosolygott, mikor a gyermekdarabokat tanította.

Mikrokozmosz.

Bartók tanítási módszeréről semmiféle feljegyzés nincs. Ő maga nem írt erről semmit, vagy ha igen, e följegyzések eddig nem kerültek napvilágra. Hogy azonban Bartók, a pedagógus nem volt kevesebb Bartóknál, az alkotónál, az előadóművésznél, a tudósnál, s az embernél, erről nagy zongorapedagógiai remekműve, a hatkötetes *Mikrokozmosz* tanuskodik.

E mű nem is hasonlítható azokhoz a „zongoraiskolákhoz”, melyek Bartók előtt szerte a világban mindenfelé, mint kötelező konzervatóriumi tananyag rémítették a kezdő zongorázókat. Egy-két tiszteletreméltó kivétellel a legtöbb régi „Zongoraiskola” leginkább arra volt jó, hogy elvegye a tanulókat, főleg a kiskorú tanulókat kedvét a zongorától. A Mikrokozmosz segítségével játszva tanul meg a gyermek zongorázni. A zongorázás összes problémái, nehézségei fokozatok szerint úgy következnek itt egymásután, hogy mindegyik darab más és más zongorista problémát vet fel, old meg, tisztáz és szögez le a gyermek számára, aki észre sem veszi, s a harmadik kötet végén, (körülbelül másfélévi tanulás után) már tud zongorázni. Igen nagy gond, töprengés, latolgatás, rendszerező munka előzhette meg e pedagógiai mű megszületését, mely elsősorban rendkívüli pszichológiai tudással, a gyermeklélek alapos, gondos és nagy szeretetről tanuskodó ismeretével íródott.

Őt világrész zeneiskolái között alig akad ma már olyan, mely nem a Mikrokozmoszból tanítja a kezdő zongorázókat. A pekingi Zeneakadémián például a Mikrokozmosz, mint kötelező tananyag, minden más segédeszköz nélkül, egymagában áll a tanrendben, s csak az első három kötet elvégzése után kerül sor egyéb művekre, technikai tanulmányokra.

A Mikrokozmosz pedagógiai jelentőségéről, értékéről ma már mindenki könnyen alkothat magának fogalmat, ha a száraz tényeket, számadatokat tudomásul veszi. Legkönnyebben persze az a zongorapedagógus becsülheti értéke szerint, aki kipróbálja, s más módszerekkel összehasonlítva megállapítja az eredményeket.

Osztályozási módszerében Bartók a legszigorúbb (ma úgy mondanák: maximalista) elveket vallotta. Tőle kitűnőt kapni zongorából egyetlen volt a művészi oklevéllel. Nem nagyon osztogatta a kitűnőket. Többévtizedes zeneakadémiai tanársága alatt mindössze négy vagy öt tanítványának adott kitűnőt. Akiknek középezt adott, azt már föl se vette a következő tanévben. E sorok írójának legelső tanulóévében középezt adott a félévi indexalírás alkalmából. Keserves erőfeszítéssel lehetett ezt csak év végére feljavítani jelesre. Ezt követőleg kilenc éven át egyszer se lehetett a jelest kitűnőre javítani, míg végül a tanári képesítő vizsgán végre megtörtént a csoda: Bartók megadta a kitűnőt zongorából.

A jó osztályzatot, s az ugyancsak meg nem érdemelt szerencsét, hogy oly sok évet tölthetett Bartók közelében, az emlékezősíró azzal szeretné sorsának meghálálni, hogy mindazt, amit látott, hallott, tapasztalt s tanult Bartóktól, igyekszik továbbadni, — írásban, szóban, zongoránál és tanteremben — mindazoknak, akiket érdekel.

E nagy tartozás egyik kis törlesztése kívánt lenni e szerény tanulmány is.

Kincses József

Kard és lant

*Emlékezés Tinódi Lantos Sebestyénre,
a nagy magyar históriás énekmondóra*

I. rész

Kard és lant! Vitézi tettek és magasba szárnyaló hősi énekek szimbólumai, a XVI. században magyar földön egyet jelentenek: kard és lant, mindkettő fegyver a török ellen.

S az énekmondó is, kinek címerében kifejezésre jut ez a két szimbólum, előbb karddal, majd sebesülése után a lant fegyverével, buzdító szózatának hatalmas özönét zúdítja a magyarságra, s vitézi tettekről szóló krónikáiban, acélos dallamosságú históriás énekeiben határozott politikai állást foglal az ország romlásának okozója: a török ellen.

Zenébe öntött történelem!

Talán így lehetne jellemezni a nagy krónikás, Tinódi Lantos Sebestyén elbeszélő költészetét: a históriás énekmondást.

Tinódi, s vele együtt a XVI. század magyar krónikásai felbecsülhetetlen értékű irodalomtörténeti és történelmi emléket, valamint zenei kincset hagytak az utókor számára.

A csodálatos technikai fejlődés korában élő XX. századi ember, aki rádió, telefon és távíró útján pillanatok alatt tudomást szerez a földgolyó legtávolabbi pontjának eseményeiről, szinte el sem tudja képzelni, hogy a hírközlésnek ezt a szerepét, mintegy 400—450 évvel ezelőtt vándordalosok látták el. Vándordalosok, énekmondók, akik fáradságtalanul rótták a magyar vidékeket, hogy históriáikhoz hiteles forrásokból adatokat gyűjtsenek. A XVI. századi magyar lovagkor¹ ehhez bőséges anyagot nyújtott. A török túlerővel szemben hősiiesen helytálló végvárok, rettenthetetlen bátorságról tanuskodó vitézi tettek és bajvívások, mind-mind szájára és lantjára kíváncsoztak a kor énekmondójának, krónikásának. A mohácsi vész után reménytelenségbe süllyedt magyarság nemzeti öntudatát ez tartotta ébren: a vitézi tettekkel példázott buzdító beszéd, vigasztaló szózat és lelkesítő ének.

A históriás énekmondás a könyvnyomtatás előtti időkbe nyúlik vissza. A régi magyar mondaanyag megőrzése és gyarapítása a XIII. század énekmondóinak érdeme. 1200 táján Anonymus is belőlük meríti a honfoglalás mondavilágának nagyrészét.² Sajnos, ezek a szájhagyomány útján terjesztett énekmondók a századok viharai következtében megsemmisültek, s csak mintegy 250—300 év múltán kerültek ismét felszínre. Ekkor azonban már verses formában, rimes krónikákban tárgyalták a kor aktuális eseményeit, s ezek az immár nyomtatásban rögzített formák maradandó emlékeket adtak az utókor kezébe. Ez a históriás énekmondás irodalomtörténeti jelentősége.

Tinódi, mondhatni — újságírója volt korának. Főúri kastélyokban és udvarházakban éppúgy, mint az egyszerű nép körében, magaköltötte melódiákba

¹ Dézsi L.: Tinódi Sebestyén, 1912; 5. oldal.

² Szabolcsi: A magyar zenetörténet kézikönyve, 1947; 13—14. oldal.

ágyazva énekelte históriáit. Az eseményekről csak ilymódon tájékozódó kortársai szívesen hallgatták a nemzet történelmének dicsőséges fejezeteit feltáró krónikáit. Így vált a históriás énekmondás a nép történelmi tudatának formálójává, alakítójává.³ E felelősségtől áthatva Tinódi lelkiismeretesen törekedett a történelmi hitelességre; várról-várra, táborról-táborra járva, a helyszínen gyűjtötte össze adatait. Mint maga írja 1554-ben megjelent gyűjteményes kiadásának, a „Cronica“-nak előszavában:

„Igazmondó jámbor vitézöktül, kik ez dolgokban jelön voltak, értéköztem; sem adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat be nem írtam, — az mi keveset írtam, igazat írtam; ha valahol pedig vétök volna benne, azt ne én vétkömnek, hanem az kiktől értéköztem tulajdonítsatok...“

Mindez bizonyíték arra, hogy krónikáiból megközelítően hiteles képet kaphatunk a várháborúkról, csaták lefolyásáról, a török ellen vívott élet-halálharcról. Egyezőval: az egész korról. Ez a históriás énekmondás történelmi jelentősége.

Valóban: az igazmondás Tinódi históriáinak fő jellemvonása. Csakhogy a birtokába jutott adatok között nem válogat:⁴ mindent leír énekébe amiről megbízható közlések alapján, okmányokból, vagy saját szemével meggyőződött. Mindent leír, ami számára fontos. De mindezt nem szemléltető módon,⁵ költői képzelőerővel tárja hallgatósága elé, hanem szárazon regisztrálva az eseményeket, hasonlatok nélkül, lapos, prózai nyelven. Így csupán fényképet ad, nem pedig művészi festményt. Ennek ellenére krónikáinak ez a hiányossága nem szembe-tűnő. Egyrészt az élmény hitelének atmoszférája, mely dőcögő rímelésű sorai közül árad, másrészt — és főképpen — hajlékony, nemesvonalú melódiai felledtetik művészi gyarlóságaikat. S minthogy a históriás ének elbeszélő költészet, melyhez szinte elszakíthatatlanul hozzátartozik a dallam, Tinódi énekei zenei jelentőségükben magasan felülmúlják irodalomtörténeti és történelmi érdemeiket.

A „Cronica“ 23 dallama sokféle és változatos típust vet felszínre, ezzel is kifejezésre juttatva az ének elsőbbségét a szöveggel szemben. Szinte gyönyörködtető a dallamépítkezés organikus, szerves egysége, mely Tinódit a XVI. századi magyar zene vezető alakjává emeli. S ha mindehhez hozzávesszük a — feltehetően — lantkíséretes éneklés színességét, az élő előadás adta dús cifrázatok és ékesítések lehetőségét, úgy nem csodálkozhatunk, hogy e dallamok a versszakonkénti ismételtetés folytán sem váltak unalmassá.

„Egri históriájának summája“ (1553).⁶

Summaját írónak Egor város-nak, Megszállásának, vi-a-dal-já-nak,
Szejjönvallásd császár hadának, Nagy vigasságát Ferdinánd királynak.

³ Bota László: Tinódi L. Seb. válogatott munkái, 1956; 237. oldal.

⁴ Dézsi L.: Tinódi Seb., 1912; 137. oldal.

⁵ Dézsi L.: uo.; 136. oldal.

⁶ Közli, Szabolcsi B.: Tinódi Seb. dallamai; 32—33. oldal.

A históriás ének és a korabeli magyar népdal rokonsága kétségtelen. A históriás ének, mely népi gyökerekből ered, de műzenei tálalásban adja csodálatos melódiavilágát, rövid időn belül leróttta tartozását a magyar népzene iránt. Jelentékeny része bekerült a népdalkincsbe, s ott éli tovább életét immár évszázadok óta.

„Eger vár viadaljáról való ének” (1553).⁷

Ti magyarok már Istent imádjátok, És ö nek nagy hálokát adjátok

Jelősbe tisztán innét kik lakotok, Eger vitézeknek sok jól mondjátok

Népi változata; Kodály erdélyi gyűjtéséből.⁸

Kifeküdtém én a magas te-tő-re, Ellopták a kis pejlóvam mellőlem

Ha ellopták, nem vallottam nagy kárót, Száz dannyéből kinyerem én az órót.

Tinódi, noha énekelt verset ír, versformái is eléggé változatosak. Legkedveltebb és legállandóbb, egész munkásságát végigkísérő verssora-típusa (a 11 szótagos) mellett a legkülönbébb lüktetésű ritmusképletek is megtalálhatók; sőt egyik-másik művének verselésében idegen impressziók, külföldi behatások is észlelhetők. (Német, szláv zenei ritmusok, saphoi versszak.)

Élete utolsó éveiben jut el a nagyobb koncepciójú, többtételes, ciklikus históriák formáihoz. E merész kezdeményező lépéssel mintegy előfutára a történelmi trilogiák monumentális megformálásának.

Kard és lant! Vitézi tettek és magasba szárnyaló hősi énekek szimbólumai, csodálatos harmóniában öltének testet és kelnek életre Tinódi művészetében.

Hagyatéka értékes emléke irodalmunknak, zenénknek. Határozott politikai állásfoglalással párosult ízig-vérig magyar költészet.

Zenébe öntött történelmi dokumentuma egy hősi korszaknak!

⁷ Közli, Szabolcsi B.: *uo.*; 28—29. oldal.

⁸ Közli, Szabolcsi B.: *A magyar zenetörténet kézikönyve*, példatár 19. oldal, más hangnemben transzponálva.

Egy népszerű pécsi monda változatai

A Pécsi Figyelő 1897. február 27-i számában Horváth György Egy cserkő története című írását így kezdi:

„Vajon ki ne ismerné a Pécsbánya-telep felé vezető utat, s ki ne ismerné azt a rét szélén álló téglaszlopos kutat, melyet *Szamárkútnak* neveznek, s mely a tikkasztó meleg nyári napokon az arra járókelőknek, kirándulóknak friss italt szolgáltat?

Ehhez a kúthoz igen sok regényes dolog fűződik, melyek közül feljegyeztem a következő történetet.”

Ezután az író epikus bőséggel, novelisztikus formában elbeszéli, hogy 1727-ben egy gazdag pécsi földbirtokos felfogadott egy *Kincsey Máttyás* nevű fuvarost, mert Törökországban volt valami elintézni valója. Elvégezvén fuvarát *Kincsey*, beszállt egy vendéglőbe, ahol egy „csasz”, bizonyos *Abdakier*, bosnyák (?) nyelven szóba állt vele, s rábeszéli a pécsi fuvarost, hogy keresse fel *Kara Musztafa* vezért. Így is történt, és a nagyhatalmú vezér elmondta, hogy *Abdakier* apja *Pécsett* lakott a török hódoltság idején, s egy malomkő formájú emléket helyezett az egyik kút (forrás) fölé. Ha ezt a nagy emlékkövet *Kincsey* elhozza, gazdag ajándékat, ötezer aranyat kap. *Kincsey Máttyás* az utasításnak megfelelően nagy óvatossággal elszállítja a követ Pécsről a török földre. A hatalmas követ *Kara Musztafa Kincseyvel* töreti szét. A kőből tömérdek kincs ömlik ki. Kifizetik a fuvarosnak az ötezer forintot — ez csekély töredéke a kincs értékének —, és ráadásul hét krajcárt is ad neki a török vezér, hogy a „szamár” fuvaros vegyen magának egy selyemzsinórt, hogy így becsapatta magát. *Kincseyről*, a „szamár” emberről nevezték el ezt a forrást *Szamárkútnak*.

A *Pécsett* és környékén közkedvelt mondának egyik legismertebb változatát dolgozta fel Horváth György. — Mai gyűjtéseinkből ismeretlen motívumot tartalmaz egy másik irodalmi alkotás, amely

szerint *Ghazel Sakir*, a szentéletű dervis egy látomás ösztönzésére Pécsre jön szamarával. Megtölti tömlőit a *Szamárkút* vizével. Hazaérve megöntözi a szent Kába követ a vízzel, s a lecsurgó víz csodás hatású, még a haldoklót is meggyógyítja. A „történeti hitelesség” látszatát — hasonlóan *Kincsey* meséjéhez — irodalmi névadással, török szavak használatával igyekszik elérni a lokálpatrióta érzelmű író, *Bartha Kálmán*. (Pécsi Figyelő, 1895. júl. 14.)

Most pedig tallózzunk az utóbbi gyűjtések népi anyagából! Tanulságos lesz ez már azért is, mert a *Szamárkút* környékének egykori szőlőkapás lakossága már többségében ipari munkás és bányász, és a feljegyzett monda-variációk javarészt az ezen a tájon (budai külváros, bányavidék) élő munkások hagyománykészletéből valók.

1. A monda *lényeges jegyeit* egy budai külvárosi idős közlő így foglalta össze:

„A törökök megtömtek egy szamarat arannyal és elásták. Később eljöttek érte, és elvitték a sok pénzt. Az itteni magyarokat szamaraknak nevezték a törökök, hogy a kincset nem találták meg.” (Özv. B. Gy.-né, 65 éves, gyűjtés: 1941.)

Hasonló változatok:

2. „*Bosznabródnál* két katona beszélgetett, az egyik magyar a másik török katona vót. A török katona azt mondta a magyarnak, hogy Pécsen van egy kút, ahogyan mőnnek a bányába, és abba a kútba sok kincs, arany van elrejtve. Eljött a magyar katona, hogy mőgkeresse a sok kincset, de nem tudta, merre van. Egy másik török katona sétált arra, és mőgkérdezte a magyart, hogy mit keres. — Kincset! — mondta a katona. Erre a török rávágott a kútházra, és az kétfelé nyillott. A kő eltörött, a sok arany kidűt belőle. Akkor azt mondta a török a magyar katonának: — Te szamár! Azóta ezt a kutat *Szamárkútnak* hívják.” (K. J.-né, 66 éves, budai külváros, gyűjtés: 1944.)

3. „Ahol ma a Szamárkút áll, vele szemben — most egy kereszt és kereskedés van ott — volt a mondabeli *Szamárkút*. Márványból faragott szamár állt a kút fölött — mondják. A szamár hasüregébe a menekülő törökök aranyat helyeztek el. Később visszajöttek, és elvitték az elrejtett aranyat.” (Sch. J., 61 éves, Belváros, gyűjtés: 1941.)

4. „A törökök csináltak egy szobrot. Ezt megtöltötték arannyal. Amikor megtámadták őket, akkor felrobbantották, és helyében forrás fakadt, és elnevezték *Szamárkútnak*.” (P. A., 12 éves, Pécsbányatelep, gyűjtés: 1958.)

5. „Apám úgy emlékszik erre a kútra, hogy régen számárfejből folyt a víz. Azért is nevezik *Szamárkútnak*. — A régi öregek azonban itt Pécsbányatelepen másképpen is magyarázzák a kút nevének eredetét.

A török világban ott egy kőszamár állt. Az állítólag tele volt arannyal. A környékeliek ezt nem tudták. Mikor a törököket a magyarok megverték, és azok visszavonultak országukba, onnét követeket küldtek, hogy a szamarat elvihessék. A magyarok megengedték, mert azt gondolták, ha a törököknek örömük telik a szamárban, akkor vigyék. A törökök el is vitték a kőszamarat. Aztán egyszer csak jött az üzenet: — Ti magyarok nagyobb szamarak vagytok, mint a kőszamár, mert az tele volt arannyal. Az itteniek nagyon dühösek lettek, de nem csinálhattak semmit, mert a szamár török kézben volt.” (P. M., 12 éves, Pécsbányatelep, gyűjtés: 1958.)

6. „Nagyapámtól hallottam. Volt egy fából készült szamár és egy kút a pécsbányai oldalban. Mikor a magyar nép kiűzte a törököt az országból, azok csak a szamarat kérték. Mikor megkapták, akkor egy titkos ajtót fölnyitottak rajta, és a szamár belseje tele volt arannyal és sok drágakövel. — Még azt is mondják, aki a *Szamárkútból* iszik, visszavágyik Pécsbányára.” (Sz. F., 12 éves, Vasas I., gyűjtés: 1957.)

7. „Alsógyükési szőlőnkbe gyalog járunk, nem lévén még autóbusz. A hosszú úton megszomjaztunk, gyakran ittunk a *Szamárkút* vizéből.

Furcsa alakú, homokkőből készült, embermagasságú kút volt, kiálló kőlapon la-

pátalakú csövön folyt a víz állandóan. Sokszor álltam alá nyitott szájjal, hogy a friss forrásvíz belecsurogjon.

Nyolc éves lehettem, amikor dédanyám kérdésemre, hogy miért *Szamárkút* ez a kút, a következőket válaszolta:

— A környéken lakott Ali basa gyönyörű kastélyában. Igen sok aranyat gyűjtött a kapzsi basa a szegény magyarok bőrén. Harácsolása és kegyetlenségeinek híre eljutott a főbasához is, aki ezért hazarendelte. Aranyait nem merte hazavinni Ali basa. Úgy gondolta, legjobb rejtékhelye ott lesz az aranyoknak, ahol a legtöbben járnak. Vízhordó szamarát levágatta, bőrét kitömte szalmával, és középebe rejtette a sok tekeres aranyat. A kitömött szamarat a kút tetejére állította. Az gondolta, ha később visszajön, a szamár megőrzi számára a sok sárga pénzt.

Én, persze, szerettem volna tudni, mi lett a számmal, az aranyakkal, de erről hiába faggattam dédanyámat, ő sem tudta.

Még csak annyit, hogy a kopott kőkút, nem a mai Szamárkút helyén állt, hanem egyvonalban vele, de 3—4 méterrel följebb, a város felé.” (O. L.-né, 49 éves, Belváros, gyűjtés: 1957.)

8. „Egyszer csak megjelent egy török származású ember, és igen olcsón megvette a szamár szobrát. A török embernek volt egy régi írása, amiben az volt írva, hogy abba a szamárban sok arany van elrejtve. Az aranyat egy gazdag ember a bevonuló török elől rejtette oda. A papír úgy jutott a török kezébe, hogy megölte a menekülő gazdag embert, és azt kifosztotta. A szobor megvétele után, a szobor hasát feltörte, és rengeteg aranyholmit talált benne. Ezért nincsen a Szamárkúton szamár.” (V. J. Szkókö-tetői lakostól hallotta A. N. L., 13 éves, Belváros, gyűjtés: 1957.)

9. „A török kifosztotta Magyarországot, és a kincseket társzekér számra vitte ki az országból. Ekkoriban az egyik török basa sok kincset rabolt, nem tudta mind elszállítani, ezért egy részét egy nagy szamárba rejtette el egy kút felett. A törökök nem jöttek vissza a kincsért. Később két vándorlegény járt arra, nem tudták, miért van a kút tetején szamár. Másnap visszajöttek csakánnyal és szétfejtették. Megtalálták a kincset.” (P. S.-né, 37 éves, Belváros, gyűjtés: 1957.)

10. „Régen, mikor a törököt kizavarták az országból, a basa nem tudta hova rejtteni a rablott aranyait. Sokat töprengett rajta, hogy hova tegye. Egyszer aztán felkelt, és megparancsolta a keresztény raboknak, hogy azonnal faragjanak ki egy szamarat, amelynek üres legyen a belső része. A szamarat egy sziklából kellett kifaragni. Mikor a szobor elkészült, a basa titokban megtöltötte arannyal. Aztán a szamarat egy alapra fölállította, és elvonult seregével Konstantinápoly felé. A basa a szamar helyéről térképet is csinált. Közben múltak az évek, s a basa meghalt. A térképet az egyik unokája találta meg. Sejtette, hogy valamit találnia kell a rajz szerint. Felkészülődött, és elindult Magyarországra. Időközben a szobor lábánál egy forrás eredt. A török ideért. Fogott egy fejszét, és ledöntötte a szobrot. Az arany csak úgy dőlt belőle.

— Magyarok! Szamarak! — kiáltotta, és a zsákmányt a kocsiba rakatta, és indult haza. A kúton meg rajta ragadt a szamar név.” (H. J., 12 éves hallotta az idősebbektől a Szamárkút közelében, gyűjtés: 1957.)

11. „A Mecsekben követ fejtettek az emberek, a követ a határszélre szállították egy nagy építményhez. Már rengeteg sziklát kifejtettek, amikor egy hatalmas követ találtak a földre ásva. A nagy sziklát kiszállították a határszélre, és ott szétbontották. Rengeteg aranyat találtak benne. A munkások nagyon elgondolkodtak, hogy milyen szamarak voltak, mert kiszállították az arannyal tele sziklát. Ahonnan a sziklát kiásták, ott egy nagy forrás tört fel. A forrást a „szamar” emberekől elnevezték *Szamárkútnak*.” (Gy. L., 14 éves, hallotta özv. T. J.-nétől, 73 éves, Kozármisleny, gyűjtés: 1957.)

Bizonyára újabb keletkezések lehetnek azok a változatok, amelyekben nem a törökök csapják be a magyarokat, hanem fordítva.

12. „Volt egyszer egy gazdag ember, s ez ki akart menni *Törökországba*. Egy szamarat csináltatott. Abba tette a kincseit. Aztán írt a rokonainak a szamarról. Az emberek nem találták meg a szamar ajtaját. Egy magyar legény találta meg, és egy éjjel minden kincset kiszedett. Egy papírt hagyott ott. Ez volt ráírva: — Látjátok, a magyar is okos!” (M. E., 12 éves, nagyanyjától, Szigeti külváros, gyűjtés: 1957.)

13. „Így hallottam, igaz-e, nem-e, nem tudom? A háború után egy török a kincset a földbe ásta. Később, mikor visszament oda, hogy kiássa az aranyát, a kincse helyett élvsva egy szamarfejet talált. Egy kútat építettek oda, ahol a kincs

volt, és elnevezték *Szamárkútnak*.” (B. P., 12 éves, nagyszüleitől, Belváros, gyűjtés: 1957.)

14. „A török basa sok pénzt lopott. Ezt egy szamárba rejtette. A rablók ezt megtudták, és el akarták vinni a kincset. De akárhogy verték a szamarat, az sehogy sem jött széjjel. Az egyik ember kezét megcsípte egy darázs. Ez azt mondta az embernek, hogy üssék le a szamar farkát, és akkor az magától összerogyik. A rablók így is tettek. A pénzt megtalálták, a szamarat újra összeragasztották, a kincset meg elvitték. A törökök keletre mentek. Később a basa egy embert küldött vissza, hogy a szamarát elvigye a benne lévő kincsel együtt. Az ember a szamarat megtalálta, a pénzt nem.” (B. L., 13 éves, Szigeti külváros, gyűjtés: 1957.)

15. „A kutat a törökök készítették, mégpedig igen furfangos módon. Egy rézszamar állott itt. E szamar szájából víz ömlött, a hasa meg drágakövel volt tele. A szamar hasán nem volt látható az a kis rézlap, amely érintésre kinyilott. Akkor még bozót borította a mai rétet. A magyarok éppen ott tanyáztak, amikor egy lovas török csapat vágatott nagy sietve a szamar felé. A magyarok elbújtak egy bozótba, és nézték, hogy a törökök mit művelnek. Azok körülvették a szamarat, és hangosan dicsekedtek, hogy a fővezér eszén túljártak. Kinyitották a szamar hasát, és az álmétködő magyarok szeme elé tárult a káprázatos kincs. Mikor a törökök elvágattak, a magyarok elhatározták, hogy megszerzik a csodálatos kincset. Mielőtt a törökök kivonultak az országból, az okos magyarok a drágaköveket természékre cserélték ki. Amikor a törökök hazaértek, csak az értéktelen követ találtak a szamárban. Itt véget ér a történet. Úgy kellett az ostoba törököknek, miért kezdtek ki a magyarokkal.” (G. K., 15 éves, Budai külváros, a környékbeli öregasszonyok elbeszélése után, gyűjtés: 1957.)

16. „A törökülés idején a törökök kirabolták a várost, és a sok aranyat nem tudták, hova eldugni. Megöltek egy szamarat. Lefejtették a bőrét, és abba rakták az aranyat. A szamarat az arannyal együtt eltemették. Kerestek egy embert később, aki elszállítja *Törökország* határáig. Az alku úgy szólt, hogy a fuvaros egy zacskó aranyat kap, amiért elszállítja. Ahonnan a szamarat kiásták, ott egy forrás keletkezett, és ezért elnevezték *Szamárkútnak*.” (N. L.-né, 31 éves, Budai külváros, gyűjtés: 1957.)

Az előző közlésektől elütő típusba tartoznak a következő változatok:

17. „Tikkasztó meleg nyári nap volt. A

poros úton egy vándor bandukolt. A hőség már elviselhetetlen, és ő már napok óta nem talált vizet. Nyelve már a szájpaddásához tapadt, és lihegett, mint egy kutya. Utolsó fillérjét is odaadta volna egy korty vízért. Egyszer csak, amikor már félájultan vánszorgott, lerogyott a földre. Mellette zöld rét terült el, virágok nyíltak, sehol sem volt nyoma a szárazságnak... És nini! a rét szélén jég-hideg forrás csörgedezett. De elhomályosult szemei csak azt az öregasszonyt látták, aki előtte állt. Utolsó erejével megkérdezte tőle:

— Nénikém, hol van a forrás?

Az öregasszony ránézett, és így felelt:

— Ott van pár lépésre, te számár!

A vándor gyönyörrel merítette sapkáját a vízbe, és hosszan-hosszan ivott.

A név rajta maradt a forráson, s azóta is *Szamárkútnak* nevezik. (K. F., 40 éves, Pécsgyár város, gyűjtés: 1958.)

18. *Teremtésmonda, társadalmi mondanivalóval:* „Amikor még nem volt számár a földön, egy uraság nagyon rosszul bánt a parasztjaival. Megtudta ezt az Isten, s az uraságot lóvá változtatta át. A lovat egy embernek ajándékozta azzal, hogy egy év múlva adja vissza neki. Am, amikor az Isten látta, hogy az ember milyen jól fel tudja használni a lovat, nem kérte vissza tőle. Ezért koldus képében elküldte a pécsbányatelepi út melletti forráshoz. Ivott belőle a ló, és egyszerre

szürke lett, fülei megnyúltak, és iázni kezdett. Az ember így nem tudta visszaadni a lovat, de övé lett az új állat, a számár. Még ma is *Szamárkútnak* nevezik a forrást.” (P. E. közlése, Belváros, gyűjtés: 1957.)

Jóllehet, ez alkalommal csak *adatközlő szándékkal* ismertettük 50–60 év alatti időben keletkezett, ill. lejegyzett egyetlen természeti jelenséghez, a pécsi Szamárkúthoz fűződő mondákat, mégis néhány tanulság levonása önként adódik. Ez a monda híven és a népképzelet sajátos módján tolmácsolja a környék lakóinak véleményét, gondolatait és érzelmeit a rossz emlékű török időkről, és több variációban a maga különös felfogásában magyarázza a forrás nevének eredetét, de egyes változatok a nép társadalomszemléletét is tükrözik. Érdekesek ezek a közlések abból a szempontból is, hogy témájukban, mondanivalójukban az idők folyamán változnak, s még manapság is megújulnak és színeződnek egy olyan vidéken, ahol a lakosság túlnyomó többségében nagyüzembe jár dolgozni. Megható az a makacsság, ahogy ez a népi eredetű elbeszélő műfaj modern világunkban is életképes maradt, de a szembeötölő a szülőföldnek az a szeretete is, amely életben tartja és továbbhagyományozza a régmúlt színes emlékeit.

Muszti László

Megjegyzések egy kiállításról

Egy kiállítás megnyitása egy művészi célért dolgozó kollektíva munkájának számadása is. Számadás arról, hogy mit is valósítottak meg a kifizűzött tervekben, mit tettek a kollektíva fejlődése érdekében és eredményük milyen helyet biztosít számukra az ország hasonló célért dolgozó társadalmában.

A Mecseki Foto Klub novemberben másodszor állt a pécsi dolgozók elé, hogy a nyilvánosság előtt adjon számot munkájáról, eredményeiről. A II. Pécsi Országos Művészi Fényképképzés kiállítás tömegekre gyakorolt hatásáról talán még korai volna beszélni, hiszen a kiállítás alig ért véget és így nincs még meg az az áttekintés, melyből leszűrhetnénk a tanulságokat, tapasztalatokat. Bizonyos idő kell ahhoz, hogy a kialakult vélemények olyan bázist teremtsenek, amely alkalmas a további feladatok megjelöléséhez.

Nem volna teljes azonban a kép, ha nem tekintenénk vissza kissé a múltba,

honnan is indultak el, mit is kívánt a klub megvalósítani.

Alig egy éve, hogy néhány fényképezésért lelkesedő amatőr nagy terveket határozott el. A régi kultúrájú városban, a szinte jelentéktelen fényképezést művészi színvonalra akarta emelni, a város kulturális életében pedig a fényképezésnek jelentős helyet kívánt — joggal — biztosítani.

Az elindulás nehézségei, melyek nemcsak a fényképezés technikai és esztétikai problémáinak megoldásában, hanem a szervezés akadályainak leküzdésében is rejlettek, mind nagyobb erőfeszítésre készítették e kis csoportot. A cél már világos volt, csak a hozzá vezető utat kellett megkeresni.

Amilyen egyszerűnek látszik ez az első pillanatra, olyan nehéznek bizonyult megvalósítás közben.

Alig-alig volt olyan esztétikai szakkönyv, amely útbaigazítást adott volna a

fényképezés mai feladatairól, a realista ábrázolás igazi útjairól. Ösztönös volt a tettek jó része s az akkor készített felvételek is alig valamivel emelkedtek csupán a „vasárnapi fényképezők” képeinek nivója fölé.

A terv mégis megvalósult. A kis csoport egyre bővült és az összefogás ereje adta a bátorságot ahhoz, hogy megrendezték az I. Pécsi Országos Művészi Fényképképzést.

Egy év távlatából nézve, két feladata volt e kiállításnak: Lemérni, hogyan fogadja e felhívást az ország fototársadalma, hiszen a pécsi fotosok eddig ismeretlenek voltak, és hogyan szerepel a pécsi gárda ezen az erőpróbán.

Az eredményről talán elég annyi, hogy oly szeretettel és bizalommal fordultak neves fotósaink a kiállítás felé, amire senki sem számított és olyan képanyagot küldtek be, amely minőségben és mennyiségben is megelőzte az ország előbbi vidéki kiállításait. A szerepléssel sem volt baj, hiszen több helyezést értek el, mint amennyire számítani lehetett. Az első próbatétel tehát sikerült. A sok munka bőséges eredményt hozott.

A klub megindult az esztétikai fejlődés útján. A kis kollektíva újabb arcokkal, újabb tehetségekkel bővült. Nem egy kiállításon találkoztak ezután már a pécsi szerzők neveivel és eredményeivel. Pécs neve rövid idő alatt a vidék fotoéletében az első helyre került.

Jogosan kérdezheti bárki, van-e jelentősége a fényképezésnek azon kívül, hogy a tömegek szórakozását jelenti, és nagyon kevesek számára a művészi alkotás eszközevé vált?

Nem szükséges bizonygatni, hogy valóban művészet-e a fényképezés. E probléma már világszerte eldőlt a fényképezés javára. Vannak mégis olyan szempontok, melyek kívánatosak teszik, hogy minél föbben ismerkedjenek meg a fényképezés lényegével, művészi kifejezési módjával.

Azzal kezdhethetnénk, hogy a technikai fejlődés az utóbbi időben nagyon sok eszközt adott az emberek kezébe, amelyek nélkül életünk szinte elképzelhetetlen. E technikai eszközök használatát szinte észrevétlenül sajátítjuk el. Alig találunk ma valakit, akit telefonálni kell megtanítani, ezt szinte magától tanulja meg az ember. Ilyen technikai eszköz a fényképezőgép is. A legtöbb ember azt hiszi a fényképezésről, hogy csak az exponáló gombot kell megnyomni, a többit elvégzi a gép és a laboratórium.

Valóban így van ez?

Szükségtelen az ellenkezőjét bizonyí-

tani, hiszen előbb, vagy utóbb mindenki rájön e gondolat helytelenségére.

Fritz Kempe a Photo Magazin júniusi számában így ír erről: „Az amatőr fényképezésben, a ma mindenki számára hozzáférhető kultúrtechnikában milliányi analfabéta nyüzsgő. Tudják, hogy a fényképezőgéppel egy újfajta palavesszőt vesznek kezükbe, de úgy írnak vele, mint az első elemista gyerek. Görbe és dűledező ez az írás, a pontok, vesszők hiányzanak, tele van helyesírási hibákkal.

Am a gyerekek az évek során felnő, s vele együtt nőnek a feladatok, a tanulnivalók és az elvégzésükhöz szükséges erő is. És eljő a nap, amikor már nem csupán olvasni tud, hanem írni is. Csakhogy írni mindenki megtanul, fényképezni azonban távolról sem. Ezt a legfontosabb kultúrtechnikát, mely kezdi kiszorítani a nyomtatott szót a közéletből, a naplót és a levelet a magánéletből, senki sem tanulja és még kevésbé tanítja. Már pedig „magától” senki sem tudhat fényképezni. A legjobb készülék és a legügyesebb laboráns sem pótolhatja a fényképező saját erőfeszítéseit, *még kevésbé azt az örömet és kielégülést, amit u tudatosan alkotott és a sikerült munka szerez az embernek.* Az átlagos amatőr fényképész még mindig nem felnőtt ember, csak dadogja és firkálja a fényképezés nyelvét, mert nem tanulta meg alaposan, amikor a tanulás még úgyszólván magától ment.”

Sokan mondhatják erre, hogy ez a vélemény elsősorban azokra vonatkozik, akik művészt akarnak alkotni, akikben a művészi alkotás vágya ég. Miért szükséges azonban a fényképezés esztétikájába, helyes értelmezésébe elmélyedni annak, akinek nincsenek ilyen céljai, aki megelégszik azzal, hogy csupán szórakozásból magának fényképez, családjáról, ismerőseiről készít néha egy-egy emlékképet?

Az első pillanatra elfogadhatónak látszik ez az érv, ha az élet nem bizonyítaná ellenkezőjét.

Az újságokban, a képeslapokban, vagy plakátokon, könyvekben mindig több és több kép jelenik meg. A fényképezés, mint reprodukciós eszköz, mint hírközlési mód mind nagyobb teret hódít, s szinte elképzelhetetlen, hogy életünk egy-egy napjában ne találkozzunk mindig több és több fényképpel, a gondolatközlés e módjával. A reprodukciós és sokszorosító technika fejlődésével egy „optikai civilizáció” küszöbén állunk, melynek talán a legnagyobb feladata az, hogy „ismét felfedezze a szemet, mint a szellemtől szellemig történő közvetítés legfontosabb orgánumát”.

Hogy fogjuk megérteni a gondolatkozásnak ezt a módját, ha nem tanultuk meg a kifejezés eszközeit, módjait?

Meg fogjuk-e érteni a képből közölt gondolatokat, érzelmet, ha nem tanultuk meg a fényképi kifejezés abc-jét? Legfeljebb csak egyszerű reprodukciót látunk a képben, mely nem fog bennünk sem gondolatot ébreszteni, sem tettekre ösztönözni.

Aki kissé is elmélyed a fentiek mérlegelésében, azonnal átlátja a fényképezés jelentőségét, tömegekre gyakorolt hatását, a képkultúra fontosságát.

Ezeknek felismerése a Klub feladatait is megszabta.

Elindultak ezen az úton és minden gondolatuk, igyekezetük az volt, hogy képekben olyan cselekményeket örökítsenek meg, amelyek kifejeznek valamit. Minden esztétikai vitával kitöltött klubestnek az volt a mottója, lényege: a képekkel olyan gondolatot, mondanivalót kifejezni, mely másokban is hasonló gondolatokat ébreszt és e felébresztett gondolatok további gondolatsorok megindítói legyenek. A fényképek legyenek szuggesztívek, szinte kényszerítsék a szemlélőt a gondolat befogadására, és végsőfokon a cselekménnyel kapcsolatban állásfoglalásra kényszerítsék.

A vitában sokszor parázióttak fel a szemek, hevültek ki az arcok, de eredményük mindig újabb és újabb, tartalmasabb, kifejezőbb képekben jelentkezett.

A meglepő eredmény akkor mutatkozott, amikor újabb és újabb kiállításokra adtak be képeket és számszerűleg is dagadt, erősödött a Klub kollekcója. A kiállítások tapasztalata is gazdagította a vitákat, csiszolta a képek minőségét. Az újabb tehetségek, a tehetségkutató kiállításokon szépen szerepeltek.

A külföldi kiállításokon való részvétel újabb feladat volt. Az első bátortalan lépések után itt is jelentkeztek az ered-

mények és talán alig van olyan világrész, ahol a pécsi fotósok ne szerepeltek volna képeikkel, hirdetve a város kulturális törekvéseit.

Ezek voltak az előzményei a II. Pécsi Országos Művészi Fényképkiállításnak.

A komoly munka, a cél felé tartó töretlen akarat olyan eredményeket hozott, amelyekből megállapítható, hogy az ország fotoéletében jelentős szerepet játszik városunk. Az országban eddig még nem volt olyan fotókiállítás, ahová annyi kép érkezett volna, mint kiállításunkra. A beérkezett közel kétezer mű elismerés a fotókultúra fejlesztéséért, Pécs kulturális gazdagodásáért.

Semmi sem bizonyítja jobban ennek az esztendőnek eredményeit, mint e kiállításunkon való szereplésünk adatai:

A nagy szelekció mellett is jó eredményről beszélhetünk:

Az elfogadott 234 képből 50 kép pécsi szerző műve, s közülük 5 nyert kiállítási érmet, 3 oklevelet és 2 tiszteletdíjat.

A kiállítás látogatottsága, az egyes képek előtti spontán viták csak fokozták a kiállítás jelentőségét. Úgy gondoljuk, hogy e kiállítás már jóval túlnőtt a Klub keretén, hiszen a képeknek a nézőkre gyakorolt hatása sokban elősegítette a célok megvalósítását, az általános fotókultúra fejlesztését, a képkulturáltságot.

A kiállítás azonban csak akkor tölti be igazán feladatát, ha mindig több lesz Pécsen azoknak a száma, akik egy-egy képtől nemcsak azt várják, hogy az technikailag legyen kifogástalan, hanem olvasni is akarnak belőle.

A kiállítás látogatottsága, az iránta mutatott érdeklődés arról tanúskodik, hogy ez mind több embernél bekövetkezik és talán nincs messze az az idő, amikor egy-egy fotókiállítás Pécs életében olyan népszerű és vonzó lesz, mint egy-egy zenei esemény.

Halász Rezső

SZEMLE

Takáts Gyula

Mézöntő

(Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958.)

Takáts Gyula a Mézöntő-ben az elmúlt tíz esztendő költői termését gyűjtötte össze; a kötet legkorábbi verse 1947-es, a legkésőbbi 1958-as keltezésű. Takáts 1955-ben megjelent s huszonöt év válogatott verseit tartalmazó kötete, *Az emberekhez* már adott bizonyos ízelítőt ebből az időből, s közben napvilágot látott a *Vízitükör* is, a költőnek balatoni tárgyú verseit és Egry József néhány balatoni tárgyú rajzát tartalmazó album, de Takáts Gyula költői fejlődésének utolsó szakaszát, azt, hogy hová, milyen magaslatokra jutott az elmúlt tíz esztendő alatt, csak most, a Mézöntő száz verséből láthatjuk. Az ígézetes kötet-cím, az Egry József tusrajzával díszített, sárga, mézszínű borító — az „élet útjának felét” immár elhagyó, a „férfikor nyarába” jutott költő verseit sejteti. Egy ilyen kötet mindig alkalom lehet a visszapillantásra, a megtett út lemérésére, de most nem irodalomtörténetet, hanem kritikát írunk.

Egyébként is, körülbelül tíz esztendeje annak, hogy a „kortárs” érzékenységgel figyelhettem Takáts Gyula költészetét. 1947-ben a még hetedikes gimnazista diáknak először tapadt a szeme Takáts egy folyóiratban megjelent verséhez. Emlékezem, *Egy csatatér árnyékában* volt a címe. Akkor jegyeztem meg nevét, azóta olvasom, ismerem költészetét...

Alighanem Takáts a Mézöntő-vel jutott túl azon a ponton, ahol költőket még mérce alá lehet sorozni. A Mézöntő színvonalá túl van azon is, ahol — kritikai kényelmességből — még címkét ragaszthatnak a költőre. Ilyesfélék például: a „Balaton költője”, a „dunántúli hang” megszólaltatója, „tájköltő”.

Igaz, Takáts lírája nem hagyománytalan, s aki Berzsenyit, a két Kisfaludyt emlegeti (én még Francis Jammes nevét is hozzávenném), nem kereskedik rossz helyen. De ez a költészet sokkal jelentősebb, több annál, amit Berzsenyi és Csokonai dunántúli költészete megújulásának nevezhetnénk. Takáts költői pályájának ezen a fokán már sokkal inkább az előremutató, mint az elődökhöz kapcsoló jeleket kellene keresni. Igaz az is, hogy Takáts hosszú esztendők óta Kaposvárott él. Am éljen a költő Kutyabagason, vagy a fővárosban, a kérdés csak az lehet, jól ír-e? S Takáts „jó” verseket ír. És hogy ezek közül éppen a „tájképek”, a kisméretű tusrajzok, paszettek és aquarellek a legjelentősebbek? — Ki állíthatja komolyan, hogy Juhász Gyula — mert életének jelentős részét a tiszaparti városban töltötte — „Széged költője”? vagy Petőfi, mert alig szült költő szebben az Alföldről, az „Alföld költője”? Iskolai dolgozatcímeknek is avasak az efféle jelzők. Es ki meri mondani, hogy a toll, a vízfesték és a kréta „könnyebb” művészet, mint az olaj vagy a freskó? Az alkotás értékét és becsét aligha mérete vagy műfaja szabja meg. Ami rossz, az tusban, olajban egyaránt az. Ami pedig remekmű, az tusban, olajban egyaránt remekmű. A kérdés csak, hogy abban a nyolcsoros tájversben is benne tükröződik-e a világ?

A kritika eddig Takátsnál még személyes hangú verseiben is jobbára csak a táji színeket, a „helyi égbört” vélte felfedezni. Holott Takáts kimondott tájleírásaiban is van valami egyetemes, villanásnyi tájképeink is ott rezeg a világ. Élmény-

anyaga ugyan a somogyi-balatoni táj szemléléséből fakad, de a téma megragadása már egyetemes érvényű, költői világában az egész modern élet elfér. Takáts maga vallja egy a Mézöntővel kapcsolatos nyilatkozatában: „Mondanivalómban a táj nem több, mint az érzelmek szimboluma... Verseim a technika és haladás, az emberiség jelenének és jövőjének derűs és deres tájait idézgetik.”

Mi is közelebről ez a táj-szimbolika, ez a Takáts költészetének mindenki másétól megkülönböztető sajátja, eredetisége?

Várkonyi Nándor már a válogatott versekben észrevette, hogy Takátsnál „a természet megszűnik tárgy lenni, költői esz-közzé válik... Önmagát keresi a természetben, s önmagát fejezi ki általa.” Úgy érezzük, — a Mézöntő legjobb versei erről győznek meg — Takátsnál a táj immár nemcsak élményeinek, érzéseinek, lelkiállapotának, hanem — jobb szó híján — „látomásainak” közvetítő eleme.

Mire gondolunk pontosabban?

Takáts verseinek „alapja”, ihletője a természet, a megfogható valóság, az, amit közvetlenül lát, tapasztal. A költő ezzel a konkrét életmozzanattal, valóságdarabbal azonosítja magát, s a versben a természet megszűnik elsődleges lenni, feloldja, saját lelkivilágának közvetítőjévé, kifejezőjévé teszi. Egy ponton azonban természet és költői én egyaránt eltűnik, „izzó szárnyal” „felröppen” a vers, hogy az „álom képleteinek”, a „káprázatoknak”, a költő világba való egyetemes „kitárulkozásának” adjon helyet. Ha a versalkotás folyamatában az első lépés a természet és az én egymásbaolvadása volt, ez a lépés az én-nek „az örök magasság”-ba, a „földi végtelen”-be, ha nem lenne félreérthető a szó, azt mondanám: a transcendentális valóságba való feloldódása. A konkrét realitásból indulnak el ezek a versek, s a végtelenben kötnek ki. A sok példa közül részletesen is nézzünk meg egyet! (*Néz a cigány*) A vers első sora két kép a valóságból:

Piros a bor... Kemény a donga.

De a költő már a második sorban azonosul a képpel:

*Szivemben mintha csárda volna.
Muzsikál benne egy barna cigány.*

Aztán jön a „látomást” mozgó sor:

Tünődik, tünődik csárdán és magán...

s a következő versszak végén:

*Rápislog a lámpa... Dideregve látja...
Recepteti s néz a méretlen világba...*

Innét a vers aztán már a „végtelennek száll”:

*Csillag alatt vizek-közi porba
két milliárd cigány húzza-húzza.
Villogó hullámon remegve
úszik a sok áradó hang messze:
néma, fényes jég-azúr mezőbe,
csillag-szűrő felhő-gleccserekbe...
Fülelek... Nézek... — Mit, kinek
izennek? —*

*Végtelen vágy száll a végtelennek
s mintha innen üresen maradna,
mintha minden szállna csillagokba,
s kékbehajló parton a sok csárda
kegyetlen szép tenger szélén állna.
Fülelek... Nézek... Vacog bent
a cigány!*

Keresgél a húron, a jeges citerán.

De idézhetnénk más verseket is: *Olvasás a tavon, Apám, Lényé sugárzott, Ringass való, Vidd el*. Egyet írjunk ide teljes terjedelmében. A vers példája és kulesa Takáts sajátos költői látásának, alkotómódszerének. Természet és költő azonosulása itt már a vers első sorában megtörtént.

*Víz alatt élek. Víz alatt járok.
Társaim rég a szürke hinárok.
A zöld és a barna, harsogva kékkel
víz-tanyám partján, mint kulissza térdek.*

*Vas és a kő is meghajlik innen.
Fátylas tükröm elbillenti könnyen.
Elbillenti, minek bíznak bennük?
Mélyebbről nézve oly puha a testük.*

*Bízom inkább a lengő csodába,
mely, mint a nádszál felnő a tájra,
s bár, gyökere ingó iszapban ázik,
karcsú teste az éggel cicázik.*
(*Vízi dal*)

Ezeknek a verseknek nincsen „vége”, lezárása, „lebegnek”, „kinyílnak”, mint ég felé tárt szirmokkal a virág. Tele vannak — különösen a vers vége felé — ilyen szavakkal: „csillag-tér”, „égbe ránt”, „ringass”, „emelj”, „kitáru lényem”, „szétaradt”, „szétfolyva tágul”, „tündödm”; ilyen sorokkal: „a nap folyik széjjel a csöves világba”, „flótázó, tiszta messzeség”, „szárnyra kél a képzelet”, a „fenyőfa... csúcsára nézek és a csillagokra”, „föllibent im az ó-szivárvány”; minduntalan előbukkan egy „szárnyas tündér”,

egy hegedülő, „rózsaszín angyal”. Ezért beszél annyit „a gyöngyből cseppent alkohol”-ról, az „álmos rémület”-ről, a „mámor ringó padló”-ról, a borról.

A természetnek ebben az áttelekítésében, a vers világának ebben a kozmikus kitágulásában lehet valami félelem, menekülés a kor valósága, a „haszon”, a poézis nélküli, elgépiesedő élet elől („a világ nagy beteg”), de a költőt a dolgok és jelenségek lényegének, a felszín mögött meghúzódó értelemnek a keresése is vezetheti („a kulcs ott van, odaát”). Takáts több versében szinte programszerűen is megfogalmazza ezt a „költészetért való vívódását”, ars poeticáját. (*Ódatöredék a csodáról, Forma és haszon, A rosszul megzengett múzsa, A tó, a róza és a hársfa.*)

Takáts táj-szimbolikája azonban nem fedi el a valóságot, a költő és a konkrét világ kapcsolata nem tűnik el költészetéből. Takáts világába minden befér: „szépség, jó. gép és képzelet”. Látja a világ változását, a távolságot legyőző közlekedést, hogy a rétet „beton szorítja le”, látja az aratógépet, tud az atomról, az égitestek körül zümmögő „szárnyas emberről”. Takáts költészetén van ablak a közösség, az új magyar élet felé! Hallgatja „a nép ki nem mondott szavát”, reagál a felszabadulás utáni élet hibáira, túlzásaira, az irodalmi élet fonákságaira. De — különösen a kötet második felében — derűs, meleg színekkel rajzol képeket a táj és a rajt élő ember átalakulásáról.

*Ma már oldódik... Száz felé
hajlik a kaposvölgyi nép.
Akár a fáj, úgy változik,
kerettel együtt más a kép.
(Szárnya két)*

*Alig öt év s körülöttük körbe
major, erdő, dohány, kender zöldje
vibrál a berektől elválva,
mint a való élő délibábja.*

*(Mint élő délibáb)
És nézd csak, mint hasít kezével
a földjén jövőbe mért utat.*

*Az ember vassal-ésszel
villogva, nézzed, mint kutat.
(A viharhoz)*

S a „porból boldog korba” növe ember „tiszta távlatát”, a „szárnyas, zúgó századokat” is érzékeli; aggódással és szeretettel, cselekvésre buzdító hittel beszél a jövőről.

*Aki a diófa alatt marad,
nem lát eget, sem madarat.
Pedig más lett ég és madár.
Országút lett az ábrándok útja.
Motor-angyal szárnya hasogatja.
Ábránd helyett nem is kár.
(Mit bánom én)*

A tematikai sokféleséggel a hang és kifejezés változatossága párosul. Megzenéíti a derűs, szép szerelem húrjait, de a finom, pikáns humor pán-sípján is tud játszani. Hol kedves és játékos, másutt gúnyos és ironikus. Műfajai is különfélék: a kétsoros epigrammától a komikus eposz-féléig ér, de ír elbeszélő költeményt, ódatöredéket, apró lírai rajzokat is. Nyelvének hajdani csillogása megkopott, a hasonlatokban való dúskálást gazdag és eredeti metafora-használat váltotta fel. Hosszabb mondatai összetöredeztek, tömör szimbólumok hordozóivá váltak. Nem egyszerű ez a nyelv, de nem is túlkomplikált. Sajátos versalkotó módszeréhez, szimbolikus látásához alkalmazkodó. („Hegyes villám veri a felhős csontgolyókat”, „komoly visszhang villázta szét szavát”, „utána dörrent kint a fagy csöve”, „fényel kötött sugárzó gyűrűket — füttyent a zöld máringók toroka”).

Takáts ezt a „nagy” szót írta költészetének zászlájára a kötetet bevezető versben:

*Egy van!... És benne mindenk...
Egyetlenegy: az igazság!*

Az igazság keresésével, az igazság hitével van tele Takáts költésze. Ha egy költő ennyire hisz az igazságban, akkor annak a költőnek a művészetében is nagyon lehet hinni.

Tüskés Tibor

Várkonyi Nándor

Az üstökös csóvája

Dokumentumok Petőfiről — Pécs, 1957.
Dunántúli Magvető kiadása

Három nagy írónknak esett évfordulója 1957-re, amikor Várkonyi könyve megjelent: Aranyinak, Adyának és József Attilának. A véletlen — vagy a kutatók érdeklődése — mégis úgy formálta a termelést, hogy Petőfivel foglalkozott ebben az esztendőben a legtöbb tartalmas, újszerű monográfia. Hatvany Lajos befejezte nagy vállalkozását: elkészült az *Így élt Petőfi* ötödik, befejező kötete. Dienes András egy könyvre valót szedegedett össze a még fellelhető Petőfi- emlékekből (*A legendák Petőfije*. Budapest. 1957. Magvető kiadás). Ismert lelkesedésével, leleményes fürgeséggel jegyzett fel minden adatot, amely Petőfi életére vagy verseire vonatkozhat. Megkereste például, hol „rughatott ki” az a „kurta kocsmá” a Szamosra, vagy honnan vehette a költő a Kukorica Jancsi nevet. Mégsem ezzel a színesen áradó adatsorozattal éri el első, nagy feltűnést keltő művének színvonalát, amelyben nemcsak Petőfi utolsó óráit elevenítette meg a valószerűséghez ragaszkodó, mozgékony fantáziával, hanem végigtekintett a költő egész katonai pályafutásán (*A Petőfi-titok*. — Budapest. 1949. Dante kiadás). Lelkesedését, következtetéseinek ötletességét, ítéleteinek józanságát megtaláljuk az új kötetben is, de a részleteket nem fűzi logikus fonálra, az adatok elszigeteltek maradnak, s a későbbi kutatás nyersanyagául szolgálhatnak. Legújabbán első könyve anyagához tér vissza, azt dolgozza fel tudományosabb igényekkel és újabb eredményekkel kibővítve (*Petőfi a szabadságharcban*. Irodalomtörténeti könyvek 3. Budapest. 1958. Akadémiai kiadó). 1848 szeptember elsejétől ismerteti a költő életének legmozgalmasabb szakaszát, de a mű nagyobbik fele (221—462. l.) a segesvári csatát és a világszabadság dalnokának halálát rekonstruálja az új kutatás világánál, többek között a csataterén végzett ásatások ismertetésével, amelyek nagy részben a szerző kezdeményezésére indultak.

Az életrajznak olyan érdekes, a kíváncsiság középpontjában álló részletével Várkonyi egyik értekezése sem foglalkozik, mint Dienes első és utolsó könyve, de

öncélú adatot sem említ, pedig sok színes, jellemző apróságot szemelgetett össze „Az üstökös csóvájá”-ban. Nemcsak Petőfi arcvonásait rajzolta meg aprólékos gondnal, hanem feljegyezte, milyen ruhát hordott (csak pályája elején viselt csizmát!), hogyan lépegetett, milyenek voltak fogai, hogyan alakult szakállvisellete stb., stb. Mindez és sok más részlet azonban bizonyíték, amellyel egy-egy arckép letkezési idejét vagy más, a kutatást irányító gondolatot akar tisztázni. Néha a kanyarok elég nagyok, az út mégis mindig célba érkezik.

A kötet négy értekezése közül az első (*Petőfi arca*) festményekből, rajzokból, daguerrotypiakból, feljegyzésekből tisztázza, milyen lehetett a nagy költő külső megjelenése. (Az értekezés első, még kevesebb adattal rendelkező kiadása 1940-ben jelent meg Pécsen.) Ezt segíti a könyv végére illesztett 32 lapnyi képsorozat, melynek segítségével keresi nemcsak a kortársak, hanem a későbbi művészek ábrázolásában is, hogy mit ragadtak meg a rendkívüli emberből. Találkozik itt a fiatalabb Várkonyi az idősebbel, hiszen írói pályáját művészettörténeti tanulmánnyal kezdte (*Ferenczy Károly*, 1922.).

A második közlemény (*Rostra*) a március 15-i nagy nap egyik részletét tisztázza (Megjelent a *Dunántúl* 1956. évfolyamában is). Érvelése szerint valószínű, hogy a délutáni gyűlésen nem szavalt a Petőfi a *Nemzeti dal* a Nemzeti Múzeum lépcsőjének arról a pilléréről, amelynek oldalán márványtábla hirdeti az ellenkezőjét. Amíg eljut eddig a megállapításig, nemcsak a nagy nap eseményeit veszi sorra, hanem végigbongészi a hazai és a külföldi sajtó erről szóló, akkori cikkeit, s végül az olvasó újra átéli az izgalmas napot.

A harmadik, *Az üstökös csóvája* a leg-
rövidebb közlés: két mesét osztat szét (szibériai hadifogság és az aranyfog), de jó alkalom arra, hogy a nagy költő népszerűségéről és fogazatáról (sőt szápadlásáról, mandoláiról, nevetéséről stb.) további adatokat gyűjtsön össze.

A *Verstérekép és versnaptár* című negyedik értekezés látszólag csak a költe-

ményeket szedi sorba keletkezési helyük és idejük szerint, lényegében azonban rámutat a magyar költő elképesztő termékenységére. (Petőfi 26 évet élt és 849 verset írt, Heine 59 évével csak 498-at, Béranger 77 évével 414-et, Goethe 83 évével 334-et stb.), sőt lélekrajzot is ad: meghatározza, hogy a nagy lírikus a „motorikus típushoz tartozott, kinél mind a befogadó, mind az alkotó szellemi munkát a mozgás megkönnyíti, elősegíti.” Igen érdekes részletekben mutatja be, hogy versei járkálás, ütemes dobogtatás közben keletkeztek, s csak akkor írta le, amikor már véglegesen megformálódtak lelkében. Ezzel magyarázza Várkonyi, hogy kézirataiban olyan kevés a törlés, és hogy életét olyan gyakran szakítja meg vándorlás, utazás.

Utolsóinak Riedl Frigyes eddig nem közölt *Áttekintőjét* csatolja. Ebben időrendi táblázatba sorakoztatja Petőfi életének jelentősebb eseményeit és műveit. A nagy irodalomtörténész emlékének is hódol ezzel a publikációval, de az olvasónak is jó összefoglaló képet ad befejezésként.

Várkonyi Nándor sajátos módszerét jobban megismerhetjük a két utolsó értekezéséből, mint a filológiai feladatokra vállalkozó és azokat lelkiismeretesen megvalósító előbbiekből. Verstérképet készít, és az olvasó egyszer csak észreveszi, hogy az alkotás lélektanának bonyolult titkait fürkészi. Látszólag jelentéktelen külsőségből indul ki, s a lélek mélységeihez érkezik. A francia irodalomtudomány módszere ez, a „les petits faits significatifs”, a jellemző apróságok gyűjtése és magyarázata, melynek Saint-Beuve, Faguet és Taine szerzett világszerte elismerést és megbecsülést. Noha Várkonyi 29 éves korában kiadott egy értekezést *A francia szellemről* (1925), a módszer forrását mégis jobban elárulja ennek a könyvnek utolsó közleménye. Alighanem Taine nagy magyar tanítványában, Riedlben

kell keresnünk Várkonyi legközelebbi szellemi őst, s ezzel a magyar irodalomtörténetírás családfájának egyik legszebb ágán kap tisztos helyet.

A nagy mester emlékét őrzi a közvetlen, minden hivalkodástól és nagyképűségtől mentes írói modor és bizonyos elegáns könnyedségre törekvés, amely nem idegenkedik a szellemes fordulatoktól. Riedlben is megtalálhattuk az azóta elég ritkán jelentkező kritikusi alázatot, ami Várkonyiban annyira jellemzővé válik, hogy egyéniségének eredetiségét biztosítja. Megkereshetnénk e kötet tanulmányai-
ban e keveset ígérő, de sokat nyújtó szerénységet (itt-ott utaltunk rá), azonban félreérthetetlenül ki is fejtje legnagyobb művének, *Az újabb magyar irodalomnak* bevezetésében (1942): „Nagyszabású és gazdag egyéniségnek kell lennie annak, aki fölteheti, hogy saját személye, érdeklődése éppoly fontos az olvasónak, mint a történelem. Az anyag tiszteletre és személytelen szorgalomra kötelezi feldolgozóját akkor is, ha egyes részei távol járnak érdeklődésétől, sőt akár rokonszenvétől. Éppily tisztelet illeti meg az olvasót, aki — ha kezébe veszi a könyvet — ezzel jelét adja, hogy elsősorban a tárgyat kívánja megismerni, s csak aztán a szerző felfogását.”

Alaposan képzett filológus, tartalmas ember, gazdag lélek beszél ebben a könyvben Petőfi életének és művészetének külsőségeiről, ezért mire az olvasó leteszi *Az üstökös csóráját*, meg kell állapítania, hogy alaposabban és mélyebben ismeri nagy költőnkét, mint azelőtt. Egységes képbe futó szálakat látott meg egy rendkívüli egyéniség aprólékos, de távlatokat nyitó ábrázolásában. Legyünk méltóak a szerző szerénységéhez, ne akarjunk nagyot mondani. Elégedjünk meg azzal, hogy a Petőfiről szóló gazdag irodalom értékes művel gyarapodott.

Fábián István

Berze Nagy János

Magyar népmesetípusok

Pécs, 1957. Baranya megye Tanácsának kiadása (I. köt. 676. o., II. köt. 734. o.), Mecsek Nyomda.

Az emberek általában a mesében nem látnak mást, mint gyermekségük szivárványos egének színes emlékeit idéző műfajt, olyan műfajt, amely az emberi szellemnek nem a legrangosabb termékei közé tartozik. Erre a lekicsinylő szemléletre — még mai modern életünkben is — rácsafol sok felnőtt meseszeretete, s az, hogy a mesekönyvek kiadásának valóságos reneszánszát éljük; legnagyobb íróink, tudósaink pedig az emberiség csodálatos alkotásának tartják a mesét. Igazuk van. És a mesekutatóknak is. Rég letűnt korok levegője, a meshősök életsorsa, életformája, és egy csodálatosan szép képzeleti világ varázsa az utóbbi másfél század alatt a mesegyűjtők ezreit vonzotta a nép közé szerte a világon. Gyűlt, gyűlt a rengeteg mese, és hamarosan megérett a helyzet arra, hogy a hatalmas meseanyagot — további tudományos feldolgozás és a könnyebb kezelhetőség érdekében — egy-egy nép mesekincsén belül is, de nemzetközi viszonylatban is — rendszerezzék, katalogizálják.

Ebbe a tudományos világot érdeklő fontos munkába kapcsolódott bele több évtizedes gyűjtő és rendszerező tevékenységével a pécsi tudós szerző, dr. Berze Nagy János. Műve — lexikonterjedelmű, közel másfélezer oldalas mesekatalógusa — nemrégiben hagyta el a sajtót.

Mi a tudományos jelentősége Berze Nagy posthumus művének a magyar és a nemzetközi folklór szakirodalmában?

Ismeretes, hogy a népmesék rendszerbe foglalását több mesekutató megkísérelte, többek között *Anti Aarne* és *Stith Thomson*. Ők a nemzetközi mesekincs rendszerét állították össze az általuk ismert meseanyag alapján. Mivel az egyes népek meséiről — néhány kivételtől eltekintve — még nem készültek részletes katalógusok, ezért munkájuk korántsem tekinthető teljesnek. Mindaddig, míg a népek meseanyagáról külön-külön nem állítanak össze mesetípus rendszereket, a szaktudósoknak le kell mondaniook arról, hogy a világ népeinek meséit megnyugtató módon tipizálják, és egy közös, nagy rend-

szerbe foglalják. Berze Nagy János előtt a lapp, izlandi, észt, lív, román, a finnországi, svéd, flandriai, spanyol és a magyar népmesék mutatója készült el. A magyar katalógust Honti János állította össze, jegyzéke 302 magyar mesetípust tart nyilván. Berze Nagy most megjelent könyve kétszer ennyi magyar mesét vesz fel típuskatalógusába, szám szerint 612 népmese típust az 1933-ig nyomtatásban megjelent gyűjtemények, folyóiratok publikációiból, valamint saját kutatásából származó kéziratos gyűjtések felhasználásával. Ebben a típusjegyzékben állatmesék, tündérmesék, novellaszerű mesék, tréfák (trúfák) típusait találhatjuk, s ezek közül a szerző 339 újként meghatározott típust vett fel rendszerébe az említett meserendszerezők típusain kívül. Tehát Berze Nagy mesejegyzéke a világ hasonló katalógusai között jelentős helyet foglal el.

Milyen tudományos módszerrel végezte a szerző rendszerező munkáját?

A tudós Berze Nagyt — akit egyik levezetője „Fő-fő mese-mester”-nek szolgált — életművének megírására volt tanárának, Katona Lajosnak példája ösztönzi (a hálás tanítvány hatalmas munkáját is „a legnagyobb magyar folklórlista emlékének” ajánlja). A tőle kapott módszertani örökség alapján a szerző a népmeséket kisebb egységekre bontotta fel, ezt vette a mesei anyag összetételében az egyik alkotórésznek. Ilyen meseelem, motívum például a *kard*, az a csodás eszköz, amely birtokosát legyőzhetetlenné teszi, vagy a *béka*, „aki” hol elátkozott királyfi, hol elvarázsolts szép leány vagy vízi szellem felesége. A mese jellemző elemeit szerves kapcsolatban magában foglaló egész: a típus. A mesetípus tehát a mese elbeszélő anyagának (cselekményének) szempontjából teljes egység, mely minden jellemző elemet tartalmaz. Újat ad a szerző a motívumkérdésben is, mert típusrendszerében az egyszerűbb motívumokat *mese-elemeknek*, az összetettebbeket pedig *motívumoknak* (indítékoknak) nevezi; ezáltal világosan elkülönítette egymástól az egy indítékú (motívumú) és a több indítékú meséket. A tipizálásnak ez a módja a nemzetközi szakirodalomban is előre mutató, és megtontolandó

meseszerkezeti és módszertani tanulságokkal szolgál; többek között ez tette lehetővé, hogy Berze Nagy János az említett Aarne—Thomson-féle katalógusban is szereplő típusok képét kiegészítse. Tipizáló és módszeres felfogására álljon itt egy jellegzetes példa. Az *Ördögszerető* mesetípusát így olvashatjuk a műben:

A) Leány, kinek kedvese nincs, kíván egyet, mégha az ördög volna is.

B) Rövid idő múlva udvarolni kezd neki az ördög legény képében, kinek *lólábát* véletlenül meglátja.

C) Vénasszony tanácsa szerint a legény lábára fonalat köt; a fonal a temetőbe vezet. hol meglátja, hogy kedvese holttestekből lakmározik.

D) Az ördög követeli, mondja el, mit látott, különben apja, anyja és ő is meghal. A leány hallgat; úgy tesz, mint a vénasszony mondta.

E) A leány holttestének kivitelére s eltemetésére nézve végrendeletet tesz, hogy az ördög rá ne találhasson.

F) Sírján *virág* nő, melyet egy ifjú leszakít, s hazavisz. Ez újra leánnyá változik; az ifjú nőül veszi. A leány az ördög üldözésétől végleg megszabadul. (I. m. I. köt. 558. old. 407. mesetípus.)

Ha a Berze Nagy-típust egybevetjük Aarne—Thomson hasonló mesetípusával, azonnal szembeötlik, hogy utóbbinál a típus jellemzőjeként csak egyetlen motívum szerepel, az, amelyből kitudódik, hogy a leány sírján virág nő, ezt egy ifjú leszakítja, a leány visszaváltozik, és a két ifjú teremtés egybekel. Berze Nagy — aki lényegesen több változatot gyűjtött össze a mese típusának meghatározásához — kerek, egységes típusképpé egészíti ki az Aarne—Thomson-féle egy motívumból álló „típust”. (A Berze Nagy típusképében ez a hatodik, az utolsó motívum.) Ha ehhez még hozzátesszük, hogy a fenti típus közlése után az alapos kutatómunkát végző szerző az *Ördögszerető* típusához tartozó, általa ismert mese minden részletét tömören ismerteti, és a mesék stílusbeli jellegzetességei, jellemző kifejezései is fel-felcsillannak a tartalmi ismertetés során, akkor világosan áll előttünk művének egy lényeges vonása: ez a mesekatalógus korlátozott lehetőségein belül is ízelítőt tud adni a népmese tarka világából. Ugyanakkor akár Aarne, akár Thomson regisztráló rendszere a népmesék jellemző és fontos vonásaira nem képes rámutatni.

Ismertetésünk szűkreszabott kerete nem engedi meg, hogy Berze Nagy János

több évtizedes gondos, szorgos kutató és rendszerező munkával összeállított mesekatalógusának értékelését folytassuk. A hazai és a külföldi tudományos irodalom bizonyára részletesebben, a teljesség igényével foglalkozik ezzel a nagyjelentőségű művel.

Meg kell azonban említenünk, hogy alig kezdte meg világgjáró útját ez a nevezetes mű, az érdeklődő tudományos intézetek, néprajztudósok, egyetemi professzorok siettek elismerésüknek kifejezést adni. A kétkötetes könyv nemzetközi visszhangjára jellemző, hogy Európa majd minden országából és a tengeren túlról is sok-sok levél érkezett már eddig is Pécsre. Az általános véleményt talán *dr. Stith Thomson* (Bloomington, Indiana) professzor, a hírneves meserendszerező, aki a népmese típusokról szóló munkájának revíziójában elsőrendű fontosságúnak tartja Berze Nagy művét, foglalja össze legtalálósabban f. évi júl. 21-én keltezett levelének befejezésében (a levelet a szerző fiához intézte):

„Amikor a *Népmesetípusok* új kiadását előkészítettem (ez S. Thomson munkája), módomban volt átnézni az összes nemzeti és táji népmese-áttekintéseket. Az Ön atyjának ez a műve *kétségtől egyike a legjobboknak, s példaképpül fog szolgálni a későbbi kutatóknak.*”

Berze Nagy János — 1946-ban bekövetkezett halála miatt — nagy művét nem tudta végleges formában sajtó alá rendezni. Ezt a nehéz és tudományos felelősséggel járó munkát *dr. Banó István* vállalta és végezte el a tőle várható legnagyobb műgonddal és szeretettel.

Jóllehet, a vidéki magányában dolgozó Berze Nagy János tervéről, készülő impozáns művéről a tudományos közvéleménynek tudomása volt, és a nagy munka már megjelenése előtt betöltötte fontos hivatását — hiszen a szerző mesekatalógusa birtokában nem egy hazai és külföldi szakembernek, érdeklődőnek adott felvilágosítást népmesei kérdésekben —, kiadására 1957-ig várni kellett. A kézirat kalandos utazásáról, a kiadás körüli házonjáról megemlékeztek újságaink is. Még néhány évvel ezelőtt úgy látszott, hogy Berze Nagy János könyve is a vidéki kutatók műveinek sorsára jut. Az itt-ott megjelent citátumok — Berze Nagy most ismertett meserendszeréből vett idézetek — jelezték csak, hogy mai tudományos életünknek is szüksége van erre a kitűnő munkára. A bennfentes szakemberek azt várták, hogy a költséges ki-

adást egy magasabb tudományos szerv vállalja, de általunk nem ismert ok miatt ez elmaradt. S mivel az idő sürgetett, Baranya megye Tanácsa vette vállára a kiadással járó gondokat és tette lehetővé, hogy a könyv napvilágot lásson.

Sajnálni lehet, hogy ez a mű a szerző halála után csak tizenegy év múlva került a néprajz kutatóinak kezébe. Így most szembe kell néznünk a könyv megjelenésével kapcsolatos „aggódó” felfogásokkal. Ezek szerint Berze Nagy 25 év előtti segítségváltás és egyéb publikációs anyag vizsgálatára építi mesekatalógusát; az elmúlt negyedszázad alatt viszont a mesekutatás olyan mennyiségét tárta fel a hazai és a külföldi meseállománynak, hogy ezt a tényt nem lehet figyelmen kívül hagyni egy napjainkban megjelent meseregység összeállításában. — Kétségtelen, így van. Bizonyára nagyobb lenne Berze Nagy János művének tudományos súlya, értéke és gyakorlati haszna, ha valaki — talán egy munkaközösség — a több mint két évtized mesanyagát beledolgozta volna a Berze Nagy-féle kataló-

gusba. Ez olyan feladat, amelynek elvégzésére nem igen vállalkoznak még a szakemberek sem. Az is igaz, hogy a tudományos életben végbemenő differenciálódás, a mesekutatás világszerte ismert nagy lendülete előbb-utóbb elavulttá tesz Berze Nagy János művénél „fiatalabb” munkákat is. Ez a könyvek sorsa; s a szellemi néprajz tudományának fejlődését sem lehet megállítani. Bizonyára megjelennek majd olyan mesekatalógusok is, amelyek nagyobb területről, frissebben végzett gyűjtések segítségével esetleg felülmúlják Berze Nagy életművét. De egy bizonyos: dr. Berze Nagy János *Magyar népmesetípusok* című műve mindig fontos láncszeme, forrása lesz a népmesével foglalkozó tudománynak. S akik ebben a tudományágban hasznos eredményeket akarnak elérni, onnét kell elindulniok, ahol Berze Nagy abbahagyta, akár elfogadják mesekatalógusának módszerét és rendszerét, akár módosítják, akár újjal próbálkoznak.

Muszty László

Magyar-délszláv-német népi gyermekjátékok Baranyában

(Gyűjtötte, szerkesztette és a bevezető tanulmányokat írta: dr. Komlósi Sándorné, Nagy Piroska. Kiadja a Magyar Úttörők Szövetsége Baranya megyei elnöksége. Pécs, 1958. 154. l.)

Sok minden történt a magyar gyermekjátékok ügyében azóta, hogy Brunswick Teréz 1828-ban megnyitotta a budai „Angyalkert”-et, ahol még németül daloltak, s Bezerédj Amália a Tolna megyei Hídja pusztán megalapította parasztyermekek számára iskoláját, ahol magyarul tanított ugyan, az 1840-ben megjelent „Flóri könyve” tanulsága szerint azonban idegen mintára készült dallamokat énekeltetett. A magyar gyermekdalok és játékok szinte csak napjainkban, szemünk láttára szorítják ki a sok idegen eredetű vagy szellemű, kezdetleges szövegű, selejtes dallamot. Az 1850-ben bevezetett osztrák tanítási rendszer meghonosítói jól tudták, hogy mindent megnyerhetnek, ha a gyermek lelkét meg tudják kaparintani. Sajnos a gyermekjátékdalok tekintetében igen eredményesnek ígérkezett a szálláscsinálás az elnyomó hatalom számára. Az egyetlen nagyarányú helyes

kezdeményezés, a Kiss Áron-féle, visszhang nélkül maradt, pedig az irányításával folyó széleskörű gyűjtés egy terjedelmes, magyar levegőjű kiadványt eredményezett, a *Magyar gyermekjáték gyűjteményt* (1891), amely alkalmas lett volna arra, hogy gyermekeinket játékaikban visszavezesse hazájukba. Kodály a *Zene az óvodában* c. tanulmányában (M. Zenei Szemle 1941. márc., külön is) megrendítő képet rajzol az idegen szellemű, selejtes gyermekdalok pusztításáról. Nem véletlen, hogy ez időtájt jelennek meg első magyar gyermekjátékdal-gyűjteményeink, vagy olyan kiadványok, amelyek ilyeneket is tartalmaznak. (Kerényi György: *Száz népi játékdal*, 1938., Kerényi—Rajeczky: *Énekes Ábécé*, 1938., Kodály: *Iskolai énekgyűjtemény I—II.*, 1934—44., Molnár—Lajtha: *Játékokország*, én. Volly István: *Népi leányjátékok*, 1944. stb.) A magyar gyermekjátékok addig összegyűjtött anyagának teljes kiadványa azonban csak 1951-ben látott napvilágot a „*Magyar népzene tára*”-nak első kötetében (= MNT), a *Gyermekjátékok*-ban.

Érdemes megjegyeznünk, hogy Baranyában is történt egy és más a gyermek-

játékdalok ügyében — mindkét irányban. Egy híján 100 éve lesz annak, hogy Péccsett egy daloskönyv látott napvilágot, Schmidt Péter műve: *Dallamok az Ausztria birodalombeli kath. magyar elemi tanodák számára írt Első nyelvgyakorló és olvasókönyvben foglalt versekhez*. Azt hiszem, a cím után nem szükséges kommentálni, milyen lehetett e Bach-korszakbeli könyv szelleme, s mi lehetett a cél vele. Ugyancsak Péccsett jelent meg 15 éve Temesi Mihály gyűjteménye: *Ormánysági gyermekjátékok* (1943), egytől-egyig eredeti magyar népi gyermekjátékdallal.

A jelentős lépések, amelyek népi gyermekjátékdalaink megőrzése és köztudatba vitele érdekében történtek, korántsem jelentik azt, hogy most már nyugodtak lehetünk, hogy gyermekeink csak értékes dalokat játszanak és énekelnek. Ezért örömmel fogadunk minden kezdeményezést, mely felkutatásukra, összegyűjtésükre, megszerettetésükre és elterjesztésükre irányul. Ezt a célt szolgálhatja Komlósi Sándorné könyvecskéje is. Különösképpen jelentősnek látjuk azt a törekvést, hogy az úttörőnevelésnek is részeseivé tegye népi gyermekjátékdalainkat, hogy tehát a szorosan vett iskolai oktatás területén kívül is hassanak, és formálják emberségessé gyermekeink jellemét. Nem akarjuk itt most felsorolni mindazt a nevelőértéket, amelyet népi gyermekjátékaink magukba rejtenek. Az a nevelő, aki a jellemformálásnak ezekkel a hathatós eszközeivel élni akar, olvassa el a könyv értékes bevezető tanulmányait. Helyes a szerkesztőnek az a szándéka, hogy olyan anyagot akar népszerűsíteni, amely megjelent ugyan már nyomtatásban, azonban nehezebben lehet hozzáférni. Erre, a már megjelent dallamok népszerűsítésére, nagyobb mértékben is törekedett volna Komlósiné kiadványa, s nem ártott volna néhány magagyűjtötte, kevésbé szép dallamot értékessebbel helyettesíteni. Végül nagyon helyes és megszívlelendő az a célkitűzése, hogy a gyermeknek több időt hagyjunk a játékra. Amikor gyermekeink a maximalista tantervek, tankönyvek következtében bizony gyakran fáradt aggyal és nem eléggé megszilárdított és elmélyített ismeretekkel válnak meg az iskolától, nem lehet ezt a gondolatot eléggé hangsúlyozni.

Érdekes adatokat tartalmaz *A népi gyermekjátékok mint kultúrkinccsek* c. fejezet is, bár némi belemagyarázástól sem mentes. Pl. a pár soros *János úr készül németi Bécsbe* kezdetűről ezt írja: „...sok (!) szomorú emlékét őrzi fő-

uraink, nemeseink császári udvarba való készülésének és ott tétet-fejet hajtásának, elveik, szabadságuk feladásának.” (14.) Egyébként is úgy érezzük, ez a fejezet inkább csak a nevelő kezébe való. Nem gondolnánk ugyanis, hogy pedagógiai szempontból helyes volna a *ius prima noctis*-t kisleányoknak magyarázgatni.

Sok praktikus utasítást, okos tanácsot tartalmaz a „*Hogyan tanítsunk népi gyermekjátékokat*” c. fejezet, a következő pedig a gyűjtés módszereit közli s ezzel is serkenteni akar a további munkára. Helyes, hogy ismerteti a játékok lelőhelyeit és az őket játszó etnikai csoportokat is. Ezzel is elősegíti a gyermek és nevelő tájékozódását szűkebb hazájában. Helyenként túl részletesnek tartjuk azonban ezt a fejezetet. Indokolatlan pl. a csángók vándorlásait a könyvben tapasztalható részletességgel leírni. Ellenben az etnikai csoportok közt való eligazodás és a színpadon való bemutatáshoz szükséges ruhatervek elkészítésének megkönnyítése végett jó lett volna a szövegközi fényképek alá néhány útbaigazító szót írni. Csak dicséret illetheti a könyv szerkesztőjének azt a törekvést, hogy német és délszláv játékokat is felvesz a gyűjteménybe, továbbá olyan darabokat, amelyek a magyarság és nemzetiségeink folklórjának kölcsönös hatására vallanak. Szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy idegen gyermekjátékdalok tanításában nagyon óvatosan kell eljárni: csak abban az esetben (és fejlettebb korban) történhet ez meg, ha meggyőződünk arról, hogy a gyermek saját dalait már jól ismeri. Ebben az esetben is lehetőleg az eredeti nyelven tanítsuk meg a dalt, vagy legalább mutassunk rá eredetére. *A Megy a gyűrű vándorútra* kezdetű pl. nagyon alkalmas lett volna a folklórok kölcsönös hatásának tudatosítására, ha a könyv szerkesztője megemlítette volna, hogy e dallam eredetije a délszláv *Ti si mila moja*, sőt leghelyesebb lett volna ennek a közlése. Ugyanígy meg kellett volna említenie, hogy a 46. l.-on közölt *Nyuszi ül a fűben* dallama német eredetű (vö. MNT I. 860. l.) Ha már nem talált értékesebb dallamot az *Abi Babi de beteg* kezdetűnél (91. l.), legalább itt is meg lehetett volna említeni az idegen eredetet.

A kötet anyagának zöme Komlósiné gyűjtése. Évek munkájának szép gyümölcse. Jócskán közöl olyan variánsokat, amelyek a MNT-ban nem találhatók meg. A gyűjtés és válogatás, a munkának ez a két mozzanata, jelenti a legnagyobb ál-

dozatot, fáradságot, igényli a legtöbb gondot, körültekintést. Az egyébként hasznos és értékes kiadványt még aránylag itt érheti a legtöbb kifogás. Nem ártott volna valamivel nagyobb igényességgel fellépni a dallamok kiválasztásánál. (Itt-ott a szövegeket is nagyobb kritikával kellett volna megszünni; így talán nem került volna a népi kiolvasók közé az Ó, ó, ó, *tündércaszinó* kezdetű. Tekintve, hogy nem egy etnikai táj anyagának tudományos célokat szolgáló teljes feltárásáról van szó, minden veszteség nélkül kimaradhatott volna a gyűjteményből a közismerten nem népi eredetű és nem is értékes *Debrecentbe kéne menni* (55. l.), *Csip, csip csóka csicsóka* (97. l.), a gyermekkori óvodai emlékeket idéző mollya *tandál*, a *Beültem kiskertemet* (116. l.) A legnagyobb hibát azonban akkor követte el a szerkesztő, amikor minden kommentár nélkül, sőt hogy egyáltalában felvette a gyűjteménybe *A gazda rétre megy* (59. l.) kezdetű német, felütéses dallamot. Kodály több alkalommal is említi ezt a dalt. A MNT első kötetében ezt írja róla:

„Idegen elem, mint a nyelv életében, vagy meghonosul, vagy idegen marad. Pl. az *Ég a gyertyá*-ról hiába mutatják ki, hogy idegen eredetű. Áthonosult, beolvadt a dalok sorába, nem kelt idegen hatást. Ha ellenben a budapesti játszótéren a *Gazda rétre megy* dallamát halljuk, messziről azt hisszük, hogy német gyermekek játszanak.” (XV. l.) Feleslegesnek látjuk néhány játékdal után a variáns közlését. Helyette talán hasznosabb lett volna a nagy választékból egy-egy, (a gyűjteményben nem szereplő szép játékok és dallamot felvenni. A *Sűrű erdőcskével* kapcsolatban nem ismer játékcselekményt. Nézetünk szerint nem is kellett volna felvenni a gyűjteménybe. Az *Eladlak, eladlak, Cicölle* játéknak viszont énekes változata is ismeretes. Inkább ezt kellett volna közölni.

Úgy érezzük, hogy a „nótafák” nem mindig megbízhatóak folklorisztikai szempontból. Ilyen ócsárdi Szilvási Irén, akitől pedig jónéhány dalt jegyzett le, köztük műdalokat és tandalokat is (ő a közlöje a *Gazda rétre megy* kezdetűnek is!). Alaposabb kritikával kellett volna fogadni az iskolások közléseit is, és utánanézni, mit, hol, és kitől tanultak. Néhány dallam lejegyzése nem eléggé szakzerű.

(*An-tán-titiom* a 41. l-on), vagy nem helyes, pl. a 61. l-on *Ványosi, ványosi nyergelőre* dallama nyilván nem $\frac{1}{4}$ -es, hanem $\frac{2}{4}$ -es. Nem jó a *Csön, csön gyűrű* utolsó két ütemének a lejegyzése sem.

Az anyag csoportosításában a MNT I. kötetének rendszerezését követi. (A szerkesztő Kerényi György kitűnő úttörő kísérlete). Csupán azt nem értjük, miért különböztet meg „teremjátékok”-at, s miért nevezi ezeket „társasjátékok”-nak. A kötetben előbb felsorolt játékokat is lehet teremben játszani (maga a szerző is ajánlja pl. a színpadi bemutatót), s az ebben a kategóriában szereplőket is játszathatjuk a szabadban. Azután az egy személyes dalokat leszámítva mindegyik gyermekjáték „társasjáték”. Úgy látszik, az egyértelmű terminológiai kialakítás körül van még tennivaló. Egész sereg zálogos játékunk van dallammal. Kár, hogy a cím alatt csupa dallam nélkülieket közöl. A futójátékok csoportjában közölt *Gyertek haza, ludaim* is dallamos játék. (vö. MNT I. 315. sz. és jegyzet a 805. l-on).

E kifogások természetesen nem csökkentik a könyv értékét. „Maxima puero debetur reverenti. Szentnek kell tartanunk a gyermek érintetlen lelkét; amit abba ültetünk, minden próbát kiálljon. Ha rosszat ültetünk bele, megméltelyezük egész életére”. Kodálynak ezek a szavai (*Zene az óvodában*, 12. l.) motoszkalta a fejemben, amikor Komlósi Sándorné könyvét elolvastam és mérlegre tettem. Ezért használtam vele szemben igényes mértéket. Ismertetésemet megint csak Kodály szavaival fejezem be: „Aki nem szereti a magyar népet, leghamarabb a gyermekeken át fogja megszeretni, amint a játékok varázslatos kaleidoszkópjából felé sugárzó, s a pajkos hetyeségtől gyengéd ellágyulásig váltakozó száz arcát figyelni és megismeri. Ezért a nevelő nem lehet el e játékok beható ismerete nélkül. Szomorú gyermekkora nyomát holtáig viseli, aki úgy nőtt fel, hogy nem volt része bennük. Annak nincs sürgősebb teendője, mint utólag megtanulni, beleélni magát, mert enélkül nem férközik a gyermek lelkéhez.” (MNT I. XIV. l.) Meggyőződésem, hogy Komlósi Sándorné könyve mindezt a nemes, nemzeti és emberi szempontból jelentős célt hasznosan szolgálja.

Péczely László

A török Pécs

(Szabó Pál Zoltán 1941-ben megjelent hasonló című művének bővített kiadása. Átdolgozta Ruzsás Lajos. Pécs, 1958. Pécs mj. város Tanácsa VE. Műv. Osztályának kiadása.)

A helytörténetnek a lakosság szocialista patriotizmusra nevelése és a marxista-leninista világnézet terjesztése szempontjából igen nagy a jelentősége. Benne, mint cseppben a tenger, tükröződik az egész nép történelmi sorsa. Az egész nép életét befolyásoló nagy történelmi események az ismerős természeti és társadalmi környezet keretében érzékelhető közelségbe kerülnek, s így hatásuk óriási. Ugyanakkor szinte szemmel láthatóvá válik az a fejlődés is, ami a dolgozó nép „csendes munkája” (Engels) és osztályharca nyomán előre viszi a társadalom életét.

Innen van, hogy minél közelebb kerül a nép saját sorsa intéséhez, annál nagyobb érdeklődés születik a szűkebb haza, a város, a falu, a táj történelmi múltja iránt. Nem véletlen tehát, hogy kulturális forradalmunk kibontakozása során egyre nagyobb figyelmet és áldozatot fordítunk helytörténeti kutató munkára és helytörténeti művek kiadására.

Azt persze nem mondhatjuk, hogy régebben nem foglalkoztak helytörténettel, de azt igen, hogy a helytörténetírás nem volt közügy. Magánosok, többnyire nem is képzett történészek „tallóztak” a szűkebb haza történetében, s ha valami érdekeset, „curiosus”-t találtak, azt publikálták is. Így számszerűen ugyan sok, de értékben nagyon kevés helytörténeti publikáció látott napvilágot. A kevés értékes mű közé tartozott Szabó Pál Zoltán „A török Pécs” c., 1941-ben megjelent kis munkája, amely most átdolgozva kerül újra az érdeklődő olvasó kezébe.

Miért kellett hát mégis átdolgozva megjelentetni? Mindenekelőtt azért, mert 1941 óta a magyar történetírásban is korszakos változás történt. Szabó Pál Zoltánt, a geografast, műve megírására lelkes lokálpatriotizmus indította, kutatás és írás közben történet-földrajzi szempontok vezették, adatait pedig a szellemtörténeti iskola módszereivel foglalta egységes képbe. Mindez együttesen azt eredményezte, hogy műve szövegezésén romantikus lelkesedés és szellemtörténeti szemlélet érződik, bár a geográfus realizmusa szerencsésen távoltartja őt e szemlélet túlzásaitól. Nyíltan nem is tör felszínre másutt,

mint a mű bevezetésében és zárófejezetében. Ezekben olvashatjuk, hogy „a sajátosan eltérő új és a helyi kultúra különös egymásbafonódását” (6. l.) s ennek még napjainkban is kiérezhető tudatbeli maradványait igyekszik felfedezni, azt „a sajátos keleti árnyat, mely még a lélek felett is próbál zsarnokoskodni” (117. l.). Romantícizmusa viszont abban jelentkezik, hogy kissé túlhangsúlyozza a város „törökségét” a török uralomnak pedig nagyobb jelentőséget tulajdonít a város fejlődésére, mint amekkora a valóságban volt. A török írók felsőfokú jelzőit is szívesen veszi át, bár 'Szekfü Gyula tanulmánya nyomán (A hódoltságkorabeli török történetírók, Tört. Szemle, 1916. 2. közl.) maga is úgy értékeli őket, mint akik sémára írtak, s ha a valóság nem felelt meg a sémának, hát annál rosszabb volt ez a valóság számára.

A megújhódott, marxista-leninista történetiszemlélet elterjedésének kétségtelen jele, hogy ma társadalmunkat a történetírás területén is nagyobb valóságigény jellemzi, mint bármikor ezelőtt. A Tanácsa VE. Műv. Osztálya tehát jól tette, hogy egyszerű újranyomás helyett átdolgozott kiadásban jelentette meg Szabó Pál Zoltán egészében igen érdemes s máig hézagpótló munkáját. Az átdolgozást Ruzsás Lajos, a történettudományok kandidátusa végezte. Ruzsás Lajos történetkutató és író tevékenysége a gazdasági és társadalmi élet területére esik. Alkalmas tehát arra, hogy az eredeti szöveg szellemtörténeti és romantikus ágait lenyesegeesse. Saját kutatásai pedig lehetővé tették számára, hogy a fejlődés alapját jelentő termelő munka korabeli módszereit leírja, s elkülönítse a nép csendes munkájának eredményeitől azt, amit a török jelenléte eredményezett. A két szemlélet egybeolvadásából született új mű azután már reális képet ad Pécs török uralom alatti történetéről.

Az első öt fejezet után — amelyek sorrendben Pécs török uralom előtti történetének rövid összefoglalását, a város elfoglalását, a török berendezkedését, a katonaleletet s végül a török pécsi intézményeit és épületeit ismertetik — az iparról, a földművelésről és a kereskedelemről szóló fejezetekben (6—8.) vonja meg a török uralomnak a fejlődésre gyakorolt hatását. Megtudjuk, hogy az ipar keveset fejlődött. „A bőripar a török tímárok színesbőrkészítő eljárásával, a fazekasipar talán a színes mázakkal gazdagodott, a fém-

ipar pedig a város haditámpont jellegénél fogva" (33. l.) fejlődött. Ezzel szemben az ipar piaci keretei összeszűkültek, mert a török vallási intézmények e vonatkozásban össze sem hasonlíthatók a régi hatalmas egyházmegye szervezetének és intézményeinek ipari igényeivel.

Talán legtöbb és legmaradandóbb hatást gyakorolt a török a kert- és szőlőkultúra fejlődésére. Kétségtelen, hogy egész sor új kultúra honosodott meg a török révén (csersznye, kajszin- és őszibarack, több körte és szilva fajta, kukorica, dohány stb.), új szőlőfajtákat is hozott magával (kadarka, gohér vagy bajnár). Mégis „tévedés lenne azt hinni, hogy a szőlő-, virág- és kertkultúrát Pécssett a török teremtette meg. Ez a terület régóta híres borairól, gyümölcseiről. A török a meglévőbe vitt keleti vonásokat, azt át-színezte de több nem fűződik uralmához". (45. l.)

Megerősítik ezt a kereskedelemről fennmaradt adatok is. A volt magyar kereskedelem egy emberöltő alatt személyi, tárgyi és formai tekintetben egyaránt átalakult. Török katonák mellett — akik között csauszok, sőt bégek is akadtak — „szerb, görög, örmény, raguzai kereskedőkből formálódott Pécssett is az új kereskedőréteg" (48. l.) Az üzletek — s maga az üzletelezés is — keleti színt kaptak, és részint az áruszállítás veszélyeztetettsége, részint a török uralkodó rétegben a gazdagság láttán keletkezett irigység, e sok-

szor gonosz tanácsadó miatt a kereskedők vagyona nem volt biztonságban. Éppen ezért „e balkano-bizánci kereskedők... vagyonuk egy részét kincsben őrizték, mert ... nem tudhatták, mikor kell továbbállniuk". (50. l.)

A város külső képén azonban jelentős nyomokat hagyott a török uralom. Szigetvár eleste után ugyanis front mögötti város lett, ahol a katonai igazgatás jelentős számú török alkalmazott tartását igényelte. Ezek kényelmi és kulturális szükségleteit kielégítendő keletkeztek a fürdők és a különböző mohamedán egyházi épületek, amelyekből egyik-másik ma is látható. A török hadsereget nyomon követő, elmohamedánosodott albán, bosnyák, kisebb részben szerb népelemek huzamos, ill. végleges itteni megtelepedését őrzik egyes városrészek nevei (Zidina, Poturluk) és sajátos népi stílusban épült, itt-ott még ma is látható házaik.

Ámde ami a török uralomból emlékének megmaradt, az is inkább a pusztulást, mint az életet jelképezi. A török után u. i. a város és a megye „olyan volt, mint egy táj, amelyről eltakarodott az élet és láthatóvá vált a pusztulás". (69. l.) A „miser comitatus"-t is, a szerencsétlen vármegyét, ahogyan az idegenek az akkori Baranyát nevezték, még az 5—800 lelket számláló Pécsset is, alapjaiból kellett a szorgalmas utódoknak újjáépíteni. A dolgos nép megtette a magáét.

Vas Károly

Émile Zola két regénye

1. ROUGONÉK SZERENCSEJE

(Európa könyvkiadó, 1958)

Zola nevéhez fűződik a naturalizmus megszületése. Balzac és Stendhal realizmusát akarta továbbfejleszteni, tudatosan támadta művészetük típusalkotását és általánosítását. A tárgyilagosság elvét hangoztatta, kikelt Balzac hősi, emelkedett alakjai ellen. A valóságot csupa közepszerű, banális, alacsonyrendű jelenségnek fogta fel, amelyeket a művész állásfoglalásától mentesen kell ábrázolni. Éppen ezzel a szemlélettel vált a naturalizmus megalapozójává.

A naturalista esztétika sarkköve: nem szabad a társadalom életébe beavatkozni! Ember- és társadalomábrázolásának lényeges vonása a biológizmus. Az undorítót, a visszataszítót az emberi természet lényegének tekinti, s ez szükségsze-

rűen embergyűlölethez vezet. A pártonkívüliség elvét hirdető naturalizmus úgy válik negatív értelemben pártossá, hogy a valóságot meghamisítja, a társadalom megváltoztathatatlanágának elvét hirdelve segít megtartani a hájasok uralmát.

Zola hatalmas művészi tehetsége azonban legyőzte a naturalizmus apolitikus elméletét. Inkább teoretikusa, mint gyakorlati megvalósítója volt a naturalizmusnak. Nagy társadalmi szenvedély fűtötte, engesztelhetetlen gyűlölet töltötte el minden társadalmi hazugság és igazságtalanság iránt. Néhány regényében, elméletéhez ragaszkodva, erőszakkal igyekezett elfojtani társadalmi szenvedélyét. Pártok fölé akart emelkedni, hogy a társadalmat mint biológiai egyedet ábrázolhassa. Így jöttek ugyan létre naturalista regények is, de műveinek többségében realista.

Igaz, legjobb műveinek realizmusát is árnyékolják naturalista vonások.

Miként értékelhetjük a „Rougonék szerencséje” c. regényét?

Zola 1871-től 1893-ig teljes erejét a Rougon—Macquart-regényciklus megírásának szentelte. Húsz kötetében a második császárság koráról ad átfogó, plasztikus képet. A ciklus tervezésekor Balzac Emberi Színjáték sorozatára gondolt. De ő nem társadalmi, hanem tudományos sorozatot akart írni, tudományosan akarta ábrázolni egy család útját, fontos teret biztosítva az örökléstan elméletnek. Regényeihez hatalmas elővizsgálatokat végzett, igen lelkiismeretesen dolgozott. Legjobb műveinek megalkotásánál szét tudta törni a biologizmus bilincset. Az egyéni hősök ábrázolásánál gyakran követett el hibákat, de nagy sikerei voltak a tömegek mozgatója terén.

A „Rougonék szerencséje” a Rougon—Macquart ciklus első regénye. Az előszóban tudományosan okolja meg, hogy mit akar megírni: egy család hogyan viselkedik a társadalomban, jellemvonása a szenvedélyek fékezett tobzódása. A család tagjainak életét a fokozatosan öröklődő ideg- és vérbaj szabja meg. A népből származó ősök ivadékai behatolnak a társadalom minden rétegébe. Törvényesek szemlélete a második császárság teljes történetét adja.

A regény in medias res kezdéssel nagy tömegmozdulás forgatagába viszi az olvasót. Arról a felkelésről szól, amely III. Napoleon 1851-i államcsínyé után tört ki. Ifjú hőse, Silvère a Saint—Mittre temetőben várja kedvesét, Miette-et, hogy búcsúzzék tőle. A felkelőkhöz akar csatlakozni. Elszakadni egymástól nem tudnak. A lány is beáll a menetelő seregbe zászlóhordozónak. A fortissimo kezdés után retrospektív módszerrel mondja el Silvère családjának történetét, és megvilágítja a felkelés társadalmi hátterét.

Megismerkedünk az ősanya, Adélaide Fouqué históriájával. Súlyos idegbajban szenvedő földbirtokoslánny, aki szívének és szenvedélyének engedve Rougonhoz, a nincstelen paraszthoz ment nőül. A házasságból született Pierre Rougon, a Rougon-ág továbbvivője. A férj korai halála után Adélaide a toprongyos csempésznek, Macquartnak barátnője lett. E szerelemből született Antoine és Ursule képviseli a törvénytelen Macquart ágat.

Az anya szenvedélyes szerelmének élt, a gyermekek vadócként, egymás iránti gyűlöletben nőttek. Amikor Macquart egy csempészútja alkalmával csendőrgolyótól halálát lelte, Pierre Rougon, a törvényes

gyermek ravasz fondorlattal anyját és féltestvéreit a vagyonból kiforgatta. Pénzzé tett vagyonával kereskedő családba nősült, így akart elindulni a felemelkedés útján. Mivel hosszú küzdelem után reményei nem váltak valóra, a politika porondjára lépett. Hírheedt „sárga szalonjában” találkozott a sötét reakció. Az államcsíny idején a zavarosban halászva megszerezte Plassans város felett az uralmat, a polgármesterséget.

Zola a regény lapjain, a naturalista ábrázolás elvét követve, gyakran biológiai fejtegetésekbe kezd. Egyre kutatja, hogy Adélaide Fouqué idegoaja és szenvedélye miként öröklődik gyermekeiben. Naturalizmusra vall továbbá az anya erotikus szenvedélyének túlhajszolt ábrázolása; a Saint—Mittre ótemető felszámolása során a csontok eltakarításának émeletlyítő rajza, az emberi tetemektől megszirosított föld buja növényzete között sétáló párok erotikus vágyainak leírása.

Mindezt többszörösen ellensúlyozza a regényben lévő sok-sok reális részlet és jellemrajz. A kristálytisztá jellemű munkásifjúnak, Silvèrenek egyénisége kiáltó módon cáfol rá Zola örökléstan elméletére. Szemernyi sincs énjében anyjának, Ursulének és nagyanyjának idegességéből. Kedves alakjának megalkotásánál az eszményítéstől sem riad vissza. Nincs benne semmi gonoszság, a köztársaság tiszta eszméiért rajong és lelkesedik. Unokabátyja, Antoine módszeres megrontási kísérleteinek szilárdan ellenáll. Szinte gyermeki ártatlansága megóvja Miette iránti szerelmét a szennytól. Gyakori együttlétük, testük közelsége, szenvedélyük lobogása ellenére tisztán, szűziesen halnak meg a szabadságért. A világirodalom legszebb lapjai közé tartozik annak leírása, ahogy a serdülő gyermekpár kamaszos vonzalma, őszinte barátsága, nyomorúságuk elviselését megkönnyítő szövetsége mindent legyőző szerelemmé érik. Silvère zokszó nélkül vállalta a halált, amikor elvesztette kedvesét és a reakció vérbe fojtotta a szabadságot.

A rideg, önző világban óriássá magasodik Pierre Rougon legidősebb fiának, Pascal orvosnak alakja is. Lemond a pénz hajszolásáról, tudományos kísérleteinek él, az egyszerű emberekhez vonzódik, a felkeléskor hozzájuk csatlakozik, hogy sebesültjeiket ápolhassa.

A regényben reális képet kapunk Plassans város társadalmáról. Tolongnak a színen a gyáva, de törtető, az egymásra acsarkodó, de a felkelők elleni fondorlatban összetartó polgárok, a dolyfős nemeselek, az egyházi reakció képviselői. Ér-

dekes és hű képet ad III. Napóleon államcsínyjének hatásáról, a vidéki erkölcsökről, a korabeli francia társadalomról.

A legnagyobb hatást a tömegek mozgalmának leírásával éri el. A köztársaság védelmében összefogott munkás és paraszt. A Marseillaise melódiája egész Dél-Franciaországot bejárta. Félrevert harangok szava kísérte a menetelő lépéseit. Ugyanakkor, a valósághoz hűen, rámutat a felkelés gyengeségeire: szervezetlenségére, a szakképzett katonai vezetők hiányára.

Zola jól érzékelteti Pierre Rougon, a „Helyi Napóleon” és a „párizsi Napóleon” közötti párhuzamot. Mielőtt és Silvère ártatlan szerelmi idilljét, a köztársaságért felkelőknek a reakció iránti humanus magatartását ellentétbe állítja az államcsíny vérengzésével. Egyik oldalon makulátlan becsületesség, a másikon becstelen hitványosság. Az író távol áll az objektív pártatlanságtól, a regény lapjairól az igaz ügyért küzdők iránti rokonszenv, a fondor megtorlók iránti szenvedélyes gyűlölet sugárzik.

2. Hajsza

(Európa könyvkiadó, 1958.)

Már a könyv első lapjai a decemberi államcsínyt követő „dicsőség” fényében úszó Párizsba vezetik az olvasót. Alig száradt fel a forradalomban kihullott vér, kiteljesedett, fantasztikus méreteket öltött az élvezetek örülete, amely Franciaországot később a rothadt nemzetek sírgödörébe taszította. Ott nyüzsgött a Bois-sétányon Párizs „színe-java”. Hercegnék, bárónék, grófnék, mágnások feleségei ernyedten heverték pompás, kényelmes hintójukban, de a ragyogó kosztümök kiégett szíveket, kiábrándult lelkeket takartak. A féktelen divathóbort sem tudta már tartósan ébrentartani a megcsömörölték érdeklődését. Renée, a regény egyik főszereplője, Párizs legszebb és legdivatosabb asszonya így ad hangot kiábrándultságának: „Ó, unatkozom, halálosan unatkozom.”

E célbataláló, a második császárság győztesei iránti ellenszenvünket felkeltő kezdés után remek visszapillantó szerkesztéssel mutatja meg a fényözön társadalmának kialakulását. Ebben a regényben a Rougon-ág történetét vezeti tovább. Pierre Rougon legostobább fiának, Aristide-nek történetét mutatja be. A ciklus első regényében még jelentéktelen figura. Nem meggyőződésből, hanem ostoba karrierizmusból agitál a köztársaságiak

pártján. Az államcsíny után nehezen tud e „ballépésének” súlyos nyűgétől szabadulni. Párizsba megy, ahol bátyjának, Eugéne-nek, az államcsíny fondor politikusának védőszárnyai alatt kovácsolja szerencsését. De hiába tagadja meg vidéki múltjával együtt nevét is, s változtatja a Rougon nevet a szebben hangzó Saccard-ra, a gazdagodás kapzsi vágya nehezen teljesedik. Mit ér az, ha bátyja támogatásával útbiztosi hivatalában szaporán emelkedik, de az álmódott milliók egyre késnek? Tehetetlenségében már hűgának, Sidonie-nek, Párizs népszerű kerítőjének segítségét kéri. Amikor felesége megbetegszik, Sidonie főzetei segítene az „együgyű” asszonyt hamar sírbadugni. Vele Aristide eltemeti becsületének utolsó szikráját is. Mohó pénzéhségében leveti álarcát. Felesége halálos ágyánál tárgyalja meg hűgával új házasságának üzleti vonatkozásait, amely egy becsületét vesztett, szép és előkelő párizsi lányhoz fűzi. Így veszi feleségül Renée-t, és szerzi meg az első százezreket merész vállalkozásaihoz.

Aristide szédületes forgási sebességgel gyarapítja vagyonát. Kiteljesedik rút jellemének minden negatív vonása. A telekspekuláció bandájának zsákmányra éhes tagja lesz, célratörésében kíméletet nem ismer. Leginkább feleségét zsarolja, hozományából teljesen kiforgatja. Még Plasansban ostoba tökfilkónak mutatkozott, most már a vagyonszerzés csodálatos ösztönű akrobatája. Az egyszerű üzletkötést is bonyolítja, így hajszolja páncélszekrényébe a milliókat, hogy aztán még könnyelműbben elszórja. A válság hullámai immár összezsapnak feje fölött, de egy-egy bűvészfogással mindig megmenekül. Káprázatos háztartást vezet Párizs egyik legszebb palotájában. Háza középontja a legelőkelőbb köröknek.

A Saccard-család történetével az író elvezeti olvasóját Párizs „elit” köreinek életébe. Nemcsak a Saccard-ház káprázatos lakomáinak vagyunk tanúi, hanem Aristide feleségének, Renée-nek kíséretében mindenütt megfordulunk. A gyönyörű asszony sorra aratja sikereit. Ha ragyogó ruháiban megjelenik, a csodálat halk moraja hallatszik. Szép természet, hófehér vállát a császár is megcsodálja az udvari bálon, petyhüdt arca megrándul, fénytelen szeme megcsillan a kéjes gyönyörtől. Amíg Renée férje a milliókat hajszolja, ő a gyönyöröket. Mostohafia kíséretében Blanche Muller színészklubjába is ellátogat. Ebben a bordélyban rangos hivatalnokok, tekintélyes pénzmágnások talál-

koznak, kötik szennyes üzleteiket. Hírhedt prostituáltak az üzleti élet központjai.

Gyakran már a látszat álarca is lehull a tébolyult szerelmi viszonyokról. Előkelő asszonyok szerelmi botrányai közismertek. Renée is egymás után váltja szeretőit. Minden almába beleharap. „A férfiak halálosan unalmasak” — jegyzi meg kiábrándultan. Még tilosabb bűn után kapaszkodik. Ezt is eléri, amikor mostoha-fiával, Maxime-mal kezd vérfertőző szerelmi viszonyt. Az elképesztő, beteljesülő phaedrai vágy, valamint Maxime nemiségében a férfi- és nővonások keveréke, újra felébreszti életkedvét.

Zola e regényében is mesterien teremt típusokat. Látunk hercegeket, bárókat, grófokat, amint könnyű szerelmekért, bordélyházi tivornyákért busás összegű váltókat írnak alá, úsztatják mérhetetlen örökségüket. Látunk férjeket, akik gazdag lakomákat rendeznek feleségük szeretőinek, miközben maguk más szoknya után szaladnak. Pénzkirályok szövetkeznek jó üzletek megkötésére, ám ugyanakkor egymásra is acsarkodnak, legboldogabb pillanatuk, ha volt üzletfelüket csődbe juttathatják.

Az állameszély reakciós társadalma lustálkodott. Az erős kormányzat megkímélte a gondolkodás terhétől. Fő gondja volt, hogy időöltésére ötletes mulatságokat találjon ki. Eugène Rougon találó megjegyzése szerint Párizs asztalhoz ült, és a desszertnél pikáns tréfákról álmodozott. A császárság Európa kéjbarlangjává változtatta fővárosát: csupa kaland, megannyi piszkos üzlet, eladott becsületek, megvásárolt asszonyok és féktelen mulatozás.

Zola a második császárság bűnös évtizedeit nemcsak alakteremtő művészetével, hanem pompás leírásaival tudja megjeleníteni. Igaz, nem ítélt, nem következtet, de aprólékosan részletez. A nyüzsgő utca, a mulatóhelyek, rangos lakomák, megragadó természeti jelenségek leírásában egyaránt otthonos. A közgazdasági szakember beavatottságával tájékoztat a tőkés üzletvilágról. Az olvasó valósággal benne él a „Hajsza” Párizsában. Érdeklődésün-

ket állandóan ébren tartja az ábrázolás fokozatosságával. Az általános züllesztésnek megfelelően egyre elképesztőbb, szilajabb tivornyát mutat be. Míg az első Saccard-lakoma káprázatos gazdagságával bűvöl el, az utolsó fékevesztett örjögésével teljesen kiábrándít. A gyönyörű természeti képek, a verőfényes napsütésben fürdő városi tájak, elbűvölő szépségű női termetek és ruhák kontrasztjával még inkább kiemeli a szennyes fertő undorító jellegét.

Ebben a regényben is fellelhetők a naturalista ábrázolás módszerei. A fülledt erotikus részletek szinte lehangolják az olvasót. Az orvostudomány módszereinek irodalmi alkalmazásával végez műtétet a regény centrumában álló két szerelmesen, Renée-n és Maxime-on. Ám az erotikus részletek sem hibáztathatók, mert a regény eszmeiségét erősítik: ahogy a főalak, Renée elég bűnös szerelmében, az egész megbomlott társadalomnak pusztulnia kell.

A második császárság egész társadalma romlott, undorító. Nemcsak az urak élnek torz szerelmüket, hanem környezetük is. Babtiste, a Saccard-ház főlakója az istállófiúkkal szerelmeskedik. Csak Céleste, Renée komornája marad tiszta és józanul okos. Nem is tud megszokni az erkölcsi fertőben. Addig marad Párizsban, amíg ötezer frankot összegyűjt, hogy falujában házat vehessen. Neki ez a kicsi összeg is boldogságot jelentett, Renée milliókat tékozolt el, s vagyonával boldogsága is elveszett. Céleste az egészséges népi erkölcs megtestesítője. Kifejezi az író undorát is, amikor így szól: „Látja, asszonyom, ha nekem ígérné a Dárius kincsét, akkor sem maradnék egy héttel sem tovább”.

A „Rougonék szerencséje” és a „Hajsza” kitűnő regények. Demokratikus célzatuk érthetővé teszi, hogy a múltban nem részesültek kellő megbecsülésben. Antal László most megjelent nagyszerű fordításában tanulságos és élvezetes olvasmányt nyújtanak az irodalom kedvelőinek.

Nemes István

Felelős kiadó: Takács Gyula

Készült 5000 példányban